



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΑΣ
ΥΠΗΡΑΧ ΕΠΕΘΚΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΠΟΧΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
"ΕΠΕΣΕΜΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΤΟΙΛΕΣ"

Ο. Παγκόσμιος Πόλεμος

Οι παρτιζάνας της Βαλκάνιας και της Σικελίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μανουαήλης Γ. Κωσταμάτης

Πανεπιστήμιο Πειραιώς



Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στις Διεθνείς & Ευρωπαϊκές Σπουδές

Διπλωματική εργασία:

«Οι Παγκόσμιες Πόλεις:

οι περιπτώσεις της Βενετίας και της Σγκαπούρης»

Μουρτεζάς Γ. Κωνσταντίνος

Α.Μ.: ΜΘ/06021

| | |
|-----------------------|------------|
| ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | |
| ΑΡ. ΕΙΣ. | 59581 + CD |
| COMP. | 41060 |
| ΤΑΞΗ | 397 ΜΟΥ |
| ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ | |



00159581

Πειραιάς, 2009

Στην οικογένειά μου και
τον καθηγητή μου, Νίκο Κοτζιά

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Οι παγκόσμιες πόλεις:
οι περιπτώσεις της Βενετίας και της Σιγκαπούρης

Μουρτεζάς Γ. Κωνσταντίνος

Όροι: Παγκόσμια Πόλη, Πόλη - Κράτος, Βενετία, Σιγκαπούρη, Παγκοσμιοποίηση

Περίληψη

Κύριος στόχος της έρευνας είναι η ανάλυση δύο πολιτικών μορφών, που διαθέτουν ένα κοινό στοιχείο, την πόλη και οποίες είναι η ιταλική πόλη - κράτος της μεσαιωνικής και αναγεννησιακής περιόδου και η παγκόσμια πόλη της σύγχρονης εποχής. Επίσης, εξετάζεται το ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας, η οποία στην πρώτη περίπτωση είναι κατακερματισμένη, ενώ στη δεύτερη, τείνει να χαθεί. Αυτό συμβαίνει, διότι οι ιταλικές πόλεις - κράτη υπήρξαν ανέκαθεν ανεξάρτητες και ποτέ δεν κατάφεραν να ενωθούν υπό μια υπεράνω αυτών αρχή, αποτρέποντας τη δημιουργία ενός ιταλικού εθνικού κράτους. Στην περίπτωση των παγκοσμίων πόλεων, η εθνική κυριαρχία «απειλείται», λόγω των επιπτώσεων που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση.

Ακολουθως, παρατίθενται δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των ιδιαίτερων πολιτικών μορφωμάτων, η Βενετία και η Σιγκαπούρη, αντίστοιχα. Το τελευταίο μέρος της εργασίας ασχολείται με τη σύγκριση των δύο πόλεων, που όπως αποδεικνύεται, παρά τις μεγάλες τους διαφορές, διαθέτουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, με κυριότερα τον τρόπο της οικονομική τους ανάπτυξης, το σταθερό τους πολιτικό σύστημα, το ρόλο τους ως εμπορικοί κόμβοι της εποχής τους και τον παγκόσμιο, οικουμενικό ρόλο που αυτές έχουν επωμισθεί.

Περιεχόμενα

| | |
|--|----|
| Περίληψη | i |
| Περιεχόμενα | ii |
| 1. Εισαγωγή | 1 |
| 1.1. Απόπειρα ορισμού της πόλης | 1 |
| 1.2. Η πόλη κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση | 2 |
| 1.2.1. Οι ευρωπαϊκές πόλεις | 3 |
| 1.2.1.1. Η ανάδυση των αστικών κέντρων | 3 |
| 1.2.1.2. Η οικονομία των μεσαιωνικών πόλεων | 6 |
| 1.2.1.3. Το πολιτικό σύστημα των μεσαιωνικών πόλεων | 7 |
| 1.2.1.4. Η αλλαγή του ευρωπαϊκού αστικού τοπίου | 8 |
| 1.3. Οι ιταλικές πόλεις - κράτη | 9 |
| 1.3.1. Μεσαίωνας | 9 |
| 1.3.2. Αναγέννηση | 10 |
| 1.3.3. Μια νέα εποχή | 11 |
| 1.4. Η παγκόσμια πόλη | 12 |
| 1.5. Μεθοδολογικό εργαλείο: τα δίκτυα | 13 |
| 1.6. Δομή της εργασίας | 14 |
| 2. Η ιταλική πόλη - κράτος | 17 |
| 2.1. Το πολιτικό σύστημα των ιταλικών πόλεων | 17 |
| 2.1.1. Η κομμούνα | 17 |
| 2.1.2. Η άνοδος της δεσποτείας | 21 |

| | | |
|----------|--|----|
| 2.2. | Οι ιταλικές πόλεις - κράτη | 24 |
| 2.2.1. | Η δημιουργία των ιταλικών πόλεων - κρατών | 24 |
| 2.2.2. | Αιτίες σύγκρουσης μεταξύ των πόλεων - κρατών | 25 |
| 2.2.2.1. | Η εδαφική επέκταση | 25 |
| 2.2.2.2. | Ο εμπορικός ανταγωνισμός | 27 |
| 2.2.2.3. | Η εξωτερική παρέμβαση | 29 |
| 2.3. | Ιταλική πόλη - κράτος και κυριαρχία | 31 |
| 2.3.1. | Κυρίαρχες και υποκείμενες πόλεις | 31 |
| 2.3.2. | Εθνική κυριαρχία | 32 |
| 3. | Η Βενετία | 35 |
| 3.1. | Λόγοι ανάπτυξης της Βενετίας | 36 |
| 3.1.1. | Η σχέση με το Βυζάντιο | 36 |
| 3.1.2. | Το σταθερό πολιτικό σύστημα | 39 |
| 3.1.3. | Εμπόριο και οικονομία της Βενετίας | 42 |
| 3.1.3.1 | Η επικράτηση του βενετικού εμπορίου | 43 |
| 3.1.3.2. | Οι τομείς της βενετικής οικονομίας | 45 |
| 3.1.3.3. | Η γέννηση του εμπορικού καπιταλισμού | 47 |
| 3.2. | Η πώση | 48 |
| 3.2.1. | Η επέκταση προς την ηπειρωτική χώρα | 48 |
| 3.2.2. | Η Λίγκα του Καμπρέ | 50 |
| 3.2.3. | Η κατάσταση στην Ανατολή | 51 |
| 3.2.4. | Το τέλος της δημοκρατίας | 52 |
| 3.3. | Ο «μύθος» της Βενετίας | 54 |
| 4. | Η παγκόσμια πόλη | 56 |
| 4.1. | Το θεωρητικό μοντέλο της παγκόσμιας πόλης | 57 |
| 4.2. | Οι παγκόσμιες πόλεις | 60 |

| | | |
|--------|---|----|
| 4.3. | Περιφέρειες των παγκοσμίων πόλεων | 63 |
| 4.4. | Τυπολογία των παγκοσμίων πόλεων | 64 |
| 4.4.1. | Η υπέρ - παγκόσμια πόλη (Hyper global city) | 64 |
| 4.4.2. | Η αναδιδόμενη παγκόσμια πόλη (Emerging global city) | 66 |
| 4.4.3. | Η παγκόσμια πόλη - κράτος (Global city - state) | 67 |
| 4.5. | Οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης | 69 |
| 4.5.1. | Αλλαγές και ανισότητες | 69 |
| 4.5.2. | Οι παγκόσμιες πόλεις και το εθνικό στοιχείο | 71 |
| 5. | Η Σιγκαπούρη | 75 |
| 5.1. | Η διαμόρφωση του έθνους (nation - building) | 75 |
| 5.1.1. | Η οικονομική ανάπτυξη | 77 |
| 5.1.2. | Η παιδεία | 81 |
| 5.1.3. | Η εθνική υπηρεσία | 82 |
| 5.1.4. | Τα δημόσια στίπια | 82 |
| 5.2. | Η εξασφάλιση της πολιτικής ισότητας | 83 |
| 5.3. | Σιγκαπούρη, μια παγκόσμια πόλη | 84 |
| 5.3.1 | Η οικονομική διάσταση | 84 |
| 5.3.2. | Η διοικητική διάσταση | 87 |
| 5.3.3. | Η πολιτική διάσταση | 87 |
| 5.3.4. | Η κοινωνική και πολιτιστική διάσταση | 89 |
| 5.3.5. | Η φυσική διάσταση | 91 |
| 5.4. | Παγκοσμιοποίηση και διαμόρφωση του έθνους | 91 |
| 6. | Η Βενετία και η Σιγκαπούρη | 94 |
| 6.1. | Τρόπος ανάπτυξης | 94 |
| 6.2. | Πολιτική σταθερότητα | 95 |
| 6.3. | Οικονομία | 98 |

| | | |
|--------|---|-----|
| 6.3.1. | Δύο κόμβοι | 98 |
| 6.3.2. | Εμπόριο | 99 |
| 6.3.3. | Επικοινωνιακές υποδομές | 100 |
| 6.3.4. | Λοιποί οικονομικοί τομείς | 101 |
| 6.4. | Αναζητώντας πρότυπα και αναλογίες | 103 |
| 6.5. | Αντί επιλόγου | 105 |
| | | |
| | Βιβλιογραφία | 107 |
| | | |
| | Παράρτημα | 114 |

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

1. Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα στοχεύει στην εξέταση δύο ιδιαίτερων πολιτικών μορφωμάτων που διαδραμάτισαν και διαδραματίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του παγκοσμίου αστικού και εθνικού τοπίου και που επηρέασαν και επηρεάζουν τις διεθνείς εξελίξεις σε όλο τους το φάσμα (πολιτική, οικονομία, κοινωνία και πολιτισμό). Αυτά είναι η ιταλική πόλη - κράτος, κατά τους μεσαιωνικούς και αναγεννησιακούς χρόνους και η σύγχρονη παγκόσμια πόλη. Στη συνέχεια, αναλύονται δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα των εν λόγω μορφωμάτων, η Βενετία και η Σιγκαπούρη, αντίστοιχα, με απώτερο σκοπό τον εντοπισμό κοινών στοιχείων ανάμεσα στις δύο πόλεις, οι οποίες, φαινομενικά, έχουν πάρα πολλές διαφορές εξαιτίας του διαφορετικού ιστορικού, πολιτικοοικονομικού, κοινωνικού και τεχνολογικού πλαισίου εντός του οποίου υφίστανται και λειτουργούν, εντούτοις, διαθέτουν πολλά ομοιάζοντα χαρακτηριστικά που θα αναφερθούν στη συνέχεια. Αρχικώς, επειδή αμφότερες οι πολιτικές μορφές που απασχολούν το παρόν πόνημα δομούνται από την πόλη και τη σχέση της με το κράτος, κρίνεται σκόπιμη μια απόπειρα ορισμού αυτής.

1.1. Απόπειρα ορισμού της πόλης

Παρατηρείται, εξ αρχής, ότι η πόλη αποτελεί το εναρκτήριο και ένα από τα βασικότερα συστατικά του κράτους. Κατά τον Weber, «η πόλη (που αποτελεί την έδρα του αστικού επιτηδεύματος του αναστοχασμού που στρέφεται στον εαυτό του και εξατομικεύεται) και η ύπαιθρος (η έδρα της ηθικότητας που βασίζεται στη φύση), τα άτομα που επιδιώκουν την αυτοσυντήρησή τους σε σχέση με άλλα πρόσωπα δικαίου και η οικογένεια, αποτελούν, εν γένει, τις δύο (ιδεατές) στιγμές από τις οποίες εκπηγάει το κράτος» (Weber, 2003, σ.22). Το κοινό στοιχείο σε όλες τις προσπάθειες ορισμού της πόλης συνίσταται στο ότι, σε κάθε περίπτωση, αυτή είναι μια κλειστή εγκατάσταση, ένας συνοικισμός κι όχι μια ή περισσότερες μεμονωμένες κατοικίες. Πολύ περισσότερο στις πόλεις, τα σπίτια είναι συνήθως τοποθετημένα με ιδιαίτερη πυκνότητα, συνήθως το ένα δίπλα στο άλλο (Weber, 2003, σ.33). Η συχνή αναπαράσταση της πόλης τη συνδέει με καθαρά ποσοτικά χαρακτηριστικά: είναι δηλαδή, «ένας μεγάλος συνοικισμός, χαρακτηριστικό το οποίο δεν είναι καθαυτό ανακριβές, διότι από κοινωνιολογικής απόψεως αυτό θα σήμαινε ότι η πόλη είναι ένας συνοικισμός, μια εγκατάσταση πυκνά στοιχισμένων κατοικιών, η οποία αποτελεί μια τόσο μεγάλη

αποικία, ώστε να απουσιάζει η ιδιαίτερη προσωπική και αμοιβαία γνωριμία όλων των κατοίκων μεταξύ τους που προσιδιάζει, κατά τα άλλα, στο σύνδεσμο της γειτονιάς. Σ' αυτήν την περίπτωση, πόλεις θα ήταν μόνο σχετικά μεγάλοι συνοικισμοί και συνεπώς, το μέγεθος δεν μπορεί από μόνο του να ορίσει και να καθορίσει την εικόνα της πόλης» (Weber, 2003, σ.52). Από οικονομικής απόψεως η πόλη θα ήταν μια εγκατάσταση της οποίας οι «κάτοικοι δε θα ζούσαν από αγροτικό, αλλά από επιτηδευματικό ή εμπορικό πορισμό, όμως θα ήταν αδύναμο να ονομάσει κανείς όλους τους συνοικισμούς αυτού του είδους ως πόλεις» (Weber, 2003, σ.53).

Φυσικά, όταν ο Weber όρισε την πόλη, το 1921, αυτή δε διέθετε τα χαρακτηριστικά που συναντώνται στις πόλεις του σήμερα. Κατά κανόνα, η σύγχρονη πόλη είναι μια αστική περιοχή με υψηλή πυκνότητα πληθυσμού, διεπόμενη από ένα συγκεκριμένο διοικητικό, νομικό ή ιστορικό καθεστώς. Ανήκει στην πολιτικοοικονομική δικαιοδοσία ενός εθνικού κράτους και «στους κόλπους της διαθέτει προηγμένα συστήματα και υποδομές που εξυπηρετούν αποτελεσματικά την αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων και των επιχειρήσεων, ωφελώντας και τα δύο μέρη» (Castells, 2004, σ.47). Σήμερα, οι μεγάλες πόλεις τείνουν να συνιστούν σχεδόν ανεξάρτητες (από το κράτος στο οποίο ανήκουν) πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές μονάδες, διότι «η πρόοδος της τεχνολογίας και οι ανάγκες για άμεση επικοινωνία που υπαγορεύονται από την παγκοσμιοποίηση, μπορούν να καταστήσουν τις πόλεις με την κλασική μορφή απαρχαιωμένες δομές» (Castells, 2004, σ.47). Επομένως, οι πόλεις αναπροσαρμόζονται στα νέα δεδομένα και γεννιούνται νέα πολιτικά μορφώματα, τα οποία αφενός διαθέτουν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της «κλασικής» πόλης, αλλά, αφετέρου, αποκτούν και άλλες λειτουργίες, διαφορετικού είδους δικτυώσεις και νέα στοιχεία που τις απομακρύνουν από τα «εθνικά στεγανά». Στη συνέχεια, εξετάζεται η μεσαιωνική ευρωπαϊκή πόλη, η οποία με τις λειτουργίες της διαμόρφωσε και χαρακτήρισε το αστικό τοπίο της Γηραιάς Ηπείρου και οδήγησε στη σταδιακή δημιουργία του σύγχρονου κράτους.

1.2. Η πόλη κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση

«Υπάρχει ένας ρυθμός σε τρεις χρόνους που σημειώνει την υποχώρηση των αστικών οικισμών κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα, την αναγέννησή τους σε εντελώς νέες μορφές μετά τον 11^ο έως το 13^ο αιώνα και, τέλος τη μεταμόρφωσή του τελευταίου αυτού μοντέλου μετά το 14^ο αιώνα που συμπίπτει με τη γέννηση του νεότερου κράτους» (Pirenne, 2003, σ.19).

1.2.1. Οι ευρωπαϊκές πόλεις

1.2.1.1. Η ανάπτυξη των αστικών κέντρων

Παρατηρώντας το χάρτη της Ευρώπης, πριν και μετά την ολοκλήρωση της καθόδου των βόρειων (βαρβαρικών) φυλών, διαπιστώνεται μια σημαντική μείωση του αριθμού των πόλεων. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε δύο παράγοντες: από τη μία μεριά, στο ότι στην περίοδο που διήρκεσαν οι βαρβαρικές επιδρομές, μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού των ήδη υπαρχουσών πόλεων προτίμησε να καταφύγει στην ύπαιθρο, όπου αισθανόταν μεγαλύτερη ασφάλεια· από την άλλη, στο ότι οι βόρειοι λαοί, φύσει νομάδες, δεν εγκαταστάθηκαν στις κατακτημένες πόλεις (Gieyszter, 2003, σ.303), με αποτέλεσμα αυτές να παραμείνουν ακατοίκητες. Όμως, έπειτα από το δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα, οι τελευταίοι απειλητικοί επιδρομείς¹ απωθούνται ή τελικά εγκαθίστανται στις διάφορες περιοχές της Ευρώπης. Η νέα «ζωή» που αναδύθηκε μέσα από τα ερείπια του αρχαίου κόσμου, κατά τους πρώτους αιώνες του Μεσαίωνα, ενσωματώνει παλαιές δομές και ξενόφερτους κοινωνικούς θεσμούς σε ένα νέο γεωγραφικό σύστημα, το οποίο διευρύνεται προς τις εκτάσεις της βορειοδυτικής Ευρώπης. Σ' αυτήν τη διαδικασία σχηματοποίησης και μεταβολής του ευρωπαϊκού αστικού τοπίου, οι πόλεις διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο κατά τους επερχόμενους αιώνες (Bemstein και Milza, 1997, σ.229). Επισημαίνεται ότι η ανάπτυξη των πόλεων δε θα πρέπει να παρερμηνευθεί και να ταυτοποιηθεί ως η υπέρμετρη ανάπτυξη της αστικοποίησης στην Ευρώπη. Το 80% (και σε ορισμένες περιοχές παραπάνω) του πληθυσμού της ηπείρου ήταν αγροτικός και διαβιούσε στην ύπαιθρο. Ο αριθμός των πόλεων ήταν περιορισμένος, συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό πληθυσμό της συγκεκριμένης περιόδου, ενώ ο πληθυσμός των περισσότερων αστικών κέντρων αριθμούσε μερικές εκατοντάδες² (Καραπιδάκης, 1996, σ.91).

¹Αραβες, Σκανδιναβοί και Ούγγροι.

²Ελάχιστες ήταν οι περιπτώσεις που ξεπερνούσαν τις 50.000 κατοίκους (όπως η Βενετία, η Κόρδοβα ή το Παρίσι): υπήρχε ένας μεγαλύτερος αριθμός πόλεων που έφθανε τις 25.000 - 50.000 (όπως αυτές της βορείου Γαλλίας, της Ιταλίας και του νότιου τμήματος των Κάτω Χωρών), ενώ υπήρχαν και αρκετές πόλεις από 10.000 - 25.000 σε ολόκληρη την Ευρώπη, πλην της ανατολικής (για τον πληθυσμό των μεγαλύτερων δυτικών ευρωπαϊκών πόλεων από το 15^ο έως το 18^ο αιώνα, βλ. Παράρτημα, i. Πίνακας 1, σ.115.). Η μεγαλύτερη και πλέον ακμάζουσα πόλη της Ευρώπης ήταν η Κωνσταντινούπολη, ο πληθυσμός της οποίας υπολογίζεται στις 500.000, κατά τον 11^ο αιώνα. Επίσης, σημαντικές παρέμεναν και οι πόλεις που διατηρούσαν συναλλαγές με την Κωνσταντινούπολη, όπως η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα και η Κόρινθος (Benevolo, 1997, σ.76).

Ο συνήθης διαχωρισμός των πόλεων της Ευρώπης τις τοποθετεί, με βάση την προέλευσή τους, σε τρεις περιοχές: i) η πρώτη περιοχή περιλαμβάνει τις πόλεις, στις οποίες ο συνδυαστικός κρίκος με το παρελθόν διατηρήθηκε, έστω και μέσα από την οικονομική εξαθλίωσή τους. Οι πόλεις αυτές, συνέχισαν να υφίστανται, ως επί το πλείστον παρηκμασμένες και συναντώνται, κυρίως, στη νότια Ευρώπη, εκεί όπου βρισκόταν ο ισχυρός πυρήνας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Σ' αυτήν την περιοχή, το δίκτυο των πόλεων είναι ιδιαίτερα πυκνό, εν αντιθέσει με την υπόλοιπη ήπειρο. ii) Η δεύτερη περιοχή, αφορά σε πόλεις που συρρικνώθηκαν, αλλά συνάμα διατήρησαν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ρωμαϊκής δραστηριότητας. Απώλεσαν τη σπουδαιότητά τους και τον πληθυσμό τους ή καταστράφηκαν και αναδομήθηκαν επιλεκτικά, ανάλογα με τους εμπορικούς ή / και τους στρατιωτικούς σκοπούς που εξυπηρετούσαν. Απαντώνται στις υπόλοιπες πρώην επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ήτοι στη βορειοδυτική και την κεντρική Ευρώπη. iii) Στην τρίτη περιοχή, συγκαταλέγονται οι πόλεις που δημιουργήθηκαν εκεί όπου δεν υπήρξε ποτέ αστική δράση και, επομένως, η ρωμαϊκή παράδοση δεν είχε καμία επιρροή πάνω τους. Αυτές οι πόλεις αναπτύχθηκαν στη βορειοανατολική Ευρώπη και ανταποκρίνονταν στις νέες συνθήκες της αστικής ζωής και του εμπορίου, εξυπηρετώντας τις εποικιστικές ανάγκες της γερμανικής επέκτασης προς τα ανατολικά (Bemstein και Milza, 1997, σ.239).

Το πρωταρχικό γνώρισμα της ευρωπαϊκής αστικοποίησης, αντιπροσωπεύεται: i) από την αλματώδη ανάπτυξη των ελευθεριών των κοινοτήτων απέναντι στην κοσμική και την εκκλησιαστική εξουσία, όπως η ελευθερία της κίνησης και της φιλοξενίας, η ελευθερία στην αγορά και στην πώληση προϊόντων και ii) από τη διοικητική, τη δικαστική και την οικονομική αυτονομία. Ήδη, από τα τέλη του 11^{ου} αιώνα, ενίοτε σε ανοιχτή διαμάχη με τη φεουδαρχική εξουσία, ενίοτε με φιλικό τρόπο, γεννιούνται οι πρώτες αστικές κοινότητες. Κατά το 12^ο και 13^ο αιώνα, οι φεουδάρχες χορηγούν καταστατικούς χάρτες στις πόλεις που τους επιτρέπουν να επωφελούνται και οι ίδιοι από την οικονομική ανάπτυξη. Στους κόλπους των κοινοτήτων οι έμποροι είναι αυτοί που αναλαμβάνουν την εξουσία. Έτσι, στις μεγαλύτερες πόλεις εμφανίζεται μια τάξη πατρικών του άστεως, μια συλλογική αριστοκρατία με συμπεριφορά ευγενών, η οποία συχνά βασίζεται στην έγγαιο ιδιοκτησία. Η κοινωνία του άστεως, εκ φύσεως σύνθετη, περιλαμβάνει τους πλούσιους αστούς που κατέχουν την πολιτική εξουσία, τους εμπόρους και ορισμένους τεχνίτες (όπως τους χρυσοχόους), τους πληβείους τεχνίτες, καθώς και τη μάζα των ανειδίκευτων εργατών, δηλαδή τους φτωχούς (Jones, 2004, σ.152). Κατά τον τρόπο αυτό, παρατηρείται μια έντονη αστικοποίηση, σε κλίμακα και αποτέλεσμα, η οποία οδήγησε στην αυξανόμενη συγκέντρωση πληθυσμού, πόρων και

δύναμης στις πόλεις οι οποίες, πλέον, καθίστανται τα κέντρα όλων των δραστηριοτήτων³ (Jones, 2004, σ.158).

Με λίγα λόγια, η ευρωπαϊκή πόλη του Μεσαίωνα είναι ένας τόπος αγοράς που διαθέτει μια ιδιαίτερη δικαιοδοτική περιφέρεια (Weber, 2003, σ.33). Το αστικό τοπίο οργανώνεται προφυλαγμένο με κάθε είδους επάλλξεις⁴. Για την άμυνά της, η πόλη βασίστηκε σε φρούρια, σε γέφυρες, σε ακροπόλεις και οχυρωμένα φρούρια, σε κάστρα και στα τείχη της (Jones, 2004, σ.420), τα οποία συνιστούσαν όρια, αντίστοιχα με τα σημερινά εθνικά σύνορα. Η ύπαρξη των τειχών, δημιουργούσε εμπόδια στην ανάπτυξη των πόλεων, λόγω του χωροταξικού συνωστισμού που προκαλούσαν: επομένως, η πολεοδομική επέκταση της πόλης γινόταν ακανόνιστα, όταν δεν ακολουθούσε κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο, ενώ συχνά παρατηρείται το φαινόμενο της δημιουργίας οικισμών εκτός των τειχών, εις βάρος του αστικού τοπίου, το οποίο εκχερσωνόταν και η περιτείχιση επεκτεινόταν συνεχώς, προκειμένου να καλύψει τις προκύπτουσες ανάγκες των νέων οικισμών (Benevolo, 1997, σ.161). Κοινά χαρακτηριστικά όλων των μεσαιωνικών πόλεων αποτελούν τα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια που γειτνιάζαν ελεύθερα μεταξύ τους, οι δρόμοι και οι πλατείες, η αγορά και οι αποθήκες που σχημάτιζαν ένα ενιαίο περιβάλλον και όπου οι επαγγελματίες έκαναν αισθητή την παρουσία τους. Επίσης, υπήρχαν διάφορα θρησκευτικά, αστικά και εμπορικά κέντρα, ενώ κάθε πόλη διαιρείτο σε συνοικίες που είχαν τη δική τους οργάνωση (Pirenne, 2003, σ.116).

Η πόλη και η ύπαιθρος, στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, κατά το Μεσαίωνα παγιώνουν σχέσεις αναγκαστικής αλληλεξάρτησης. Όπως διαπιστώνει ο Braudel (1995), οι δύο αυτοί χώροι «υπακούουν στην "αμοιβαιότητα των προοπτικών": σε δημιουργώ, με δημιουργείς, σε εξουσιάζω, με εξουσιάζεις, σε εκμεταλλεύομαι, με εκμεταλλεύεσαι και ούτω καθεξής, σύμφωνα με τους αιώνιους νόμους της συνύπαρξης». Η μεσαιωνική πόλη ήταν κυριολεκτικά και μεταφορικά μια «κλειστή πόλη». Κυριολεκτικά, διότι ανεξάρτητα από το μέγεθός της, αποτελούσε μια κοινωνία περιορισμένη εντός των τειχών της και μεταφορικά, επειδή η πόλη έτεινε να αποκλείει οποιονδήποτε ζούσε έξω από τα τείχη της. Η εν λόγω τακτική διαμόρφωνε τη σχέση της πόλης με την ύπαιθρο, καθορίζοντας το ρόλο και τις λειτουργίες τους (Weber, 2003, σ.39).

³Κέντρα νόμων, διακυβέρνησης, θρησκευτικής πίστης και απιστίας, γραμμάτων, τεχνών, χορηγιών, καρναβαλιών, τελετουργιών, λαϊκής κουλτούρας και κάθε είδους ανθρώπινης έκφρασης και ευαισθησίας. Οι πόλεις και οι άνθρωποί της, υπήρξαν οι πρωταγωνιστές των δημοσίων γεγονότων, των μνημείων και των αστικών καταχωρίσεων (Jones, 2004, σ.158).

⁴Από τα τείχη με τους προμαχώνες και τις πύλες, μέχρι τους απλούς, ξύλινους φράκτες.

1.2.1.2. Η οικονομία των μεσαιωνικών πόλεων

Οι μεσαιωνικές πόλεις εκμεταλλεύονταν τη γειτονική ύπαιθρο για τις ανάγκες του επισιτισμού τους, δίχως να παραχωρούν στους αγρότες δικαιώματα, εκτός από την καλλιέργεια της γης και από την πώληση των προϊόντων τους στην αγορά της πόλης· συχνά, απαγόρευαν σ' αυτούς οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα. Στην περίπτωση που ο αγρότης αναζητούσε την τύχη του στην πόλη, θα έπρεπε, προκειμένου να γίνει αποδεκτός, να προσφέρει υπηρεσίες (όπως τη γνώση μιας τέχνης). Επομένως, η ανάπτυξη των πόλεων βασίστηκε κατά πολύ στην αγροτική οικονομία. Η ύπαιθρος εφοδίαζε με το πλεόνασμα της αγροτικής παραγωγής τις αστικές αγορές και ενίσχυε δημογραφικά τους αστικούς πληθυσμούς με τη συνεχή μετακίνηση των αγροτών προς τις πόλεις (Pirenne, 2003, σ.39). Ενώ οι μικρές πόλεις που δραστηριοποιούνταν, κυρίως, στην καλλιέργεια της γης και στο εμπόριο (ως τοπικές αγορές) ήταν αυτόρκες, οι μεγαλύτερες (που ήταν αμιγώς κέντρα εμπορίου και βιοτεχνίας) υποχρεώνονταν να προμηθεύονται τα απαραίτητα προϊόντα εκ του μακρόθεν· για το λόγο αυτό, η συγκοινωνία ήταν απαραίτητη, κυρίως η υδάτινη (Pirenne, 2003, σ.341). Σύμφωνα με τον Braudel (2001), «χωρίς αγορά και δρόμους δεν υπάρχουν πόλεις· τροφή των πόλεων είναι η κίνηση». Η εν λόγω διαρκής κίνηση από και προς τις πόλεις επέφερε σημαντικές εξελίξεις στην παραγωγή, ενώ ο καταμερισμός της εργασίας και η εξασφάλιση των μονοπωλίων στην ύπαιθρο οδήγησαν στη διαμόρφωση μεγάλων και εξειδικευμένων εμπορικών κέντρων (όπως η Φλάνδρα και οι βόρειες ιταλικές πόλεις που εξειδικεύονταν στην επεξεργασία και την παραγωγή μαλλιού και μεταξιού, αντίστοιχα). Άλλες (πόλεις), ιδιαίτερα οι μεσογειακές, όφειλαν την ανάπτυξή τους στις δραστηριότητες των περιθωριοποιημένων κατοίκων τους (επί παραδείγματι, τους πειρατές). Οι εμποροπανηγύρεις αποτελούσαν το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις οικονομίες της Μεσογείου και της Βόρειας θάλασσας και η ανταλλαγή του χρήματος συνιστούσε θεμελιακό στοιχείο των συναλλαγών τους (Cirolla, 1980, σ.167).

Η σχέση μεταξύ πόλης και υπαίθρου υπήρξε αμφίδρομη, εφόσον και οι πρώτες προσέφεραν υπηρεσίες στη δεύτερη, αφενός διαθέτοντας την αγορά τους για την πώληση των αγροτικών προϊόντων και αφετέρου, παρέχοντας τις υπηρεσίες των τεχνιτών, των μικροεμπόρων και των υπαλλήλων τους, οι οποίοι εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του αγροτικού πληθυσμού. Περαιτέρω, προσέφεραν ασφάλεια, επαγγελματικές ευκαιρίες και ένα υψηλότερο επίπεδο ζωής. Η πόλη εκσυγχρονίστηκε και απελευθερώθηκε χάρη στο αστικό εμπόριο, το οποίο προσέλκυε την αγροτική παραγωγή σε αυτή. Παρά το γεγονός ότι «η πόλη απολαμβάνει πλεονεκτήματα απέναντι στην ύπαιθρο, όσον αφορά στις δημόσιες επιβαρύνσεις» (Weber, 2003,

σ.44), διαπιστώνεται ότι η πρώτη δεν αντιπαρατίθεται στη δεύτερη, αλλά συνυπάρχει αρμονικά μ' αυτήν. Σε ό,τι αφορά την οικονομία, η εν λόγω σχέση υπήρξε ωφέλιμη, από τη στιγμή που η οικονομική ευημερία αποτέλεσε το αίτιο και ταυτόχρονα το αποτέλεσμα της ανάπτυξης των πόλεων.

1.2.1.3. Το πολιτικό σύστημα των μεσαιωνικών πόλεων

Το πολιτικό σύστημα που κυριαρχούσε στην Ευρώπη, κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, ήταν η φεουδαρχία⁵, η οποία είχε αμιγώς αγροτική βάση και δε διατηρούσε στενούς δεσμούς με την πόλη (σε αντίθεση με την εκκλησία⁶). Παρόλα αυτά, η φεουδαρχία επηρέασε την ανάπτυξη των πόλεων, αφού η πόλη, συγχρωτισμένη με την ύπαιθρο, είχε αναγκαστικά κοινή κυβέρνηση με τη δεύτερη. Είναι γεγονός ότι οι πόλεις συνιστούσαν για τη φεουδαρχία επιχειρήσεις, οι οποίες της απέφεραν κέρδη μέσω της φορολογικής εκμετάλλευσής τους, από τη στιγμή που οι πόλεις και οι πολίτες πλήρωναν ενοίκιο στο φεουδάρχη, του παραχωρούσαν μερίδιο από τα ενδεχόμενα κέρδη τους και η διακίνηση των προϊόντων φορολογείτο (Pirenne, 2003, σ.211). Οι φεουδάρχες, επειδή ωφελούνταν από τον πλούτο των πόλεων, παραχωρούσαν σ' αυτές (συνήθως μετά από απαίτηση των δημοτικών συμβουλίων) συμβόλαια, με τα οποία οι πολίτες κατοχύρωναν τα δικαιώματά τους. Παρά τις παραχωρήσεις των χωροδεσποτών, οι πόλεις δεν υπήρξαν ποτέ εντελώς ανεξάρτητες (εκτός από τις βόρειες ιταλικές πόλεις - κράτη), διότι είχαν υποχρεώσεις απέναντι στους φεουδάρχες (ιδιαίτερα, εν καιρώ πολέμου, όφειλαν να τους προσφέρουν εκτός από οικονομική υποστήριξη και στρατό), οι οποίοι, συχνά, παρενέβαιναν σε οικονομικά ζητήματα της πόλης και σε θέματα δημόσιας τάξης. Ακόμη και οι αστοί συμμαχούσαν με την τοπική

⁵Πολιτικό σύστημα που αναφέρεται στην εξουσία της αριστοκρατίας, απέναντι σε έναν κεντρικό ηγεμόνα. Στηριζόταν στο θεσμό του φέουδου (από όπου πήρε και το όνομά του), συνδεόταν με την ιδιοκτησία της γης και διακρίνεται από δύο σχέσεις: i) του ηγεμόνα που εξασφάλιζε τις υπηρεσίες των ευγενών (με αντάλλαγμα ένα τιμάριο γης), οι οποίοι του ορκίζονταν πίστη και αφοσίωση και ii) τη σχέση του φεουδάρχη με τον αγρότη που του παραχωρούσαν ορισμένα δικαιώματα, με αντάλλαγμα την καλλιέργεια της γης στο φέουδο (Φεουδαρχία, *Livopedia*).

⁶Ήδη από τον 9^ο αιώνα, ο κλήρος έκανε ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία του και σε κάθε πόλη ιδρύεται μία επισκοπή. Ο επίσκοπος αποτελεί το θρησκευτικό και τον πολιτικό ηγεμόνα του άστεως, ελλείψει κεντρικής εξουσίας και η εκκλησία εγκαθιστά τις επισκοπικές περιφέρειές της πάνω στις διοικητικές περιφέρειες των άλλοτε ρωμαϊκών πόλεων. Κατά την εξέλιξη των πόλεων, ο θεσμός της εκκλησίας διατηρήθηκε ακέραιος και οι εκπρόσωποί του, πολλές φορές προέβαιναν σε καταχρήσεις εξουσίας ή είχαν επεκτατικές βλέψεις, στοιχεία που οδήγησαν σε εντάσεις (Nicholas, 2004, σ.79).

αριστοκρατία και ενσωματώνονταν σε αυτή (ορκιζόμενοι υποτέλεια), επεκτείνοντας έτσι την περιουσία τους και την ισχύ τους (Pirenne, 2003, σ.212).

1.2.1.4. Η αλλαγή του ευρωπαϊκού αστικού τοπίου

Οι μεσαιωνικές πόλεις, προφυλαγμένες από τα τείχη τους, αναπτύχθηκαν κυρίως με την εμπορική αφύπνιση στην Ευρώπη. Επιπλέον, είχαν την ανάγκη της υπαίθρου για τη διατροφή τους αλλά και για την πληθυσμιακή τους ενίσχυση· διαπερνούν αλλά και διαπερνούνται από το φεουδαρχικό σύστημα. Σ' έναν κόσμο που ήταν πρώτα απ' όλα αγροτικός, η αστική κοινωνία αποτελούσε μειοψηφία. Ο ρόλος που επωμίζονται οι μεσαιωνικές πόλεις εκδηλώνεται στην οικονομία: υπήρξαν τόποι συναλλαγής και καταμερισμού εργασίας, εμπορικοί κόμβοι, αγορές και εξειδικευμένα βιοτεχνικά κέντρα. Στο Βορρά, δημιουργήθηκαν ευρείες εμπορικές συνομοσπονδίες, οι οποίες απέκτησαν και πολιτική δύναμη, ενώ κυριάρχησαν και σε συναλλαγές μεγάλου βεληνεκούσ· παραλλήλως, οι πόλεις της Μεσογείου (και κυριότερα η Βενετία και η Γένοβα) ξεπέρασαν το πλαίσιο της εμπορικής αποικιοκρατίας, χάρη στις σχέσεις τους με το Βυζάντιο. Η οικονομική κατάσταση των πόλεων καθόριζε την αστική ανάπτυξη και διαμόρφωνε τις κοινωνικές συνθήκες που αναπτύσσονταν στο εσωτερικό τους. Από τη στιγμή που άρχισαν να δημιουργούνται περιουσίες, προέκυψαν εμπορικές ενώσεις και αδελφότητες που ως στόχο είχαν την προώθηση των συμφερόντων τους· ταυτοχρόνως, η ανάγκη ρύθμισης των διαφορών που παρουσιάζονταν μεταξύ αυτών των εμπορικών σχέσεων συνετέλεσε στην καθιέρωση του εμπορικού δικαίου και των δικαστηρίων. Τα οχυρωματικά και τα δημόσια έργα επέβαλαν τη δαπάνη χρημάτων από τη μεριά της πόλης, η οποία, προκειμένου να αποκομίσει τους απαραίτητους πόρους, εδραίωσε φορολογικό σύστημα (Merrington, 1986, σσ.140-141). Οι πόλεις του Μεσαίωνα, αναγεννημένες μέσα από τις στάχτες του αρχαίου κόσμου, διαμόρφωσαν την Ευρώπη και χαρακτήρισαν τον πολιτισμό της, τη στιγμή που αυτός άρχισε να διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Οι πόλεις αυτές άφησαν το αποτύπωμά τους, άλλοτε θετικό, άλλοτε αρνητικό, πάντα όμως καθοριστικό, διότι απετέλεσαν το δεσμό με το παρελθόν και τη δυναμική προοπτική για το μέλλον. Έως την Αναγέννηση παγιώθηκε η εικόνα και η δομή των ευρωπαϊκών πόλεων για να λάβει σταδιακά τη μορφή και το σχήμα που παρατηρείται, σε πολλές από αυτές, ακόμη και σήμερα (LeGoff, 1993, σ.109).

1.3. Οι ιταλικές πόλεις - κράτη

Κοντολογίς και σύμφωνα με τα παραπάνω, οι αλλαγές στο αστικό ευρωπαϊκό τοπίο, σηματοδοτούνται από τα εξής χαρακτηριστικά: την άνοδο του πληθυσμού, την εμφάνιση των μεγάλων αστικών κέντρων, τη μετανάστευση του πληθυσμού από την ύπαιθρο στην πόλη και την ανάπτυξη του εμπορίου. Εντός αυτού του ευρύτερου πλαισίου, στην Ιταλία γεννιέται ένας ιδιαίτερος τύπος πόλης, ο οποίος, αρχικά, «ξεφεύγει» από την παραδοσιακή μορφή που διέθεταν οι υπόλοιπες (πόλεις) της δυτικής Ευρώπης, η «πόλη - κράτος» (μορφή που προοδευτικά θα υιοθετηθεί και από τις υπόλοιπες χώρες της ηπείρου).

1.3.1. Μεσαιώνας

Έως τον 11^ο αιώνα, πολλές ιταλικές πόλεις, συμπεριλαμβανομένων της Βενετίας, του Μιλάνου, της Φλωρεντίας και της Γένοβας, έχουν ήδη καταστεί μεγάλες εμπορικές και συναλλαγματικές μητροπόλεις⁷, ικανές να υπερασπιστούν την ανεξαρτησία τους από τους ονομαστικούς τους κυρίαρχους (Della Francesca, 2007). Στην πραγματικότητα, η Ιταλία μεταξύ του 12^{ου} και του 13^{ου} αιώνα, ήταν πολύ πιο διαφορετική από τη φεουδαρχική Ευρώπη, τη βορειότερη των Άλπεων. Η ιταλική χερσόνησος υπήρξε περισσότερο ένα κράμα πολιτικών και πολιτιστικών στοιχείων, παρά ένα εννοποιημένο κράτος. Κατά το Μεσαίωνα, παρέμεινε με πολλούς τρόπους διαφορετική από τις περιοχές της βόρειας Ευρώπης, εξαιτίας της επιμονής της στην αρχαία ρωμαϊκή παράδοση. Η Ιταλία ήταν πιο αστική, διότι οι πόλεις της, ήδη από το 10^ο αιώνα, εκμεταλλεύονταν κάθε ευκαιρία για να απαλλαγούν από την κατοχή των φεουδαρχών και της εκκλησίας, προκειμένου να πετύχουν την πραγματική τους ανεξαρτησία. Αυτά τα κινήματα, μερικές φορές, είχαν τη μορφή επανάστασης εναντίον του κυβερνώντος επισκόπου, ενώ άλλες φορές σηματοδοτούσαν την αντίδραση στις αξιώσεις του αυτοκράτορα. Όταν το εμπόριο άρχισε να αναδύεται στη μεσαιωνική Ευρώπη, δίνοντας ώθηση στην ανάπτυξη των πόλεων, παρουσιάζεται μια αστική αναβίωση στην Ιταλία⁸,

⁷Πολλές πόλεις αξιοσημείωτου μεγέθους αναδύθηκαν αυτήν την περίοδο στην Ιταλία, οι οποίες υποσκελίσαν άλλα μεγάλα αστικά ευρωπαϊκά κέντρα. Η Βενετία, η Φλωρεντία, το Μιλάνο και η Γένοβα ήταν πολύ μεγαλύτερες από όλες τις γερμανικές και γαλλικές πόλεις (το Παρίσι μόνο πλησίασε τα νούμερα των κατοίκων των ιταλικών πόλεων): η Κολωνία, η μεγαλύτερη γερμανική, είχε μετά βίας 35.000 κατοίκους, ενώ η πρόωμη μεσαιωνική Ιταλία, είχε ήδη τουλάχιστον είκοσι πόλεις με περισσότερους από 20.000 κατοίκους (Waley, 1996, σ.80).

⁸Μερικές ιταλικές πόλεις εξελίχθηκαν σε σπουδαία εμπορικά βιομηχανικά και τραπεζικά κέντρα. Η Γένοβα, η Πίζα και η Βενετία υπήρξαν σημαντικότερες δυνάμεις στο Μεσογειακό εμπόριο, ενώ η τελευταία,

με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων, μεγάλων και ισχυρών πόλεων. Ειδικότερα, οι βόρειες ιταλικές πόλεις συνιστούσαν αυτόνομες πόλεις - δημοκρατίες που αποτελούνταν από πολίτες με δημοτική συνείδηση και κυβερνούνταν από μια κάστα ευγενών, η πλειονότητά των οποίων κατείχε κτηματική περιουσία στο αγροτικό έδαφος που περιέβαλε την πόλη. Ήταν μεγάλα κέντρα ανταλλαγής αγαθών (Anderson, 1985, σ.151) και ο λαός εντός αυτών δεν ήταν απλώς μια οικονομική, αλλά και μια πολιτική έννοια. Αυτό οφείλεται στο ότι (ο λαός) δημιουργούσε πολλές ξεχωριστές πολιτικές κοινότητες, οι οποίες απαρτιζόνταν από άτομα της ίδιας κοινωνικής ή οικονομικής τάξης: οι εν λόγω κοινότητες, ονομάζονταν «κομμούνες» και διέθεταν τους δικούς τους αξιωματούχους, τα δικά τους έσοδα και τη δική τους στρατιωτική οργάνωση, συνιστώντας ένα «κράτος εν κράτει». Η κομμούνα, υπήρξε «ο πρώτος πλήρως συνειδητά παράνομος και επαναστατικός πολιτικός σύνδεσμος» (Weber, 2003, σ.55). Μέσα από τις κομμούνες, όπως αναλύεται στο δεύτερο κεφάλαιο, στο μεταίχμιο του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, θα δημιουργηθεί ο θεσμός της πόλης - κράτους, ο οποίος θα χαρακτηρίσει και θα στιγματίσει το πολιτικό τοπίο της Ιταλίας έως το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα.

1.3.2. Αναγέννηση

Παρόλο που οι ιταλικές πόλεις κατά το Μεσαίωνα, απέκτησαν εκείνα τα χαρακτηριστικά (μεγάλο μέγεθος, ανεξαρτησία και σημαντική πολιτικοοικονομική ισχύ) που εύλογα θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη δημιουργία ενός ενιαίου ιταλικού εθνικού κράτους από πολύ νωρίς, αυτό δε συνέβη παρά πέντε αιώνες αργότερα. Ίσως, όμως, το γεγονός ότι οι βόρειες ιταλικές πόλεις υπήρξαν αυτόνομες πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά, είχε ως αποτέλεσμα την αυτομόληση και τη μοναχική πορεία της καθεμιάς. «Ενώ για τις περισσότερες χώρες, ο Μεσαίωνας όρισε την αρχή ή την υποψία μιας ξεχωριστής ταυτότητας, η Ιταλία εμφανίστηκε με ένα διφορούμενο χαρακτήρα: μια πατριδα ανθρώπων αταβιστικά⁹ αρχαία και μοντέρνα αναπτυγμένη: μια παράξενη παραμεθόριος ανάμεσα στη νεκρή και τη ζωντανή ιστορία, διαθέτοντας μια διπλή

υποβοηθούμενη από τη σταθερότητα του πολιτικού της συστήματος και της συνέχειας του εμπορίου της, έγινε η πλουσιότερη. Η Φλωρεντία κυριάρχησε στα τραπεζικά ζητήματα και στην παραγωγή μαλλιού. Το 15^ο αιώνα, η Νεάπολη το Μιλάνο και η Βενετία συγκαταλέγονταν μέσα στις πέντε μεγαλύτερες πληθυσμιακά πόλεις της δυτικής Ευρώπης: με πολλές ακόμη να αναπτύσσονται, η Ιταλία κατέστη η πλέον αστικοποιημένη ευρωπαϊκή περιοχή από το 14^ο έως το 16^ο αιώνα.

⁹Που ανάγεται σε πρώιμη εξελικτική φάση και που συμβαίνει λόγω παλαιάς συνήθειας ή κληρονομικότητας. Από το λατινικό *atavus* (προπάππος, πρόγονος).

ύπαρξη, εν μέρει αρχαία, εν μέρει μεσαιωνική: μια χώρα χωρίς Μεσαίωνα, μόνο αρχαιότητα και Αναγέννηση, τοποθετημένη σε μια ειδική σχέση με την Ευρώπη» (Jones, 2004, σ.1). Η Αναγέννηση είναι η εποχή της ευρωπαϊκής ιστορίας που σηματοδοτεί τη μετάβαση από το μεσαιωνικό κόσμο σ' αυτόν που έχουμε συνηθίσει να ονομάζουμε μοντέρνο. Στη βόρεια Ιταλία, η οικονομία, η κοινωνία και ο πολιτισμός γνωρίζουν ασύγκριτη ανάπτυξη που επιτρέπει την άνθηση πολυάριθμων πόλεων - κρατών, τρεις από τις οποίες καθίστανται υπερδυνάμεις: i) η Βενετία, η οποία διαθέτει μια συλλογικής μορφής διακυβέρνηση, όπου η αριστοκρατία εκλέγει ένα μονάρχη, το δόγη, η εξουσία του οποίου εξαπλώνεται σε μια πραγματική αυτοκρατορία: από την εντεύθεν των Άλπεων ιταλική ενδοχώρα, έως τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. ii) Το Μιλάνο (στην καρδιά της Λομβαρδίας) μεταμορφώνεται σε στεριανή υπερδύναμη με επίγειο τη Γένοβα και iii) την κομμούνα της Φλωρεντίας, η οποία εδραιώνει την επιρροή της στην Τοσκάνη και κυβερνάται από μια αστική ολιγαρχία, με επικεφαλής την πανίσχυρη οικογένεια των τραπεζιτών Μεδίκων (Hooker, 1999, σ.126).

1.3.3. Μια νέα εποχή

Η πολιτική ισχύς στη Δύση κατά τη διάρκεια αυτών των δύο περιόδων, δε βασίζεται ούτε στο δεσποτισμό, ούτε στην τυραννία, ούτε στον ιμπεριαλισμό που οδηγούν ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη σε κατάσταση εξάρτησης. Με μια γενίκευση, ριζωμένη στη συνείδηση της εποχής του, στο κατώφλι της νεότερης εποχής, ο Μακιαβέλι συμπεραίνει ότι το πλήθος των κρατών στην Ευρώπη ευνοεί την ανάπτυξη της αρετής, της δημιουργικής ενέργειας των ατόμων. Οι φεουδαρχικές δομές, οι τοπικές ελευθερίες των κοινοτήτων και των συντεχνιών, η άσκηση της διακυβέρνησης και η απονομή της δικαιοσύνης υπό την αιγίδα του συμβουλίου του ηγεμόνα, καθώς και οι αντιπροσωπευτικές συνελεύσεις των διαφόρων τάξεων, προσδίδουν στα ευρωπαϊκά κράτη τα γνωρίσματα ενός μετριοπαθούς καθεστώτος, το οποίο σέβεται το δίκαιο και μέλημά του είναι να εδραιώσει τη σχέση ανάμεσα στο νόμο και στην αρχή που τον υπηρετεί. Ούτε οι καταχρήσεις, ούτε οι προκύπτουσες ανισότητες, ούτε η αναβίωση των ηγεμονικών εξουσιών και αξιώσεων δε θα μπορέσουν να αφαιρέσουν από την Ευρώπη το χαρακτηριστικό της συνταγματικής μοναρχίας (Gieyszter, 2003, σσ.316-317), η οποία προαναγγέλλει τη νέα εποχή, τη γέννηση του έθνους - κράτους, μια πολιτική μορφή, την οποία όμως, η Ιταλία θα αποκτήσει πολύ αργότερα από τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

1.4. Η παγκόσμια πόλη

Πολύ μετά τη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648), η οποία σηματοδότησε τη δημιουργία των εθνικών κρατών, πολύ μετά την εποχή των αυτοκρατοριών και της διεθνοποίησης (18^{ος} και 19^{ος} αιώνας), πολύ μετά την παγίωση του καπιταλισμού ως του κυρίαρχου και (σήμερα πλέον) μόνου οικονομικού συστήματος, μόλις προς τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ο κόσμος βιώνει τη μετάβασή του στην παγκοσμιοποίηση και οι πολίτες υιοθετούν στο λεξιλόγιό τους νέους όρους, που κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση δεν υπήρχαν καν ως λήμματα (όπως η παγκοσμιοποίηση, οι ροές κεφαλαίου και πληροφορίας και ούτω καθεξής). Τις δύο τελευταίες δεκαετίες (από τις αρχές του '90 περίπου), εισήχθη σε αυτή τη «νεωτερική» ορολογία και ο όρος «παγκόσμια πόλη». Ο Harvey (1989) περιγράφει τις παγκόσμιες πόλεις ως «μια λειτουργία της αυξανόμενα απελευθερωμένης υπερεθνικής οικονομίας». Η Sassen (1991) υποστηρίζει ότι η παγκόσμια πόλη είναι: «i) το κεντρικό σημείο ελέγχου για την οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας, ii) μια καίρια τοποθεσία και αγορά για τους κυρίαρχους βιομηχανικούς τομείς που συνίστανται στα οικονομικά ζητήματα και στην παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών στις πολυεθνικές επιχειρήσεις και iii) ο τόπος παραγωγής των παραπάνω βιομηχανιών». Με άλλα λόγια, οι παγκόσμιες πόλεις είναι τα κυρίαρχα κέντρα εμπορίου, τραπεζικών και οικονομικών ζητημάτων, καινοτομίας και αγοράς. Συγκεντρώνουν ισχύ και χωρητικότητα που τις καθιστούν παντοδύναμες, με την έννοια ότι επηρεάζουν τα διεθνή κοινωνικοπολιτικά και οικονομικά δρώμενα. Αποτελούν τη «βάση των υπερεθνικών επιχειρήσεων και των κεντρικών τους επιτελείων, τη βάση επιχειρηματικών υπηρεσιών, υπερεθνικών οργανισμών και διαδικασιών πληροφόρησης (Knox και Taylor, 1995, σ.6)». Είναι τα κεντρικά σημεία της χωρικής οργάνωσης, της παραγωγής και των αγορών, καθώς και τα κέντρα ελέγχου για τις αλληλεξαρτώμενες οικονομικές και πολιτιστικές ροές, οι οποίες (ροές) υποστηρίζουν την παγκοσμιοποίηση της βιομηχανίας. Έτσι, οι «παγκόσμιες πόλεις συσσωματώνουν τις εθνικές, περιφερειακές και διεθνείς οικονομικές δραστηριότητες στην παγκόσμια οικονομία» (Low, 2002, σ.4). Επομένως, μπορεί να συμπεραθεί ότι οι παγκόσμιες πόλεις, είναι αυτές που έχουν ενσωματωθεί πλήρως στην παγκοσμιοποίηση και λειτουργούν μέσα και γύρω από ένα διεθνές, υπερεθνικό πλαίσιο.

Όμως, η παγκοσμιοποίηση και συνεπώς, η «οικονομική φιλελευθεροποίηση και η αυξανόμενη σύνδεση μεταξύ της ροής των πληροφοριών και των αγαθών, έχουν ακυρώσει τα φυσικά στεγανά όρια του χρόνου και του χώρου» (Low, 2002, σ.2). Σύμφωνα με τους Barkin και LeRoy (1996), οι παγκόσμιες πόλεις διαθέτουν το χαρακτηριστικό «της αυξανόμενης κινητικότητας που υπονομεύει την έννοια της

κοινότητας, από τη στιγμή που οι πολίτες της παγκόσμιας πόλης δεν αναπτύσσουν την ταυτότητά τους με βάση το χώρο. Η μαζικοποίηση της διεθνούς κουλτούρας (συμπεριλαμβανομένων της μουσικής, της ένδυσης, της αρχιτεκτονικής και του φαγητού) είναι παρούσα σε όλες αυτού του είδους τις πόλεις» κι έτσι ακυρώνεται οποιοσδήποτε εθνικός διαχωρισμός, με αποτέλεσμα όλες αυτές οι πόλεις να παρουσιάζουν πανομοιότυπα στοιχεία, να είναι ίδιες και απαράλλακτες. Φαίνεται ότι και η Sassen (1991) συμφωνεί με την παραπάνω άποψη, αφού «οι παγκόσμιες πόλεις έχουν περισσότερα κοινά μεταξύ τους, παρά με τις άλλες πόλεις με τις οποίες ανήκουν στο ίδιο εθνικό κράτος». Οι επιδράσεις και οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στις παγκόσμιες πόλεις, καθώς και οι λειτουργίες των πόλεων εξετάζονται αναλυτικότερα στο τέταρτο κεφάλαιο.

1.5. Μεθοδολογικό εργαλείο: τα δίκτυα

Στο σημείο αυτό και προκειμένου να καταστεί περισσότερο κατανοητό το γιατί μερικές πόλεις, παρά το γεγονός ότι δε διαθέτουν πόρους και μεγάλο γεωγραφικό μέγεθος, συγκαταλέγονται στη λίστα με τις σημαντικότερες παγκόσμιες πόλεις, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά στη θεωρία των δικτύων, η οποία θα βοηθήσει και στην περαιτέρω κατανόηση της καίριας σημασίας των δικτυώσεων και των διασυνδέσεων στη σύγχρονη, παγκοσμιοποιημένη εποχή (αλλά και που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στην περίπτωση της Βενετίας του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης). Επιπλέον, η εν λόγω θεωρία μπορεί να εξηγήσει το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση επιφέρει αλλοίωση στα χαρακτηριστικά του εθνικού κράτους, θέμα το οποίο αναλύεται στο τέλος του τετάρτου κεφαλαίου.

Το πιο ενδιαφέρον χαρακτηριστικό των δικτύων συνίσταται στο ότι δεν είναι δομημένα ιεραρχικά· εάν κανείς είναι εγκατεστημένος σε ένα χαμηλό σημείο μέσα στο σύστημα, σημείο που είναι κόμβος για τα υπόλοιπα υποκείμενα του συστήματος, τότε μπορεί να είναι πολύ πιο ισχυρός, λόγω εντατικών διασυνδέσεων ή δυνατοτήτων διαμεσολάβησης, απ' ό,τι εάν κανείς είναι σε «υψηλή» θέση χωρίς να εξαρτάται κάποιος τρίτος απ' αυτόν (Κοτζιάς, 2004, σ.137). Το ίδιο ισχύει εάν είναι κανείς κάτοχος θέσης κόμβου διασύνδεσης ενός δικτύου ή συστήματος με άλλα ανάλογα δίκτυα ή συστήματα. Η νέα τεχνολογία υπονομεύει την εθνική κυριαρχία και τον κρατικό έλεγχο, υποχρεώνοντας τα κράτη να κινηθούν σε ένα ανώτερο επίπεδο, όχι, όμως, ως αθροισμένα σε διεθνές κράτος ή κάτω από μια παγκόσμια διακυβέρνηση, αλλά ως ένα δικτυακό κράτος. Στην εποχή της πληροφορικής, το κράτος μετατρέπεται σε δικτυακό

κράτος, αποτελούμενο από τις υπό - κρατικές και υπέρ - κρατικές δικτυακές δομές, καθώς και το δίκτυο των ΜΚΟ και άλλων υποσυστημάτων (Κοτζιάς, 2004, σ.137).

Η θεώρηση αυτή δεν προβλέπει κι ούτε προσβλέπει αναγκαστικά στην κατάργηση του εθνικού κράτους. Περισσότερο το βλέπει να εντάσσεται σε υπερεθνικά δίκτυα, διατηρώντας ένα σημαντικό, κομβικό ρόλο εντός αυτών. Το κράτος υποχρεώνεται να ενταχθεί σε αυτό το δίκτυο, διότι έχει διαβρωθεί το μονοπώλιό του και η ικανότητά του να χρησιμοποιεί τη γνώση για να αναπαράγει την ταξική εξουσία. Κι αυτό συμβαίνει, διότι οι απαιτήσεις στη γνώση δεν υπαγορεύονται πλέον από τις εθνικές αγορές, αλλά από τις παγκόσμιες. Το κράτος παράγει παγκοσμιοποίηση, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του καπιταλισμού, ενώ το ίδιο γίνεται κράτος της παγκοσμιοποίησης. Αλλάζει το περιβάλλον εντός του οποίου δρα. Τα δίκτυα, δηλαδή, αποτελούν τη νέα πραγματικότητα που υποβαθμίζει το εθνικό κράτος δια της ενσωμάτωσής του σε αυτά, διότι αντικαθιστούν το χώρο των πεδίων - σημείων, με το χώρο των ροών κι έτσι διαμορφώνεται το δικτυακό κράτος (Κοτζιάς, 2004, σ.137). Επομένως, σύμφωνα με τη θεωρία των δικτύων, το σημαντικότερο στοιχείο που πρέπει να διαθέτει κανείς είναι η πύκνωση των σχέσεων με τα υπόλοιπα υποκείμενα του συστήματος¹⁰.

1.6. Δομή της εργασίας

Από τα παραπάνω, αρχίζει να διαφαίνεται λίγο πολύ το περιεχόμενο με το οποίο ασχολείται η εν λόγω βιβλιογραφική έρευνα. Παρατέθηκε συνοπτικά το ιστορικό πλαίσιο της ανόδου των ευρωπαϊκών πόλεων, οι λειτουργίες τους και ο τρόπος ανάπτυξής τους που είχαν άμεσο αντίκτυπο στην αντίστοιχη ανάπτυξη των ιταλικών πόλεων. Η Ιταλία δε θα μπορούσε να μείνει ανέπαφη από αυτό το «ωστικό» κύμα της αστικοποίησης που έλαβε χώρα στη βορειοδυτική, κυρίως, Ευρώπη. Όμως, για λόγους που θα καταστούν εμφανείς στη συνέχεια, στη χερσόνησο αυτή αναπτύχθηκε ένα *sui generis* πολιτικό μόρφωμα, οι πόλεις - κράτη. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται ο ανεξάρτητος τρόπος με τον οποίο αυτές αναπτύσσονται και το πως, αργότερα, καταλήγουν να υποταχθούν στην εξουσία ενός δεσποτικού ηγέτη, ενός ηγεμόνα. Έπειτα, αποδελτιώνονται τα στοιχεία εκείνα που απέτρεψαν μια πιθανή συνένωση των

¹⁰Ετσι, καταλαβαίνει κανείς τους λόγους για τους οποίους οι δύο πόλεις που θα αναλυθούν στη συνέχεια - η Βενετία του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης και η Σιγκαπούρη του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα- κατάφεραν (παρά το μικρό τους μέγεθος και την έλλειψη φυσικών πόρων) να εκμεταλλευθούν στο έπακρο τα πλεονεκτήματα που τους προσέφερε η σωστή «εκμετάλλευση» του εκάστοτε δικτύου του οποίου ήταν υποκείμενες, καθιστάμενες έτσι παγκόσμιες υπερδυνάμεις, η κάθε μία στην εποχή της.

πόλεων αυτών: οι διαμάχες μεταξύ των αντίπαλων φατριών υποβοηθήσαν στη διατήρηση της πολιτικής αστάθειας εντός τους και ταυτόχρονα, εξωτερικά, οι πόλεις είχαν να ανταγωνιστούν η μια την άλλη για την εμπορική και την εδαφική τους επέκταση. Οι ξένες δυνάμεις δεν έμειναν αμέτοχες σε αυτές τις διαμάχες, εποφθαλιμώντας εδάφη και εξουσία. Εν γένει, οι παραπάνω παράγοντες, επηρέασαν και, τελικώς, καθόρισαν την αυτόνομη πορεία που διέγραψε η κάθε πόλη. Όπως προαναφέρθηκε, κατά την Αναγέννηση, παρουσιάζεται ένα πλήθος ανεξαρτήτων πόλεων και κοινοτήτων. Οι τρεις ισχυρότερες από αυτές (Βενετία, Φλωρεντία και Μιλάνο), επιδόθηκαν σε έναν αγώνα δρόμου για την εδαφική τους εξάπλωση, με αποτέλεσμα να κυριαρχήσουν στο κεντρικό και βόρειο τμήμα της ιταλικής χερσονήσου, γεγονός που αποτέλεσε και τον κύριο λόγο για την πάρακμή τους. Τέλος, γίνεται αναφορά σε εκείνα τα χαρακτηριστικά της κυριαρχίας των ιταλικών πόλεων - κρατών που τις καθιστούν συμβατές με το βεσφαλιανό (εθνικό) σύστημα, παρά το ότι η κυριαρχία τους θεωρείται κατακερματισμένη (τα αίτια θα συζητηθούν αργότερα).

Εξαίρεση και παράδειγμα ιταλικής πόλης - κράτους αποτελεί η Βενετία (το θέμα του τρίτου κεφαλαίου), διότι ήταν η μόνη που κατάφερε να παραμείνει ανεξάρτητη για οκτακόσια περίπου χρόνια, επειδή ήταν εξαιρετικά αναπτυγμένη οικονομικά. Κατάφερε να διατηρήσει την πολιτική της σταθερότητα, υιοθετώντας ένα πρότυπο πολιτικό σύστημα, ένα είδος ολιγαρχικής δημοκρατίας, που της επέτρεψε να αποφύγει τις εσωτερικές εντάσεις και να αφοσιωθεί στις εμπορικές της επιδιώξεις. Διατηρώντας μια καλή σχέση με τον κυριότερο εμπορικό της εταίρο, το Βυζάντιο, η Βενετία διήνυσε τα πρώτα της βήματα στον εμπορικό μεσογειακό δρόμο, αποκτώντας αξιοσημείωτη ισχύ. Απογαλακτισμένη, πλέον, από την αυτοκρατορία κατακτά την Κωνσταντινούπολη και το εμπόριο της κυριαρχεί σε όλη τη Μεσόγειο, την Ανατολή και τη Δύση. Οι έμποροι και τα πλοία της διασχίζουν όλο τον κόσμο και την καθιστούν την πλουσιότερη πόλη. Στο κατώφλι της Αναγέννησης, η Βενετία είναι η απόλυτη αυτοκρατορία. Όταν οι Τούρκοι καταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη (1453), Βενετοί χάνουν την πρόσβασή τους στη Μαύρη Θάλασσα και στρέφονται στην ιταλική ενδοχώρα, κατακτώντας τη μία πόλη μετά την άλλη, γεγονός που προκαλεί αντιπάθειες. Σταδιακά, η πόλη χάνει τη μεγάλη της δόξα και βλέπει τον εμπορικό ανταγωνισμό από την Ολλανδία, τη Γαλλία και την Αγγλία να γιγαντώνεται. Τελικώς, δε θα μπορέσει να αντεπεξέλθει σ' αυτόν τον ανταγωνισμό και κλεισμένη στον εαυτό της θα υποκύψει στις ιμπεριαλιστικές τάσεις του Ναπολέοντα, το 1797.

Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για τις παγκόσμιες πόλεις (εκτέθηκαν ήδη επιγραμματικά κάποια από τα στοιχεία τους). Παρατίθεται η θεωρητική κατασκευή του μοντέλου της παγκόσμιας πόλης της Sassen, το οποίο αποτελείται από επτά

υποθέσεις. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι λειτουργίες και οι χωρητικότητες που έχει αναπτύξει αυτού του είδους η πόλη, προκειμένου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της παγκοσμιοποίησης. Επίσης, εξετάζεται ο ρόλος της περιφέρειας της παγκόσμιας πόλης (που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της) και τα χαρακτηριστικά των τριών τύπων των παγκοσμίων πόλεων που διακρίνονται σε υπέρ - παγκόσμιες πόλεις, σε αναδυόμενες παγκόσμιες πόλεις και σε παγκόσμιες πόλεις - κράτη, σύμφωνα με τους Olds και Yeung. Όπως ακροθιγώς επιπώθηκε νωρίτερα, η επίδραση της παγκοσμιοποίησης γεννά κινδύνους για τον κοινωνικό ιστό μιας χώρας, ακόμη και για την εδαφική της ακεραιότητα, κίνδυνοι οι οποίοι αναλύονται στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου.

Μια ιδιαίτερη περίπτωση παγκόσμιας πόλης είναι η Σιγκαπούρη, τόσο για το ότι αποτελεί μια σύγχρονη πόλη - κράτος, όσο και για το ότι το μικρό της μέγεθος και η έλλειψη πρώτων υλών και πόρων, παραδόξως, δεν την εμπόδισαν να αναπτυχθεί, να ευημερήσει και να γίνει μια οικονομική υπερδύναμη. Στο τέταρτο μέρος της έρευνας, εντοπίζονται οι λόγοι για τη μεγάλη πρόοδο της Σιγκαπούρης που κυρίως οφείλεται στην οικονομική της ανάπτυξη. Ο πληθυσμός της αποτελείται από πολυεθνικές, πολύγλωσσες, πολυθρησκευτικές και πολυπολιτισμικές κοινότητες. Η προσπάθεια της ηγεσίας της χώρας να διατηρήσει την εσωτερική σταθερότητα οδήγησε στην υιοθέτηση αποτελεσματικών πρακτικών που διέθεταν οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Έτσι, οι ηγέτες της χώρας κατάφεραν να διαχειριστούν αυτό το «εθνοτικό πρόβλημα» με τέτοιο τρόπο που αποδείχθηκε πλεονέκτημα, καθιστώντας τη Σιγκαπούρη, μια παγκόσμια πόλη σε όλες τις διαστάσεις της (δεύτερο μέρος του κεφαλαίου).

Εκτός από το γεγονός ότι και οι δύο αυτές πόλεις - κράτη είναι νησιά, η Σιγκαπούρη του σήμερα και η Βενετία του 13^{ου} - 15^{ου} αιώνα, φαίνεται να διαφέρουν όσο η μέρα με τη νύχτα. Αυτό το ζήτημα πραγματεύεται το τελευταίο κεφάλαιο, όπου γίνεται απόπειρα για μια σύγκριση μεταξύ των δύο. Όπως αποδεικνύεται, αυτές οι πόλεις παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες, οι οποίες εντοπίζονται στον τρόπο που δημιουργήθηκαν, στο σταθερό πολιτικό τους σύστημα, στη μεγάλη οικονομική τους ανάπτυξη, καθώς και στις χωρητικότητες που ανέπτυξαν προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εποχής τους, ομοιότητες που αμβλύνουν τις τεράστιες εξωτερικές τους διαφορές (όπως το διεθνές οικονομικό πλαίσιο, η εξέλιξη της τεχνολογίας, οι παγκόσμιες κρατούσες συνθήκες) και οδηγούν στην αναθεώρηση της πρώτης εντύπωσης. Στο δεύτερο μισό του έκτου κεφαλαίου, εντοπίζονται κάποιες αναλογίες που προκύπτουν από την περίπτωση της ανάπτυξης της Βενετίας, αναλογίες από μια βιώσιμη μορφή πόλης - κράτους με αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη. Τέλος, ακολουθεί μια πολύ σύντομη πρόβλεψη για το μέλλον, δικήν επιλόγου.

2. Η Ιταλική πόλη - κράτος

Στο εν λόγω κεφάλαιο, εξετάζεται η ιταλική πόλη - κράτος υπό το πρίσμα των λειτουργιών και των χαρακτηριστικών εκείνων που απέτρεψαν τη μετάβασή της σε ένα ενιαίο ιταλικό εθνικό κράτος. Ενώ πολλές πόλεις, αρχικά, υιοθετούν ένα πρωτοποριακό δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, αντί να εξελιχθούν πολιτικά επιστρέφουν σε ολιγαρχικές και αυταρχικές συστημικές δομές, με αποτέλεσμα την κατακερματισμένη κυριαρχία, την έλλειψη ενότητας και τελικά, την επιστροφή στη φεουδαρχία. Οι κυριότεροι λόγοι για την αδυναμία ανάπτυξης χωρητικοτήτων που θα καθιστούσαν δυνατή μια ενδεχόμενη ένωση κάτω από μια κυρίαρχη αρχή, είναι οι εξής: i) ο έντονος φατριασμός¹¹ εντός των πόλεων, που είχε ως συνέπεια την άνοδο της δεσποτείας και ο πολιτικοοικονομικός ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων - κρατών. ii) Σημαντικό ρόλο στο διαχωρισμό ανάμεσα στις πόλεις διαδραμάτισε, επίσης και ο ξένος παράγοντας και κυρίως, η ανάμιξη της γερμανικής αυτοκρατορίας στις εσωτερικές υποθέσεις τους. Πρέπει να τονιστεί, ότι μόνο οι βόρειες ιταλικές πόλεις υπήρξαν αυτόνομες, αφού στο Νότο η επικυριαρχία των Γερμανών, των Γάλλων και των Ισπανών, αργότερα, εμπόδισαν τις νότιες πόλεις να αναπτυχθούν με τρόπο ανεξάρτητο. Έτσι, παραμονές της Αναγέννησης, παρουσιάζεται η ισχυροποίηση μερικών μόνο βόρειων πόλεων - κρατών, οι οποίες προσαρτούν στις εδαφικές τους κτήσεις τις υπόλοιπες, έως τότε, ανεξάρτητες πολιτικές μονάδες. Στο δεύτερο μέρος, παρατίθενται τα χαρακτηριστικά που διέθεταν οι πόλεις - κράτη, όσον αφορά στην εδαφική - εθνική κυριαρχία τους, η οποία, τελικώς, παρέμεινε ανολοκλήρωτη, με παρεπόμενο την καθυπόταξη όλης της Ιταλίας στις ξένες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις που κατά το 18^ο αιώνα έκαναν αισθητή την παρουσία τους σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο.

2.1. Το πολιτικό σύστημα των ιταλικών πόλεων

2.1.1. Η κομμούνα

Όπως προειπώθηκε, ο 11^{ος} και 12^{ος} αιώνας είναι περίοδος ανάπτυξης της Δύσης και χαρακτηρίζεται από πρωτοφανή δημογραφική και οικονομική αύξηση. Το εμπόριο

¹¹Η φατρία ορίζεται ως μια ομάδα ατόμων που συνδέονται με μια κοινή συνείδηση ή άποψη, ενώ, ταυτόχρονα, είναι μέλη μιας ευρύτερης πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής ή πολιτιστικής ομάδας.

ευδοκιμεί στη Μεσόγειο, στη Φλάνδρα, στη βόρεια Γερμανία και στα εδάφη της Ρηνανίας¹². εμφανίζονται σε ευρεία κλίμακα οι εμποροπανηγύρεις, ενώ οι ευρωπαϊκές πόλεις ευημερούν. Οι νέες αυτές πόλεις ήταν, αρχικά, κέντρα αγορών και στη συνέχεια, έμποροι, τραπεζίτες, τεχνίτες και δικηγόροι εγκαταστάθηκαν σ' αυτές, σχηματίζοντας κοινότητες (Gieyszter, 2003, σ. 302). Ήταν μέρη αστικής παραγωγής, στις οποίες η εσωτερική οργάνωση βασιζόταν στις τεχνικές συντεχνίες και όπου η βασική μάζα των αστών τους αποτελείτο από τεχνίτες (Jones, 2004, σ.29). Καθώς οι πόλεις μεγάλωναν, η φεουδαρχική και η εκκλησιαστική εξουσία γίνονταν όλο και λιγότερο υποφερτές και γύρω στα μισά του 11^{ου} αιώνα, οι κάτοικοί τους άρχισαν να αυτό -οργανώνονται με μια πιο επίσημη έννοια. Τα αστικά κέντρα επαναστάτησαν εναντίον του φεουδαρχικού ελέγχου, σχημάτισαν κοινότητες και ίδρυσαν συλλόγους για την άσκηση της δημόσιας εξουσίας (Martines, 1998, σ.18). Οι διάφοροι επαγγελματίες και έμποροι σχημάτισαν ενώσεις, προκειμένου να αμυνθούν στη φεουδαρχία, ενώσεις που ονομάστηκαν κομμούνες και οι οποίες απετέλεσαν έναν από τους πρώτους δημοτικούς θεσμούς και τη «μητέρα» της πόλης - κράτους στην Ευρώπη. Οι πρώτοι αυτού του είδους επίσημοι σύλλογοι, τοποθετούνται στα 1081 στο Μιλάνο και την Πάρμα. Η κομμούνα, ήταν ένα κράτος - έμβρυο που δρούσε ανάμεσα στα διάκενα του φεουδαλισμού και αποτελούσε, ταυτοχρόνως, νέο κράτος και νέο οικονομικό μόρφωμα. Ξεκίνησε, όπως όλες οι φεουδαρχικές μορφές οικονομικής και κοινωνικής σύμπραξης, αλλά δεν έσπασε, άμα τη γενέσει της, τους φεουδαρχικούς της δεσμούς· αρχικά, η ανεξάρτητη κομμούνα των εμπόρων και ό,τι βλάστησε από αυτήν, βρισκόταν σε πλήρη αρμονία με το φεουδαρχικό τοπικισμό (Martines, 1998, σ.19).

Οι κομμούνες εξελίχθηκαν σε δημοτικά σώματα που εμπλέκονταν στην τοπική διακυβέρνηση και που εξαρτιόνταν από εξωτερικές ηγεμονικές ή μοναρχικές εξουσίες για τις φορολογικές, στρατιωτικές και εμπορικές τους σχέσεις, καθώς και για τα ζητήματα δικαιοσύνης (Jones, 2004, σ.29). Σταδιακά, εγκατέλειψαν τις φεουδαρχικές τους ρίζες και έγιναν η καρδιά των αναπτυσσόμενων πόλεων, μαχόμενες συνεχώς εναντίον των περιβαλλόντων χωροδεσποτών για την πολιτική και οικονομική τους αυτονομία (Dugger και Sherman, 2002, σ.188). Οι πόλεις είχαν αναπτύξει μια μορφή πολιτικής ζωής αντίθετη με την κρατούσα συνείδηση, ότι δηλαδή η κληρονομική μοναρχία συνιστούσε τη μόνη μορφή διακυβέρνησης και ότι οι πολίτες τους διακατέχονταν από τόσο μεγάλη επιθυμία για ελευθερία, με αποτέλεσμα να έχουν καταστήσει τις κομμούνες αυτόνομες δημοκρατίες, που καθεμιά κυβερνιόταν από συμβούλους (consuls), οι οποίοι άλλαζαν σχεδόν κάθε χρόνο. Αυτό διασφάλιζε ότι ο πόθος των κυβερνητών για την εξουσία θα ελεγχόταν και ότι η ελευθερία του λαού θα

¹²Σήμερα, ομόσπονδο κρατίδιο της Γερμανίας.

διατηρείτο. Οι κομμούνες στόχευαν στη μείωση της εξουσίας όλων των εξωτερικών παρεμβάσεων και, επηρεασμένες από τα παλιά ρωμαϊκά μοντέλα διακυβέρνησης, τελικώς, απελευθερώθηκαν από τον εκκλησιαστικό και φεουδαρχικό έλεγχο, ασκώντας τα εξουσιαστικά δικαιώματά τους μόνες τους. Ανέλαβαν τις αρμοδιότητες που κατείχε ο επίσκοπος¹³ έως τότε, ήτοι τη δικαιοδοτική εξουσία, την επιβολή των διοδίων, τον έλεγχο στο εμπόριο και την κοπή των νομισμάτων, εξουσίες που ασκούνταν πλέον από τις τοπικές κυβερνήσεις (Martines, 1988, σ.14). Έτσι, οι «κομμούνες διακήρυξαν την ανεξαρτησία τους και κυβέρνησαν ως κυρίαρχες δυνάμεις» (Martines, 1988, σ.175).

Ανάμεσα στα 1080 και 1140, πολλές από τις πόλεις της βόρεια Ιταλίας αποκτούν δημοτικά συμβούλια με εκλεγμένους από το λαό συμβούλους. Καθώς οι δημοκρατικές κομμούνες μεγαλώνουν σε πλούτο και αποκτούν τον έλεγχο πάνω σε μεγάλες εκτάσεις γης της περιβάλλουσας υπαίθρου, καθίστανται, ουσιαστικά, ανεξάρτητες. Τυπικά, αναγνωρίζουν τον πάπα ή τον αυτοκράτορα ως κυβερνήτη τους, οι οποίοι όμως, όντας ανίκανοι να χαλιναγωγήσουν τις αναπτυσσόμενες πόλεις, συχνά εξουσιοδοτούν αυτές τις νέες μορφές οργάνωσης και τις νομιμοποιούν. Στα πρώιμα χρόνια των ιταλικών κοινοτήτων, κάθε άρρην πολίτης έχει το δικαίωμα να συμμετέχει σε δημοτικά συμβούλια. Η πρώτη γνωστή υπόθεση ιταλικής πόλης που εξέλεγε τέτοια συμβουλευτική μορφή διακυβέρνησης ήταν η Πίζα (1085). Αυτό το σύστημα άρχισε να εξαπλώνεται στη Λομβαρδία, την Τοσκάνη και το Μιλάνο, έως το 1097· και στο Αρέτσο, τη Λούκα, την Μπολόνια και τη Σιένα, έως το 1125 (History of Democracy, 2005, σ.2). Μέχρι τα τέλη του 12^{ου} αιώνα, η εν λόγω μορφή δημοκρατικής αυτοκυβέρνησης υιοθετήθηκε από όλες τις πόλεις της βόρειας Ιταλίας και παρείχε de facto ανεξαρτησία στις κοινότητες, έως κάποιο βαθμό· de jure, οι κομμούνες ήταν υφιστάμενες στην αυτοκρατορία, γεγονός που οδήγησε στις αντιδράσεις από την πλευρά των πολιτών, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν καμία αρχή πάνω από τη δημοτική. Από την άλλη πλευρά, ο αυτοκράτορας θεωρώντας τις εν λόγω περιοχές ως περιφέρειες της αυτοκρατορίας του προσέβλεπε στην επιβολή της επικυριαρχίας του, προκαλώντας εντάσεις (Skinner, 1996, σ.4).

Η κομμούνα σηματοδότησε το θρίαμβο της ελευθερίας, την υπονόμευση της καθεστηκίας τάξης, της ελέω θεού ιεραρχίας και της θρησκευτικής παντοδυναμίας· υπήρξε ένα σύστημα κοινωνικού συνόλου, κοινών ιδεωδών, συλλογικής

¹³Οι επίσκοποι, χάρη στον εξελισσόμενο αστικό χαρακτήρα της Ιταλίας, απέκτησαν δικαιοδοτικά δικαιώματα, καθώς και τον έλεγχο του εμπορίου και της νομισματοκοπίας. Από τη στιγμή που το επισκοπικό, ήταν ένα αξίωμα εκκλησιαστικό τοποθετημένο σε μια αστική θέση, ο επίσκοπος ήλεγχε το περιβάλλον της περιοχής, αναλαμβάνοντας πολλά από τα πρώην διοικητικά καθήκοντα που ασκούσε ο Γάλλος αυτοκράτορας (Schumman, 1986, σ.76).

αυτοκυβέρνησης και, πάνω απ' όλα, δημοκρατίας. Υπήρξε ταυτόσημη με την έννοια της ελευθερίας και κληροδότησε τα ιδανικά της σε όλη την Ευρώπη (Jones, 2004, σ.333). Μαζί με τις αρχές της πολιτικής ελευθερίας εμφανίστηκαν και οι αρχές της ατομικής και αστικής ελευθερίας: της ασφάλειας της ζωής και της ιδιοκτησίας, της κυριαρχίας του δικαίου, της ισότητας των πολιτών, της κοινής ιθαγένειας, της αδελφότητας και της ομόνοιας, της συλλογικής ειρήνης και της αίσθησης της κοινής ταυτότητας, αρχές που επικυρώνονται, πλέον, με καταστατικό χάρτη (σύνταγμα). Πρακτικά και δογματικά, η κομμούνα συνιστά τη σύνθεση της πολιτικής ιδέας της συλλογικής κυριαρχίας και της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Για να διασφαλίσουν την κυριαρχία τους, οι κοινότητες (όπως όλα τα καθεστώτα), εφάρμοσαν εξαρχής διαδικασίες διαμόρφωσης κράτους (state - building), διεκδικώντας την απόλυτη πολιτική, οικονομική και ηθική αυτονομία. Η διακυβέρνηση δεν ασκείτο από ένα σύστημα εκπροσώπησης των κατώτερων στην κοινωνική ιεραρχία, μέσω ενός «κοινοβουλίου» χωρισμένο σε τάξεις, παρά από ένα σύστημα κοινής, συλλογικής συμμετοχής στη διακυβέρνηση από όλους τους πολίτες, γεγονός που δίνει το χαρακτήρα ενός συστήματος αναγεννημένης δημοκρατίας (Jones, 2004, σσ.333-334).

Η κομμούνα υπήρξε μια επαναστατική μορφή πολιτικής οργάνωσης, δείγμα της αλλαγής από το φεουδαρχικό και αριστοκρατικό σύστημα, στο εμπορικό σύστημα και στη λαϊκή εξουσία: από τη δύναμη της γαιοκτησίας στην εμπορική κυριαρχία, σε μια αυξανόμενη οικονομική πρόνοια και έναν προοδευτικό εκδημοκρατισμό της διακυβέρνησης, με σύνταγμα και δημόσιες πολιτικές, πρώτη μεταξύ των οποίων υπήρξε η οικονομική, κυρίως ως προς τη διαχείριση της παραγωγής και των συναλλαγών (Jones, 2004, σ.448). Υπήρξε ένα συστατικό, με δύο ανήσυχτα στοιχεία εντός της: την αριστοκρατία και τους εμπόρους: την πολιτική και την οικονομική εξουσία: την αρχαία και τη μεσαιωνική παράδοση. Διεπόταν από ένα νεογέννητο πνεύμα που ανατράφηκε από την άνοδο των χειρωνακτικών τεχνικών και της οικονομίας: από έναν αναγεννημένο εκδημοκρατισμό, κληρονομιά μιας εκρωμαϊσμένης αριστοκρατίας. Αυτή ήταν η πηγή της δύναμης της κομμούνας, αλλά και η βάση της αδυναμίας της, καθώς με τη συνεχιζόμενη ανάπτυξή της, προέκυψαν προβλήματα εσωτερικών εντάσεων και αστάθειας¹⁴, προβλήματα που επετάθησαν από την άνοδο

¹⁴Οι ιταλικές πόλεις διέθεταν δύο ασυνήθιστα χαρακτηριστικά: i) οι γαιοκτήμονες αριστοκράτες είχαν αστικοποιηθεί πλήρως και ενεπλάκησαν σε εμπορικές δραστηριότητες (αναλαμβάνοντας και το υπερπόντιο εμπόριο) και ii) περιείχαν όλων των ειδών τις φατρίες (μεγαλοαστών και ευγενών). Οι πρώτοι τριγμοί στα θεμέλια της ιταλικής κοινωνίας δημιουργούνται ανάμεσα στους ευγενείς και τους αστούς (παρόλο που οι δεύτεροι μπορεί να ήταν πιο πλούσιοι), καθώς και ανάμεσα στους ευγενείς, με αποτέλεσμα τη διαίρεση της αστικής και της φεουδαρχικής αριστοκρατίας, γεγονός που οδήγησε τις φατρίες να σχηματίσουν ένοπλες ομάδες, προκειμένου να προστατευτούν η μία από την άλλη. Η κατανομή

του εμπορίου και την υπονόμηση της αριστοκρατίας (Jones, 2004, σ.151) και τα οποία έσβησαν την εν λόγω έκλαμψη δημοκρατίας, προς όφελος της ολιγαρχίας, αφού το ενδιαφέρον των ισχυρών συνέπιπτε με τα συμφέροντα των ευγενών και των πλούσιων εμπόρων της πόλης. Η εκλογική δύναμη στις κομμούνες περιορίζεται, προοδευτικά, στα μέλη λίγων οικογενειών, διαδικασία που με τη σειρά της οδηγεί στην εξουσία του ενός, ο οποίος αναλαμβάνει να διαχειριστεί τις εσωτερικές διαμάχες ως ένα ανώτατο όργανο εκτελεστικής εξουσίας (History of Democracy, 2005, σ.3).

2.1.2. Η άνοδος της δεσποτείας

Εντός των κοινοτήτων, υπήρχαν εντάσεις μεταξύ της αριστοκρατίας και του λαού ή κατά το Machiavelli, «μεταξύ αυτών που επιθυμούσαν την ελευθερία με σκοπό να κυριαρχήσουν και αυτών που την επιθυμούσαν για να ζουν ασφαλείς». Η κομμούνα, ως αποτέλεσμα της δυναμικής των διαχωρισμών των τάξεων και των κομμάτων, απειλήθηκε και ήρθε αντιμέτωπη με τη μοναρχία και την ηγεμονία, με την αναδυόμενη παντοδυναμία του ενός (Jones, 2004, σ.352). Η συμβουλευτική κυβέρνηση των πρώιμων κοινοτήτων καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από πιο απολυταρχικές μορφές διακυβέρνησης, διότι από τη γέννησή τους, οι κομμούνες χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν εσωτερικές διαμάχες μεταξύ των φατριών. Οι ευγενείς στην καταγωγή διαχωρίζονταν από τους αστούς και το χρήμα οριοθετούσε τους πλούσιους από τους φτωχούς αστούς (Anderson, 1985, σ.151). Η κοινοτική διακυβέρνηση, ο νόμος των δύο συμβούλων, αποδείχθηκε ακατάλληλη να ελέγξει το «καζάνι» των αντικρουόμενων συμφερόντων, γιατί οι σύμβουλοι ήταν συνήθως αριστοκράτες κι όχι απαραίτητα ουδέτεροι. Από τη στιγμή που οι φατρίες δεν εμπιστεύονταν η μία την άλλη και, συχνά, εναντιώνονταν ενόπλιως μεταξύ τους, κατέστησαν την εξουσία των συμβούλων αδύναμη. Από το 1170, περίπου, οι κομμούνες στράφηκαν σε μια εναλλακτική μορφή διακυβέρνησης, στο νόμο της *podestà*¹⁵, ένα κυβερνητικό όργανο που κατείχε μια

της εργασίας στις αναπτυσσόμενες πόλεις υπήρξε ακόμη ένας λόγος κοινωνικής διαίρεσης: παρόλο που οι διαφορές ανάμεσα στους ευγενείς και στην ανώτερη τάξη των αστών ήταν μικρές, οι οικονομικές διαφορές ανάμεσα στους αστούς μπορεί να ήταν τεράστιες. Η ανώτερη τάξη των αστών (έμποροι και καθεστηκία μεσαία τάξη) ήταν διαχωρισμένη και από την ήσσονα αστική τάξη (τα μέλη των συντεχνιών), που με τη σειρά της διαφοροποιούνταν από το αστικό προλεταριάτο (Martines, 1988, σ.149).

¹⁵Γιατί είχε την ανώτατη δύναμη (*potestas*) πάνω στην πόλη. Ο «δήμαρχος» απολάμβανε εκτενείς εξουσίες από τη στιγμή που αναμενόταν να δρα ως η ύπατη δικαιοδοτική αρχή της πόλης (κατέχοντας το ανώτερο διοικητικό αξίωμα) και να την υπηρετεί ως εκπρόσωπός της στις διάφορες πρεσβείες της. Αλλά το κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού συνίστατο στο ότι το καθεστώς του κυβερνήτη ήταν αυτό ενός έμμισθου αξιωματούχου (κι όχι ενός ανεξάρτητου αξιώματος). Ο εν λόγω κυβερνήτης διοικούσε την πόλη

μορφή εξουσίας παρόμοια με αυτήν του σημερινού δημάρχου. Αυτός ήταν συνήθως πολίτης μιας άλλης πόλης (σύμβαση που θεσπίστηκε για να διασφαλιστεί ότι οι τοπικοί θεσμοί δε θα παρενέβαιναν στη διοίκηση ή τη δικαιοσύνη), εκλεγόταν κατόπιν λαϊκής απαίτησης και ασκούσε τη διακυβέρνηση με τη συμβολή δύο γηγενών συμβούλων.

Η διακυβέρνηση αυτού του τύπου υπήρξε δίκωπο μαχαίρι. Από τη μία μεριά, ο κυβερνήτης είχε το καθήκον να διατηρήσει την ειρήνη εντός της πόλης και, επιπλέον, να ελέγχει την άσκηση βίας από τις ένοπλες ομάδες των ευγενών και των εμπορικών συντεχνιών. Από την άλλη, είχε προσωπικό κίνητρο να βελτιώσει τη θέση του και να αυξήσει την εξουσία του πάνω στην πόλη. Η ουδετεροποίηση των υπολοίπων δυνάμεων του άφηνε ελεύθερο το πεδίο μονοπωλίας της βίας και συχνά κατέληγε να εξουσιάζει τις ομάδες που τον είχαν οδηγήσει σ' αυτή τη θέση. Από το 1270 κι έπειτα, η προσωρινή θητεία του μεταμορφώθηκε στη μόνιμη *signioria* (δεσποτεία)¹⁶, στην εξουσία ενός αριστοκρατικού ηγέτη. Η μία κομμούνα μετά την άλλη, εγκαθιστά έναν πανίσχυρο κυβερνήτη ως δεσπότη της και σταδιακά, η θέση του παραμένει στην οικογένειά του «κληρονομικό δικαίωμα» (History of Democracy, 2005, σ.4).

Η δεσποτεία σήμανε το θρίαμβο της αριστοκρατίας. Σε πολλές περιπτώσεις, οι δεσπότες απολάμβαναν τη λαϊκή συμπάθεια λόγω της αντίθεσής τους στη δημοτική ολιγαρχία ή / και επειδή αναλάμβαναν την εξουσία έπειτα από την καταστολή των φατριακών ξεσπασμάτων βίας και αποκαθιστούσαν τη δημοτική τάξη. Οι εσωτερικές διαμάχες δεν ήταν η μόνη αιτία της ανόδου της δεσποτείας· συχνά, οι ηγεσίες των πόλεων στρέφονταν σε τέτοιου είδους διακυβέρνηση, ακόμη κι όταν οι εσωτερικές αναταραχές εμφανίζονταν σε μικρό βαθμό, διότι ένας ισχυρός ηγέτης θα μπορούσε να σχηματίσει μια συμμαχία με τις άρχουσες δυνάμεις της πόλης και οι αριστοκράτες ή οι μεγαλοαστοί θα μπορούσαν να βασιστούν στην υποστήριξη του δεσπότη¹⁷, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους και να ελέγξουν τους ήσσονες

για έξι έως δώδεκα μήνες και κατά το διάστημα αυτό ήταν υπόλογος στο εκλογικό σώμα· δεν είχε τη δικαιοδοσία να λάβει πολιτικές αποφάσεις και στο τέλος της θητείας του, κατέθετε τον απολογισμό των πεπραγμένων κατά τη διακυβέρνησή του στο δημοτικό συμβούλιο· ήταν ένας ξένος που ερχόταν να ασκήσει διοικητικές εξουσίες και, ειδικότερα, αστυνομικές, ένας επαγγελματίας αρχηγός προικισμένος με στρατιωτικές ικανότητες. Ήταν, συνήθως, αριστοκράτης και συνοδευόταν από μια μικρή ένοπλη ακολουθία (η θέση του έμοιαζε με αυτή του Ρωμαίου) και διαδραμάτιζε το ρόλο ενός ουδέτερου κριτή, με αρμοδιότητα να ελέγχει τις ένοπλες φατρίες της πόλης (Spruyt, 1996, σ.142).

¹⁶Από το ιταλικό *signore* (κύριος, κυρίαρχος). Το Μιλάνο ήταν η πρώτη πόλη που υιοθέτησε το εν λόγω καθεστώς, κατά τα τέλη του 13^{ου} αιώνα.

¹⁷Άλλοι αρχηγοί, ενίσχυσαν τη θέση τους εντός της πόλης, υποστηριζόμενοι από εξωτερικές δυνάμεις, οι οποίες μπορούσαν να αποδειχθούν χρήσιμοι σύμμαχοι στους εποφθαλιμούντες την εξουσία δεσπότες (Martines, 1988, σ.100).

αστούς και τις εμπορικές συντεχνίες (Martines, 1988, σ.101). Με την έλευση των δεσποτών, ένα νέο είδος πολιτικής θεωρίας άρχισε να αναπτύσσεται, ένα είδος πανηγυρικό, όπου οι δεσπότες εξυψώνονται ως οι θεματοφύλακες της ενότητας και της ειρήνης. Μερικές από τις πόλεις κατάφεραν να τους αντισταθούν με σθένος και συχνά αποτελεσματικά, συνειδητοποιώντας τη σημασία και την αξία της πολιτικής ανεξαρτησίας και της δημοκρατικής αυτοκυβέρνησης (όπως η Βενετία¹⁸ και η Φλωρεντία¹⁹) και διατήρησαν μια δημοκρατική ολιγαρχία (Skinner, 1996, σ.25). Φυσικά, αυτό δε σημαίνει ότι οι αποκαλούμενες «δημοκρατίες» είχαν να κάνουν με δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης, αφού δεν παραχωρούσαν δικαίωμα ψήφου σε περισσότερο από το δύο ή το τρία τοις εκατό (2 - 3%) του πληθυσμού τους (Martines, 1988, σ.148) και από τη στιγμή που η εξουσία πάντα παρέμενε σε ένα συγκεκριμένο συνασπισμό της ελίτ της κάθε πόλης.

Συνέπεια του φατριασμού εντός των ιταλικών πόλεων ήταν η δημιουργία μιας ευρείας ποικιλίας θεσμικών κατευθύνσεων: σε κάποιες πόλεις υπερίσχυσαν οι γαιοκτήμονες αριστοκράτες, σε άλλες η ανώτερη μεσαία τάξη και σε άλλες οι συντεχνίες. Η ευρύτητα των κοινωνικών συνθηκών και οι διαφορετικές μορφές διακυβέρνησης, αντικατοπτρίζουν ένα διασκορπισμό συμφερόντων και συγκεκριμένα, την κατίσχυση των εμπορικών και των εδαφικών (συμφερόντων). Οι προϋποθέσεις για το ρεπουμπλικανισμό, όπως η ισχυρή εμπορική βάση, η παλλόμενη αστική τάξη και η ηττημένη αριστοκρατία, δε συναντώνται στις ιταλικές πόλεις (Spruyt, 1996, σ.144), γεγονός που εξηγεί το γιατί ενώ πολλές ιταλικές πόλεις και κωμοπόλεις είχαν προέλθει

¹⁸Η Βενετία, παρόλο που κυβερνιόταν με βάση έναν ολιγαρχικό καταστατικό χάρτη, κατάφερε να αντισταθεί σε δεσποτικές διηθήσεις και οι εκτελεστικές της εξουσίες παρέμεναν στη *signioria* (με επικεφαλής το δόγη, τη Γερουσία και το Μεγάλο Συμβούλιο). Έτσι, διατήρησε το ρεπουμπλικανισμό, συγκεντρώνοντας τη διακυβέρνηση στα χέρια ενός συγκεκριμένου αριθμού ισχυρών οικογενειών (McNeill, 1974, σ.219).

¹⁹Όυτε η Φλωρεντία υιοθέτησε κάποιο δεσποτικό καθεστώς, αλλά μια ολιγαρχική διακυβέρνηση που ήταν ελεγχόμενη και σποραδικά εναλλασσόμενη, με λαϊκά και αυταρχικά καθεστώτα. Αποτελεί τυπικό παράδειγμα μιας κοινοτικής κυβέρνησης βασισμένη στην κυριαρχία των μειζόνων αστών. Οι διατάξεις του δικαίου της απαγόρευαν σε μέλη συντεχνιών και εξορισμένες οικογένειες γνωστές για την απέχθειά τους απέναντι στους αστούς τη συμμετοχή στην τοπική πολιτική. Παρόλο που οι ήσσονες αστοί αποκλείονταν από την ανοιχτή συμμετοχή στη διακυβέρνηση της πόλης, η επιρροή που ασκούσε αυτή η τάξη δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το εξής περιστατικό: κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα, εξαγριωμένες και ενοχλημένες από τις κακουχίες που υφίσταντο, οι χαμηλότερες εργατικές και τεχνικές τάξεις της Φλωρεντίας, καθάρισαν την κυβέρνηση και προσωρινά ανέλαβαν την εξουσία (1378). Με την κατάρρευση του καθεστώτος της εξέγερσης (1381), ένας συνασπισμός από τις μεγαλύτερες φλωρεντινές οικογένειες οδήγησε στη δημοκρατία και κατάφερε να διατηρήσει την εσωτερική ειρήνη. Από το 1434 και μετά, οι Μεδίκοι έγιναν η κυρίαρχη πολιτική δύναμη στην Ιταλία, χωρίς ανοιχτές αξιώσεις ισχύος, αποφεύγοντας έτσι να χαρακτηριστούν ως δεσποτικοί (Spruyt, 1996, σσ.140-142).

από κομμούνες διαπνεόμενες από δημοκρατικά ιδανικά, οι περισσότερες, στην ουσία, υιοθετήσαν μια ολιγαρχική εξουσία (Epstein, 2000, σ.227).

2.2. Οι ιταλικές πόλεις - κράτη

Η πόλη - κράτος, ιδωμένη ως μια *suī generis* θεσμική μορφή, ορίζεται ως μια μορφή θεσμοθετημένης εξουσίας και ως θεσμός που εμπεριέχει μια κλειστή κοινωνία σε πολιτική και οικονομική σχέση με τον έξω κόσμο. Η κομμούνα εξετάζεται ως ένας τρόπος ζωής που τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ήταν η πολιτική, οικονομική και πολιτιστική ανοχή, καθώς και οι υψηλοί δείκτες κοινωνικής κινητικότητας. Παρόλο που οι πόλεις - κράτη, ως τύποι κομμούνας, αρχικά, αποκρυστάλλωναν την κοινωνική, πολιτική, οικονομική, θρησκευτική και πολιτιστική ανεκτικότητα, η εν λόγω υπερβολική ανοχή δημιούργησε συνθήκες μόνιμης επανάστασης που απείλησε την επιβίωση των πόλεων - κρατών ως ξεχωριστών μονάδων οργανωμένης εξουσίας (Jones, 2004, σ.227). Οι μεν πόλεις προσπάθησαν να λύσουν τα προβλήματα που προκαλούσαν οι παραπάνω εντάσεις, αφήνοντας τη διακυβέρνησή τους σε μια προσεκτικά επιλεγμένη ολιγαρχία και μακροχρόνια, υποτάχθηκαν στη μοναρχική εξουσία: οι δε κομμούνες που εξελίχθηκαν και ευημέρησαν υπό ένα δημοκρατικό καθεστώς, το πέτυχαν χωρίς να αποκτήσουν πλήρη ανεξαρτησία, επειδή, τυπικά, ανήκαν στη δικαιοδοσία εξωτερικών κυβερνητών (Epstein, 2000, σ.226).

2.2.1. Η δημιουργία των ιταλικών πόλεων - κρατών

Παρά το γεγονός ότι η Ιταλία επηρεάστηκε από την οικονομική ανάπτυξη που παρατηρήθηκε στην Ευρώπη κατά τον 11^ο αιώνα κι έπειτα, η θεσμική της ανάπτυξη διέφερε από αυτή των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών και γέννησε μια νέα (όσο και παλιά, ήδη γνωστή από την αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη), διαφορετική μορφή πολιτικής οργάνωσης. Κατά τον 11^ο και 13^ο αιώνα, κάποιες από τις κομμούνες του ιταλικού βορρά, καταφέροντας να παγιώσουν την αυτονομία τους από περιορισμένη σε πλήρη, μεταμορφώθηκαν σε ανεξάρτητες πόλεις - κράτη. Εκτός από τη δημοτική εξουσία, ασκούσαν τη δική τους εξωτερική πολιτική και κατείχαν όλες τις κρατικές δικαιοδοσίες: ήταν φορολογικά ανεξάρτητες και είχαν την ευχέρεια να διαθέτουν δικό τους στρατό και νόμισμα, μπορούσαν να υπογράψουν εμπορικές συμφωνίες με άλλα ανεξάρτητα κράτη και να προσελκύουν ξένους εμπόρους (Schumman, 1986, σ.49). Κατά το Μεσαίωνα, δύο παράγοντες επηρέασαν τις ιταλικές αστικές πολιτικές και, συνεπώς, την ανάπτυξη

της πόλης - κράτους: i) η αυξανόμενη επιρροή των χαμηλότερων οικονομικών τάξεων και ii) η άνοδος της δεσποτείας. Η επιτυχία της πόλης - κράτους ως αυτόνομης δύναμης, βασιζόταν στο αν θα μπορούσε να αποκτήσει την οικονομική της αυτάρκεια, προκειμένου να επιβιώσει. Για να το καταφέρει, θα έπρεπε να κερδίσει τον έλεγχο ενός επαρκώς μεγάλου μεριδίου της υπαίθρου που περιέβαλε το αστικό κέντρο, για να μπορέσει να παράσχει μια αποτελεσματική αμυντική ζώνη και να παράγει επαρκές φαγητό και πόρους για τους πολίτες της. Η πόλη - κράτος, όταν αναπτύχθηκε σε έδαφος και σε αγορές εις βάρος των αυταρκών φέουδων, δημιούργησε το πλαίσιο του εδαφικού κράτους. Οι νέες πόλεις έπρεπε να εναντιωθούν στην καθεστηκυία τάξη (φεουδαρχία), προκειμένου να αποκτήσουν χώρο και η ανυπακοή εναντίον του καθεστώτος, έγινε έμφυτο χαρακτηριστικό τους (History of Democracy, 2005, σ.4), αξιώνοντας παρόμοιο καθεστώς με κάθε κυρίαρχο κράτος. Νομιμοποίησαν τη δύναμή τους ως ανεξάρτητες αρχές και ήταν απρόθυμες να εκχωρήσουν την ανεξαρτησία τους σε κάποια μορφή ομοσπονδίας με άλλες πόλεις. Συνεπώς, οι άλλες πόλεις - κράτη αντιμετώπιζονταν ως εχθρικές οντότητες. Αντί να σχηματίσουν συνασπισμούς, οι μεμονωμένες ιταλικές πόλεις επιθυμούσαν την επέκτασή τους με την προσάρτηση των αντιπάλων τους (Spruyt, 1996, σ.146). Έτσι, αποκλείστηκε οποιαδήποτε σκέψη για ένωση των κρατών υπό μια αρχή και η μετάβαση σε μια ενιαία και κυρίαρχη Ιταλία· αντιθέτως, οι διαμάχες μεταξύ των πόλεων υπήρξαν εντονότερες.

2.2.2. Αιτίες σύγκρουσης μεταξύ των ιταλικών πόλεων - κρατών

Οι έριδες μεταξύ των πόλεων, συνίσταντο στην εδαφική επέκταση και την κατοχή φυσικών πόρων, στον εμπορικό ανταγωνισμό (κυριαρχία στο εμπόριο, τις εμπορικές διαδρομές και την πρόσβαση σε σημαντικά λιμάνια) και την εξωτερική παρέμβαση.

2.2.2.1. Η εδαφική επέκταση

Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, η Ιταλία είναι ένα συνονθύλευμα ανεξάρτητων πόλεων και μικρών πριγκιπάτων, τα σύνορα των οποίων αναδιαμορφώνονται από μάχες, διπλωματικές διαπραγματεύσεις και συμμαχίες και παρατηρείται μια ριζική αλλαγή του ιταλικού αστικού τοπίου: τριακόσιες περίπου ανεξάρτητες κομμούνες, ενώνονται σε μια χούφτα εδαφικές πόλεις - κράτη (Spruyt, 1996, σ.146). Σε πόλεις, όπου η «δημαρχία» είχε δώσει τη θέση της στη δεσποτεία και, τέλος, σε μια ηγεμονική αρχή, τα ανανεωμένα συμφέροντα των ελίτ τους για τις εδαφικές τους κτήσεις, παρέχουν μια

επαρκή εξήγηση για το λόγο της επέκτασης των πόλεων - κρατών και την προσάρτηση μικρότερων εδαφικών μονάδων σε αυτές. Τα ηγεμονικά κράτη (Μιλάνο και Φεράρα), αποτελούνταν από πολλές μικρές φεουδαρχικές ακίνητες περιουσίες με αξιοσημείωτες δικές τους δυνάμεις και οι πόροι τους προέρχονταν κυρίως από έμμεσους φόρους, παρά από την άμεση φορολογία της περιουσίας (Martines, 1988, σ.222). Οι δεσπότες τους δε διέκριναν το δημόσιο από το ιδιωτικό κέρδος, δεν υπόκεινταν σε νόμους και ουσιαστικά, εξυπηρετούσαν τα εδαφικά συμφέροντα των προνομιούχων (Spruyt, 1996, σ.149). Συνεπώς, η μείωση του αριθμού των ανεξάρτητων πολιτικών μονάδων, οφείλεται στις διαμάχες μεταξύ των μεγαλύτερων πόλεων²⁰ και στις επεκτατικές βλέψεις των δεσποτών τους, ο οποίοι, προκειμένου να εδραιώσουν την επεκτατική τους τάση, συμμαχούσαν με ισχυρές εξωτερικές δυνάμεις²¹. Ο συνεχιζόμενος κύκλος των αστικών πολεμικών συρράξεων απέκλεισε αυτούς που δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στις ορέξεις των μεγαλύτερων «αρπακτικών», με συνέπεια να γίνονται κτήμα τους²².

Η Ειρήνη του Λόντι (1454), έβαλε τέλος στις προσπάθειες των δεσποτών να κυριαρχήσουν στην Ιταλία και κατ' αυτήν την περίοδο παρατηρείται η άσκηση μιας πολιτικής ισορροπίας δυνάμεων. Οι ισχυρότερες πόλεις κατακτούν τις μικρότερες, δημιουργώντας περιφερειακά κράτη και βοηθώντας στην επικράτηση μιας εύθραυστης ειρήνης, με τη Βενετία, τη Φλωρεντία, το Μιλάνο και τον παπισμό να κατέχουν ενιαία και συγκεντρωτικά κέντρα πολιτικής εξουσίας. Οι μικρότερες πόλεις και οι κυρίαρχες ελίτ τους, ήταν πιο ελεγχόμενες: με λιγότερες διαμάχες μεταξύ των φατριών, λιγότερες εξεγέρσεις και ένα σχετικά ατάραχο καθεστώς. Οι ελίτ των δευτερευουσών πόλεων δραστηριοποιήθηκαν (ατομικά ή οικογενειακά, μέσω των δημοτικών επιχειρήσεων και των τοπικών θεσμών) εντός των αναπτυσσόμενων, πλουραλιστικών, περιφερειακών πόλεων - κρατών. Έτσι, παγιώθηκαν πέντε μεγάλες πολιτικές μονάδες που επισφαλώς ισορροπούσαν την ισχύ στην ιταλική χερσόνησο: τα βασίλεια της Νεάπολης και της

²⁰ Στο πλαίσιο αυτών των διαμαχών, η Γένοβα κατέκτησε την Πίζα· ακόμη και το παπικό κράτος ακολούθησε παρόμοιες μεθόδους επέκτασης (Spruyt, 1996, σ.146).

²¹ Το 1312, η Πίζα απειλούμενη από τη Φλωρεντία, υποστηρίχθηκε από τη γερμανική αυτοκρατορία· αργότερα, όταν η Σιένα και η Λούκα υπέστησαν τη φλωρεντινή πίεση, επίσης ευνόησαν την αυτοκρατορική παρέμβαση. Ο δούκας του Μιλάνου κέρδισε τη στήριξη των Αψβούργων για να αποκτήσει τον έλεγχο της Γένοβας και οι αριστοκράτες εντός της Γένοβας, αναζήτησαν βοήθεια από τους Γάλλους που στα τέλη του 15^{ου} αιώνα ήθελαν να περιορίσουν την περιπεϊχισή τους από τους Αψβούργους (Spruyt, 1996, σ.146).

²² Ακόμη και στις πιο εμπορικές και δημοκρατικές πόλεις, όπως η Βενετία, με μικρό ποσοστό γαιοκτημόνων αριστοκρατών, υπήρξε στροφή στην εδαφική πολιτική, στροφή στον επεκτατισμό και στο φεουδαρχικό σύστημα. Ξεκινώντας το 15^ο αιώνα, η Βενετία αντιμετώπισε πολλά εμπόδια στο εμπόριό της και έτσι, επένδυσε στην ακίνητη περιουσία, πιο κοντά στην περιφέρειά της, αποφεύγοντας τα υψηλού ρίσκου εμπορικά εγχειρήματα (Martines, 1988, σ.172).

Σικελίας, τα Παπικά Κράτη και οι τρεις μεγαλύτερες πόλεις - κράτη: η Φλωρεντία, η Βενετία και το Μιλάνο (βλ. Παράρτημα, νί. Χάρτης 1, σ.120). Στο Νότο, η Ιταλία παραμένει ή επανέρχεται σε μια εντονότερη φεουδαρχική δομή, κοινωνικά και οικονομικά· οι ευγενείς κατέχουν τεράστιες ακίνητες περιουσίες και απολαμβάνουν πλήρη φεουδαρχικά νομικά δικαιώματα στις κωμοπόλεις και τα χωριά. Η Νεάπολη αναδείχθηκε σε κυρίαρχη πόλη όλης της περιφέρειάς της, προσελκύνοντας την ελίτ της φεουδαρχικής περιουσίας, όπως μορφωμένους επαγγελματίες και εμπόρους. Το υπόλοιπο του Νότου παρέμεινε με περιορισμένες πηγές κεφαλαίου, λιγότερους οικισμούς και χωρίς πνευματικές προκλήσεις, χάνοντας την ανταγωνιστικότητά του απέναντι στις πόλεις - κράτη του Βορρά (Black, 2001, σ.4).

Έτσι, το ιταλικό κρατικό σύστημα, αναδύεται με την επέκταση των μεγάλων περιφερειακών πόλεων - κρατών και του κεντρικού ελέγχου, που οδηγούν στην εξασφάλιση νέων πόρων. Ο στόχος της βενετικής επέκτασης, ήταν ο έλεγχος των εμπορικών οδών της νοτιοανατολικής Ιταλίας, από το μέρος της στεριάς. Ο περιοδικός έλεγχος του Μιλάνου πάνω στη Γένοβα, έφερε τους εμπόρους της στον κόσμο της δυτικής Μεσογείου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, παρατηρείται μια αναπόφευκτη μετατόπιση πόρων και ανθρώπινου δυναμικού προς τις νέες πρωτεύουσες πόλεις και προς τα κέντρα των μικρότερων πόλεων (Τορίνο, Μάντοβα, Φεράρα): η μετατόπιση αυτή ενίσχυσε τις οικονομίες τους, διότι το κεντρικό πρόβλημα για την Ιταλία του 15^{ου} αιώνα, έγκειτο στη μεγάλη ζήτηση των διαθέσιμων φυσικών πόρων. Τα αυξανόμενα επίπεδα φορολογίας και δανεισμού, τα έξοδα των κρατικών επιχειρήσεων και τα κόστη για τη διεξαγωγή πολέμων, δέσμευαν τα κεφάλαια των ιδιωτών και δυσχέραιναν τις οικονομίες των ιταλικών κρατών (Mallet, 1998, σ.549), που μέσω της επέκτασής τους, επιδίωξαν την οικονομική τους ενίσχυση.

2.2.2.2. Ο εμπορικός ανταγωνισμός

Οι διαμάχες των πόλεων εντός τους, αλλά και μεταξύ τους, καθώς και το εύρος των καθεστώτων σε κάθε πόλη, συνιστούσαν τροχοπέδη σε κάθε προσπάθεια για ένα μόνιμο τύπο συνεργασίας. Ίσως όμως ο βασικότερος λόγος για τον οποίο αυτή δεν ευοδώθηκε ποτέ, να ήταν το περιβάλλον της αγοράς που οδήγησε τις πόλεις στον ανταγωνισμό και όχι σε μια ενδεχόμενη ένωση (Spruyt, 1996, σ.142). Το Μιλάνο, η Βενετία, η Φλωρεντία, η Γένοβα κι έπειτα η Σιένα, η Πίζα, η Λούκα και η Βερόνα, αναπτύσσουν ήδη από τον 11^ο αιώνα έντονη εμπορική και βιοτεχνική δραστηριότητα που βρίσκει αγορές, χάρη στη βελτίωση των επικοινωνιών στη στεριά και τη θάλασσα,

αλλά, επίσης, χάρη στις εμπορικές και χρηματοπιστωτικές τεχνικές, όπως τα συμβόλαια, την πίστωση, την οφειλή πληρωτέα εξ αποστάσεως, τις μεταφορές των πιστώσεων και τη σύνθετη λογιστική που συνιστούν επανάσταση για τις οικονομικές συναλλαγές. Η Βενετία κυριαρχεί από την Αδριατική και την ανατολική Μεσόγειο έως τη Μαύρη Θάλασσα, όπου ανταγωνίζεται τη Γένοβα, η οποία επικρατεί στη δυτική Μεσόγειο· μοιράζονται τις αγορές που έχουν οριοθετηθεί στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και στην αραβική και «λατινική» Ανατολή. Στο απόγειο της οικονομικής ισχύος της Ιταλίας²³, στην καμπή του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα, το δίκτυο των εμπορικών βάσεων και των караβανιών των ιταλικών πόλεων εκτείνεται μέχρι την Κίνα και την Ινδία και φθάνει με τακτικές νηοπομπές ως τη Φλάνδρα και την Αγγλία. Τα είδη πολυτελείας που προέρχονται από την Ανατολή, διασταυρώνονται με τα μεταξωτά της Λούκα και τα γυαλιά της Βενετίας. Έτσι, γεννιέται μια πολύ σημαντική νομισματική και οικονομική αγορά σε διεθνή κλίμακα (Gieyszter, 2003, σ.302).

Οι ιταλικές πόλεις - κράτη, εισήλθαν στην παγκόσμια αγορά, μέσω των ευκαιριών που παρουσιάστηκαν από τη μετάβαση του τοπικού τύπου εμπορίου, στο μακράς αποστάσεως (μονεταριστικό εμπόριο²⁴). Παρόλο που και οι Ιταλοί ασχολήθηκαν με το χονδρικό εμπόριο (κυρίως σιτηρά), επικεντρώθηκαν στην εμπορία αγαθών πολυτελείας (ακριβά αγαθά σε σχετικά μικρή ποσότητα). Η ναυτική τεχνολογία των ιταλικών πόλεων προσανατολίστηκε με βάση το εμπόριο μακρών αποστάσεων και τα πλοία κατασκευάζονταν με σκοπό τη μεταφορά μικρών ποσοτήτων φορτίου²⁵. Αυτό το είδος εμπορίου δημιούργησε ένα διαφορετικό κίνητρο δομής για τις ιταλικές πόλεις, οι οποίες αντιμετώπισαν μια αγορά, όπου ο πλούτος μπορούσε να αποκομιστεί εξοντώνοντας τον ανταγωνισμό. Συνεπώς, η φύση του εμπορίου δεν ευνοούσε μια πιθανή συνεργασία, διότι εξαρτάτο από λίγα πλοία, τα οποία οι πόλεις μπορούσαν να διαθέσουν ξεχωριστά και να αποκομίσουν το ενδεχόμενο κέρδος εξολοκλήρου, χωρίς

²³Οικονομικά, οι πόροι των ιταλικών πόλεων έφταναν ή και ξεπερνούσαν αυτούς πολύ μεγαλύτερων κρατών. Η Πάρμα, η Λούκα και η Μόντενα εκτιμάται ότι είχαν έσοδα ετησίως 700.000 φλορίνια στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, ενώ τα συνολικά έσοδα της Αγγλίας ήταν περίπου 350.000 φλορίνια. Η Φλωρεντία το 1336 και το 1338 είχε ετήσια εισοδήματα 500.000 φλορίνια και η Σιένα το 1315, εισόδημα 250.000. Το 1423, ο βενετικός προϋπολογισμός ήταν περίπου 750.000 δουκάτα, ενώ σε ολόκληρη τη Γαλλία, 1.000.000. Αν κάποιος υπολογίσει τα έσοδα της Βενετικής Αυτοκρατορίας (η Βενετία και οι εδαφικές της κτήσεις), φτάνουν στα 1.615.000 δουκάτα (Spruyt, 1996, σ.145).

²⁴Οικονομική θεωρία που υποστηρίζει ότι η αύξηση στο ποσό του χρήματος που κυκλοφορεί θα οδηγήσει σε αύξηση των τιμών (πληθωρισμός).

²⁵Κάθε πλοίο είχε αξιοσημείωτη αμυντική ικανότητα: οι βενετικές γαλέρες ήταν επανδρωμένες με ελεύθερους πολίτες που μπορούσαν να δράσουν και ως στρατιώτες και με 30 έως 40 επαγγελματίες στρατιώτες, με το προσωπικό να φτάνει γύρω στους 200 με 250 άνδρες ανά πλοίο. Τα γενοβέζικα πλοία ήταν διαφορετικά, αλλά κατείχαν αντίστοιχη στρατιωτική δύναμη (Scammel, 1981, σ.81).

να χρειαστεί να το μοιραστούν. Οι εμπορικές και οικονομικές διαμάχες ανάμεσα στη Γένοβα, την Πίζα και τη Βενετία, οδήγησαν σε έντοπλες συρράξεις μεταξύ τους (13^{ος} αιώνας). Οι Βενετοί και οι Γενοβέζοι είχαν αφοσιωθεί σε μια μάχη ζωής και θανάτου για τον έλεγχο των λιμανιών και της πρόσβασης στη Μαύρη Θάλασσα και τη Μεσόγειο (Spruyt, 1996, σ.146). Όπως γίνεται αντιληπτό, οι στρατιωτικές και εμπορικές επιδιώξεις δεν ήταν ποτέ ξεχωριστές επιχειρήσεις για τις ιταλικές πόλεις. Η επιτυχία του εμπορίου ήταν συνάρτηση του συγκεκριμένου στρατιωτικών και ναυτικών ικανοτήτων και η εξουσία και η δύναμη ήταν στενά συνδεδεμένη με το οικονομικό συμφέρον, γεγονός που οδηγούσε σε περαιτέρω διαχωρισμούς και επιπλέον ανταγωνισμούς μεταξύ των ισχυρότερων πόλεων - κρατών.

2.2.2.3. Η εξωτερική παρέμβαση

Ιστορικά, οι ξένες δυνάμεις έχουν διαδραματίσει πολύ σημαντικό ρόλο στην Ιταλία, ακόμη και πριν την άνοδο των ανεξάρτητων κομμούνων. Η συνεχής ανάμειξή τους καθ' όλο τον Ύστερο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, επέτεινε τις εσωτερικές διαμάχες εντός των πόλεων, τις οποίες διαίρεσαν, αποτρέποντας κάθε ενωμένη αντίσταση· αντιστρόφως, τα ανταγωνιστικά συμφέροντα ανάμεσα στις πόλεις κατέστησαν δυνατή την ξένη παρέμβαση, αυξάνοντας το φατριασμό ανάμεσα στις πόλεις. Κάθε φατρία ήταν πρόθυμη να θυσιάσει την κοινοτική ειρήνη και την ανεξαρτησία της κομμούνας προς όφελός της, έχοντας διαφορετική προτίμηση, όσον αφορά στο ποιά εξωτερική δύναμη θα μπορούσε να είναι ιδανική για τη διακυβέρνηση της πόλης.

Παρόλη την αντιπαλότητα που υπήρχε ανάμεσά τους και τον εσωτερικό φατριασμό, περιστασιακά, οι πόλεις αντιλαμβάνονταν ότι η σύγκλιση των συμφερόντων τους, υπαγόρευε κοινή δράση εναντίον του εκάστοτε αυτοκράτορα σε στιγμές κρίσης. Με αυτό το σκεπτικό, σχημάτισαν τη Λίγκα της Λομβαρδίας (1160) και την ανανέωσαν αρκετές φορές εναντίον της αυτοκρατορικής πίεσης των Φρειδερίκου του Α', αλλά και του Β', συμμαχία που υποχρέωσε τους δύο αυτοκράτορες σε βαριά ήττα. Οι πόλεις - κράτη αντιλαμβάνονταν αυτούς τους πολέμους ως την υπεράσπιση της ελευθερίας τους εναντίον της αυτοκρατορίας, ως ένα δικαίωμα στην ανεξαρτησία τους ενάντια σε κάθε είδους ξένο έλεγχο της πολιτικής τους ζωής, ως την επιβεβαίωση της κυριαρχίας τους. Είχαν την πεποίθηση ότι ανταποκρίνονταν στο δικαίωμα να κυβερνούν τον εαυτό τους και ότι εξέφραζαν την αξίωσή τους να αναγνωρίζονται ως αυτόνομες και κυρίαρχες πολιτικές μονάδες. Χωρίστηκαν σε βασιλεία ή δημοκρατίες, όπου κάθε βασιλιάς ή κυβερνήτης εντός του βασιλείου του ή της δημοκρατίας του είναι ισάξιος

στην εξουσία με τον αυτοκράτορα. Αυτό το δόγμα, εισήχθη και στον αστικό κώδικα των πόλεων - κρατών, σηματοδοτώντας το πρώτο αποφασιστικό βήμα προς τη θέσπιση μιας μοντέρνας νομικής έννοιας του κράτους, ένα νομικό βάθρο σχετικά με την ελευθερία για την οποία οι πόλεις μάχονταν απέναντι στον αυτοκράτορα, μια ελευθερία που απαγορεύει κάθε παρέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις των πόλεων και που αποτελεί βασική αρχή της κυριαρχίας. Οι πόλεις αρνούνται να αναγνωρίσουν την επικυριαρχία της αυτοκρατορίας από τη στιγμή που θεσπίζουν τα δικά τους νομοθετήματα και οργανώνουν τη διακυβέρνησή τους με όποιον τρόπο επιθυμούν· εκλέγουν την κυβέρνησή τους και δεν έχουν άλλη τέτοια (η «αρχή της δημοκρατικής αυτοκυβέρνησης»). Επίσης, παρόλο που ο παπισμός προσέβλεπε στην προσάρτηση των βόρειων ιταλικών πόλεων στην εξουσία του, η ιδεολογία των πόλεων - δημοκρατιών, δηλαδή η αυτονομία των πόλεων, υπαγόρευε ότι ήταν *de jure* ανεξάρτητες και από την εκκλησία, χαρακτηρίζοντας τις προσπάθειες του εκάστοτε πάπα να ελέγξει τις υποθέσεις τους ως έναν άδικο δεσποτισμό (Skinner, 1996, σσ.11-12).

Έτσι, οι ιταλικές πόλεις απέκτησαν την ανεξαρτησία τους και σκιαγράφησαν τα πρώτα σημάδια της εδαφικής τους κυριαρχίας, αποκλείοντας κάθε συμμαχία, τόσο με κάποια εξωτερική δύναμη (πάπα ή αυτοκράτορα), όσο και με κάποια άλλη πόλη. Από τη μια μεριά, μια ενδεχόμενη συμμαχία μεταξύ του αυτοκράτορα και των βόρειων ιταλικών πόλεων αποκλείστηκε, διότι οι πόλεις είχαν ήδη απωθήσει τη βασιλική καταστολή, ασκούσαν από καιρό τα κοσμικά τους δικαιώματα (δικαιοδοτικά, φορολογικά και νομισματικά), δε χρειαζόνταν εξωτερικό στρατό για να αμυνθούν και δεν επιθυμούσαν να επανενταχθούν σε φεουδαρχικές δεσμεύσεις. Οι συνεχείς επιρροές των εξωτερικών δυνάμεων (Γερμανών, Ισπανών και Γάλλων που εισέβαλαν αργότερα στην Ιταλία), σήμαινε ότι οι πόλεις μπορούσαν να αλλάξουν στρατόπεδο, όταν το υπαγόρευαν οι συνθήκες (Spruyt, 1996, σ.142). Αλλάζοντας τις υποταγές ανάμεσα στην ξένη δύναμη που προσπαθούσε να κυριεύσει την Ιταλία, οι πόλεις ήταν ικανές να βελτιώσουν τη διαπραγματευτική τους θέση ή / και να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους ακαριαίως (Spruyt, 1996, σ.140). Σε περίπτωση που θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν έναν ισχυρότερο εξωτερικό αντίπαλο, θα μπορούσαν να σχηματίσουν μια προσωρινή συμμαχία με τις άλλες πόλεις (αντίστοιχη με τη Λίγκα της Λομβαρδίας), πράγμα που είχαν καταφέρει επιτυχώς κατά το παρελθόν. Από την άλλη μεριά, οποιοσδήποτε μόνιμος συνασπισμός μεταξύ των ιταλικών πόλεων ήταν αδύνατος, λόγω της διαφορετικότητας της κρατούσας τάξης πραγμάτων στην κάθε πόλη, του εμπορικού ανταγωνισμού ανάμεσά τους και της μακρόχρονης παράδοσής τους ως ανεξάρτητες οικονομικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και πολιτικές μονάδες.

2.3. Ιταλική πόλη - κράτος και κυριαρχία

2.3.1. Κυρίαρχες και υποκείμενες πόλεις

Όπως φάνηκε από τα παραπάνω, η άνοδος της δεσποτείας, οι σκληρές συνθήκες της αγοράς, ο ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων και η ξένη παρέμβαση, διαδραμάτισαν κυρίαρχο ρόλο στη μείωση του αριθμού των ανεξάρτητων πόλεων - κρατών. Οι εναπομείνουσες πόλεις, άρχισαν να ομοιάζουν με κυρίαρχα εδαφικά κράτη, όμως, παρόλο που επεκτάθηκαν, ποτέ δεν πραγματοποίησαν την πλήρη μετάβαση σε μια κυρίαρχη εδαφική πολιτειακή κατάσταση. Η εσωτερική ιεραρχία τους ήταν περισσότερο διάχυτη από αυτή των κυρίαρχων κρατών. Η πόλη - κράτος δεν ενσωμάτωσε πλήρως την περιβάλλουσα ύπαιθρο και τις υποκείμενες (προσαρτημένες) πόλεις εντός της, διότι οι μικρότερες πόλεις διατηρούσαν πολλά στοιχεία ανεξαρτησίας και συνέχιζαν να ασκούν τη δική τους δικαιοδοσία. Η κυρίαρχη πόλη αμφισβητήθηκε από τις δευτερεύουσες, διότι αυτές διέθεταν αξιοσημείωτη αυτονομία πριν από την ενσωμάτωσή τους στην πρωτεύουσα και δεν ήθελαν να την απολέσουν, αποτελώντας μέρη μιας μεγαλύτερης πόλης (Hay και Law, 1989, σ.159)· και παρά το ότι η κεντρική πόλη τοποθετούσε έναν κυβερνήτη ή τις τοπικές ελίτ στην εξουσία των υποκειμένων, κάθε προσπάθεια να τις υπάγει πλήρως υπό το νόμο της αποτύγγανε (εξαιτίας της μακράς ιστορίας της ανεξάρτητης ανάπτυξης της υποκείμενης πόλης). Ο γενικός πολιτικός προσανατολισμός των μικρότερων πολιτικών μονάδων δεν εγκατέλειψε τους παλιούς, παραδοσιακούς τρόπους. Πολλές υποκείμενες πόλεις διαφύλαξαν τα προνόμια τους, αύξησαν τα έσοδά τους και προάσπισαν τα εθιμικά τους δικαιώματα· ειδικότερα, σε θέματα τοπικής διακυβέρνησης, παλιοί κοινοτικοί θεσμοί, όπως νόμοι, συμβούλια και υπηρεσίες, παρέμειναν εκτός της δικαιοδοσίας των κεντρικών πόλεων και οι περισσότερες αρμοδιότητες ασκούσαν αποκλειστικά από τις μικρότερες πόλεις (Waley, 1996, σ.200).

Επομένως, οι πόλεις - κράτη παρουσίαζαν μια διανομή εξουσίας που κάποιοι ιστορικοί ονομάζουν διαρχία, αφού, νομικώς και πρακτικώς, ενώ πολλές αρμοδιότητες είχαν αφεθεί στις υποκείμενες πόλεις, η κύρια εξουσία ανήκε μόνο στην κεντρική πόλη. Γι' αυτό, η συγκέντρωση της εξουσίας κατέστη εξαιρετικά δύσκολη, όπως και η ένταξη των αγροτικών περιοχών, διότι η κυρίαρχη πόλη, δεν παραχωρούσε ιθαγένεια στους κατοίκους των αγροτικών υποκειμένων της (Bemstein και Milza, 1997, σ. 189). Στις μικρότερες πόλεις και στην ύπαιθρο επιβάλλονταν άνισοι (σχετικά με την κεντρική πόλη) φόροι και δεδομένου του κατωτέρου τους καθεστώτος και των εμποδίων που

αυτές αντιμετώπιζαν, όταν οι συνθήκες το επέτρεπαν, αποστατούσαν και προτιμούσαν να προσχωρήσουν σε ξένες δυνάμεις παρά στις κυρίαρχες πόλεις, με τις οποίες υπήρχε ελάχιστη ταύτιση: για το λόγο αυτό, οι πρωτεύουσες πόλεις διατηρούσαν τις υποκειμένες τους εξαιρετικά επιτηρούμενες (Anderson, 1985, σ. 199).

2.3.2. Εθνική κυριαρχία

Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά εμπόδιζαν τις πόλεις - κράτη να μεταλλαχθούν σε μια ακέραια κυριαρχική πολιτική οντότητα. Η κατακερματισμένη κυριαρχία τους δημιουργούσε προβλήματα στον εξορθολογισμό της οικονομίας, στην παροχή συλλογικών αγαθών και στη μείωση των κοστών των συναλλαγών: παρά το ότι οι πολιτικοί ηγέτες προσπάθησαν να ρυθμίσουν την παραγωγή των προϊόντων, να σταθεροποιήσουν το μεταλλικό περιεχόμενο των νομισμάτων, να φέρουν την εσωτερική ειρήνη, να συγκεντρώσουν τη δικαιοδοσία και να παρέχουν περισσότερη βεβαιότητα στο φορολογικό περιβάλλον, η επιτυχία αυτών των προσπαθειών υπήρξε αμφίβολη. Επίσης, παρόλο που τα δημοτικά συμβούλια προσπάθησαν να εισαγάγουν νομοθετήματα σε σύγκλιση με τις αρχές της σαφήνειας, της απλότητας και της λογικής, η ηπειρωτική Ιταλία συνέχισε να κυβερνάται ακόμη από το ρωμαϊκό δίκαιο που ήταν πολύ διαφορετικό από το δίκαιο των μητροπόλεων (Srguyt, 1996, σ.176), με αποτέλεσμα η πλήρης ενσωμάτωση των μικρότερων πόλεων στις κεντρικές και η συγκέντρωση της εξουσίας να καθίστανται μη πραγματοποιήσιμες. Ως κρατικές οντότητες, όπως όλες οι σημερινές κυβερνήσεις, οι πόλεις - κράτη επεδίωκαν την απαλλαγή τους από τη φεουδαρχία, τη συγκέντρωση της εξουσίας και την άσκηση πολιτικών νόμου και τάξης, οι οποίες ευνόησαν τον καπιταλισμό και την οικονομική ανάπτυξη. Η ανάπτυξη με τη σειρά της έφερε στο προσκήνιο τα λαϊκά συμφέροντα (στοιχείο που αντιτίθεται στη φεουδαρχία). Όμως, η κρατική και λαϊκή δύναμη, δεν αποτίναξαν πλήρως το φεουδαρχισμό, ούτε απόπλισαν την κτηματική αριστοκρατία. Στην πολιτική, όπως και στην κοινωνία, οι ευγενείς επέδειξαν την ικανότητά τους για επιβίωση, συγκέντρωσαν τους αναγκαίους πόρους τους και ανασύνταξαν τις δυνάμεις τους εντός της πόλης και του κοινωνικού συνόλου (Jones, 2004, σ.332). Η επιδίωξη των ιδίων συμφερόντων από την πλευρά των αστών και των αριστοκρατών, επέτεινε τον έμφυτο φατριασμό πολλών πόλεων, με συνέπεια η Ιταλία να μην έχει έναν κύριο πολιτικό φορέα (ατομικό ή συλλογικό) που θα μπορέσει «υπό τη σκέπη του» να ενώσει τις διαχωρισμένες πόλεις, διότι η διακυβέρνηση θεωρούνταν ως η επέκταση ενός συγκεκριμένου φατριακού συμφέροντος.

Οι πόλεις - κράτη ανέπτυξαν χαρακτηριστικά που έμοιαζαν στα κυρίαρχα εθνικά κράτη, διαμορφώνοντας μια ενδιάμεση κατηγορία θεσμικής δομής. Κοινό στοιχείο τους ήταν ο αυστηρός διαχωρισμός της δικαιοδοσίας τους, με συγκεκριμένα σύνορα, δηλαδή ο εδαφικός περιορισμός του πολιτικού ελέγχου. Εξωτερικά, η κύρια πόλη δρούσε ως επίκεντρο και τελικός τόπος για τις εξωτερικές της αλληλεπιδράσεις, καθώς και για αυτές των υποκείμενων της. Οι κυρίαρχοι ιταλικοί δρώντες είχαν αναγνωρίσει το εδαφικό status quo μεταξύ τους κι έτσι οι πόλεις μπορούσαν να συμμετέχουν ως ίσες με τα ανεξάρτητα εδαφικά κράτη (Spruyt, 1996, σ.175). Οι πόλεις - κράτη ήταν συμβατές με το σύστημα της Βεσφαλίας και επέζησαν αιώνες μετά τη συνθήκη, όχι ως αποτέλεσμα της ισχύος τους ή του γεωγραφικού τους μεγέθους, αλλά χάρη στη δύναμή τους ως ισοδύναμοι παίκτες, λόγω της φαινομενικής εξωτερικής τους ομοιότητας με τα εδαφικά κυρίαρχα κράτη. Όμως, εξαιτίας της ατελούς ενσωμάτωσης των γύρω περιοχών και της έλλειψης μιας πλήρως ξεκάθαρης κυρίαρχης αρχής, αποδείχθηκαν λιγότερο ανταγωνιστικές σε σχέση με τους εδαφικά κυρίαρχους ομολόγους τους (Spruyt, 1996, σ.177). Παρόλο που αποπειράθηκαν να μεταμορφωθούν από ένα σύστημα, όπου οι κυρίαρχες πόλεις εκμεταλλεύονταν τα υποκείμενα εδάφη, σε ένα εδαφικά ολοκληρωμένο, ενσωματωμένο κράτος, δεν το κατόρθωσαν. Τα ιστορικά κατοχυρωμένα προνόμια και η αδιαλλαξία της ελίτ που επιθυμούσε να παγιώσει την εξουσία της καθιστούσαν αυτή τη «μετάλλαξη» αδύνατη. Μόνο προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και αφού αποτινάσσει το γαλλικό και αυστριακό ζυγό, η Ιταλία υιοθετεί το μοντέλο διακυβέρνησης του ενοποιημένου κυρίαρχου εθνικού κράτους.

Συμπερασματικά, οι πολιτικές αγκυλώσεις που προέκυψαν με την άνοδο της δεσποτείας, ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων σε πολιτικοοικονομικό επίπεδο, ο ξένος παράγοντας, η μακρόχρονη πολιτική και οικονομική αυτονομία και η αυτάρκεια των ιταλικών πόλεων - κρατών, τις εμπόδισαν να σχηματίσουν μια ένωση μεταξύ τους, να παγιώσουν μια υπέρτατη αρχή υπεράνω όλων, ακολουθώντας η καθεμιά το δικό της δρόμο. Ενώ ο 15^{ος} και ο 16^{ος} αιώνας «είδε» το εδαφικό κράτος να συγκεντρώνεται και να ενδυναμώνεται υπό τη μοναρχία (θεσμός που είναι ο «πατέρας» του εθνικού κράτους), η Ιταλία δεν μπόρεσε να επιτύχει αυτή τη μετάβαση, εμμένοντας στο βίαιο προστατευτισμό, στον αστικό ατομικισμό και στην κοντόφθαλμη προοπτική της πόλης - κράτους, χαρακτηριστικά τα οποία, εν τέλει, την αποδυνάμωσαν. Ευγενείς και άνθρωποι της εκκλησίας, πόλεις και κομμούνες αντιστάθηκαν στην καταπάτηση των νόμιμων και εθιμικών δικαιωμάτων τους από μια κεντρική διοίκηση. Οι πόλεις γαντζώθηκαν στην ιστορικά αναπτυγμένη και ιδιαίτερη αρχή της αυτοκυβέρνησης, συντελώντας έτι περαιτέρω στην έλλειψη ενότητας, η οποία άφησε την Ιταλία έκθετη και ανίκανη να αναρριχηθεί και να αμυνθεί επιτυχώς έναντι των ξένων εισβολέων και

ηγεμόνων, που κατά το κατά το 16^ο αιώνα εμφανίστηκαν στην Ιταλία. Ο συνεχιζόμενος τοπικός ατομισμός, η στροφή από τις οικονομικές επιδιώξεις στα εδαφικά συμφέροντα και η ξένη ανάμειξη, οδήγησαν την Ιταλία σε στροφή 180 μοιρών: η εκ νέου επιβολή της φεουδαρχίας ήταν γεγονός και η έννοια των συνόρων ανάμεσα στις πολιτικές οντότητες εξαφανίστηκε. Έτσι, κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα, ενώ στην Ευρώπη παρατηρείται η υιοθέτηση και η εδραίωση του έθνους - κράτους, η Ιταλία βαδίζει προς τα πίσω, εντασσόμενη σε ένα μεσαιωνικό πολιτικό καθεστώς, το οποίο θα διατηρήσει έως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όταν και θα καταστεί μία από τις κτήσεις του Ναπολέοντα.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

3. Η Βενετία

Η Βενετία αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση ιταλικής πόλης - κράτους, επειδή υπήρξε από τις πιο σπουδαίες πόλεις της μεσαιωνικής και της προ - μοντέρνας Ευρώπης, αλλά και μια από τις πιο ανθεκτικές δημοκρατίες, μια επεκτατική αυτοκρατορία και από το 15^ο αιώνα, ένα επιβλητικό περιφερειακό κράτος. Στο απόγειο της ισχύος της, κατά το 16^ο αιώνα, η πόλη αριθμούσε 170.000 ψυχές, με έναν πληθυσμό περισσότερο από 2.000.000 στα υποκείμενα εδάφη της²⁶. Ο δημοκρατικός της καταστατικός χάρτης που έλαβε την τελική του μορφή στα τέλη του 13^{ου} αιώνα, ίσχυσε για πέντε αιώνες, μέχρις ότου καταστρατηγηθεί από το Ναπολέοντα, στις 12 Μαΐου του 1792. Το έδαφός της επεκτεινόταν από τις Άλπεις, κατά πλάτος της Αδριατικής, έως την Ίστρια²⁷, τη Δαλματία, την Κέρκυρα, την Κρήτη και την Κύπρο. Μεγάλη ναυτική δύναμη, η Βενετία χρησίμευσε ως εμπορικό διαμετακομιστικό κέντρο ανάμεσα στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή και ήδη από το 13^ο αιώνα, οι έμποροί της ταξίδευαν έως την Ινδία και την Κίνα. Ο μεγάλος πλούτος της προήλθε πρωτίστως από το εμπόριο και δευτερευόντως από τη βιομηχανία, συμβάλλοντας στο να παραμείνει ανεξάρτητη από τον ξένο έλεγχο, έως και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα (Martin και Romano, 2002, σ. xi). Στο παρόν κεφάλαιο, εξετάζεται η σχέση Βενετίας και Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, της οποίας αρχικά υπήρξε αποικία, καθώς και η επιρροή της δεύτερης πάνω στην πρώτη, αφού από την αυτοκρατορία, η πόλη - κράτος κληρονόμησε εκείνες τις λειτουργίες που τη βοήθησαν να αναπτυχθεί και να αποκτήσει μεγάλη εμπορική δύναμη. Όταν, ανεξάρτητη, πλέον, πρωτοστάτησε στην Τέταρτη Σταυροφορία και κατέκτησε την Κωνσταντινούπολη, η Βενετία κατέστη η κυρίαρχη πόλη στον τότε γνωστό κόσμο. Στη συνέχεια, παρατίθενται οι λόγοι που την κατέστησαν μια τόσο ισχυρή πόλη και οι οποίοι είναι, κυρίως, η πολιτική της σταθερότητα και η οικονομική της ανάπτυξη. Όταν το εμπόριό της άρχισε να βιώνει τον έντονο ανταγωνισμό, η Βενετία στράφηκε στην ηπειρωτική χώρα, γεγονός που σε συνδυασμό με την έλλειψη εμπορικής ανταγωνιστικότητας έναντι των αντιπάλων της, την οδήγησε στην πτώση. Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου, αναλύονται τα αίτια της παρακμής της Βενετίας.

²⁶ Για τον αριθμό του πληθυσμού της Βενετικής Αυτοκρατορίας, βλ. Παράρτημα, ii. Πίνακας 2. σ.116.

²⁷ Σήμερα, περιοχή της Κροατίας.

3.1. Λόγοι ανάπτυξης της Βενετίας

3.1.1. Η σχέση με το Βυζάντιο

Την εποχή που ιδρύθηκε η πόλη της Βενετίας (814)²⁸, όλη η Ιταλία ανήκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Χάρη στο νησιωτικό χαρακτήρα της, η πόλη ξέφυγε από τη μέγγενη των κατακτητών που ενέσκησαν στην ιταλική χερσόνησο (Λομβαρδοί, Καρλομάγνος, Γερμανοί αυτοκράτορες) και παρέμεινε υπό την κυριαρχία της Κωνσταντινούπολης, αποτελώντας σταθμό του βυζαντινού πολιτισμού, στα μύχια της Αδριατικής και στο πόδι των Άλπεων. Ενώ η δυτική Ευρώπη αποκοβόταν από την Ανατολή, η Βενετία αποτελούσε κομμάτι της (Ανατολής), αφού δε σταμάτησε να κινείται στην τροχιά της Κωνσταντινούπολης που εκείνη την εποχή ήταν κυρίαρχη στην ανατολική Μεσόγειο: μια σπουδαία εμπορική πόλη, με τεράστια έκταση, με αστικό πολιτισμό, με πληθυσμό πάνω από ένα εκατομμύριο, με κάθε τύπο κοινωνικής δραστηριότητας και με ισχυρή βιομηχανία. Ο «μαγικός» κόσμος της Κωνσταντινούπολης, εισήγαγε τη Βενετία σε ανώτερες μορφές πολιτισμού, στην τελειοποιημένη τεχνική, στο επιχειρηματικό πνεύμα, στην άρτια πολιτική και διοικητική οργάνωση και στο θαλάσσιο εμπόριο (Pirenne, 2003, σ.101). Από το 10^ο αιώνα, οι Βενετοί αναπτύσσουν εμπορικές δραστηριότητες στην Αλεξάνδρεια, την Παλαιστίνη, τη Συρία, το Βυζάντιο και τη Μαύρη Θάλασσα και η ευημερία της πόλης τους αυξάνεται. Στα τέλη του ίδιου αιώνα, το Βυζάντιο παραχωρεί στη Βενετία προνόμια στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο, με σημαντικότερο τη μείωση των τελωνειακών πληρωμών από τα

²⁸Καθώς ο Απίλας προέλαυνε προς τη Ρώμη (542), πέρασε και από τις πόλεις της επαρχίας του Βένετο: οι κάτοικοι αυτών των περιοχών, θέλοντας να προστατευτούν, προσέφυγαν στα γειτονικά νησιά (Gibbon, 1993, σ.214), σε αυτά που σήμερα ονομάζουμε βενετική λιμνοθάλασσα. Σ' αυτήν την περιοχή δεν υπήρχε περίπτωση να φτάσουν οι Ούννοι, οι Βησιγόθθοι ή οι Βάνδαλοι. Στη συνέχεια, οι κάτοικοι της Βενετίας, θα «υποτάξουν» τη λιμνοθάλασσα: μηχανικοί εκτρέπουν τα ποτάμια για να εμποδίσουν τις καθιζήσεις: σκάβουν κανάλια για να διευκολύνουν το πέρασμα των πλοίων, να διατηρήσουν τη ροή του νερού και να ενισχύσουν τις αμμώδεις ακτές ανάμεσα στη λιμνοθάλασσα και τη θάλασσα για να αντέξουν στις παλίρροες (Benevolo, 1997, σ.67). Αρχικά, τα κτίρια ήταν ξύλινα και έπρεπε να προστατευθούν από τις πλημύρες και τη διάβρωση: έτσι, δημιουργήθηκαν πλωτές πλατφόρμες υποστηριζόμενες από στοιβές ξύλων, τοποθετημένες στις άκρες των νησιών: επίσης, χτίστηκαν και οι πρώτες γέφυρες που συνέδεαν τις νησίδες μεταξύ τους (Howard και Quill, 2004, σ.29). Μέσα σε εκατό χρόνια και όσο οι φυλές και οι φατρίες συνέχιζαν να πολεμούν για τη γη στο υπόλοιπο της Ιταλίας, οι νησιώτες της Βενετίας είχαν εδραιώσει ένα βιώσιμο τρόπο ζωής. Όσο η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία παρήκμαζε, οι Βενετοί κατάφεραν να κρατήσουν τις ισορροπίες: διατήρησαν καλές σχέσεις με τους «βάρβαρους» βασιλείς της Ιταλίας, ενώ παρέμειναν υποκείμενοι στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, εξασφαλίζοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, την ανεξαρτησία τους (McNeill, 1986, σ.34).

βενετικά πλοία που εισέρχονται στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης. Έναν αιώνα μετά, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας επέτρεψε στους Βενετούς τη χρήση ενός αριθμού καταστημάτων, σπιτιών και εργοστασίων στο Πέραμα²⁹, απαλλάσσοντάς τους, ταυτοχρόνως, από όλους τους φόρους στο βυζαντινό έδαφος (Nicol, 1999, σ.190).

Την ίδια στιγμή, οι καλές σχέσεις μεταξύ του Βυζαντίου και της αναπτυσσόμενης Βενετίας καθιστούσαν εύθραυστη τη διατήρηση των καλών της σχέσεων με τη δυτική αυτοκρατορία. Για να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με τη Δύση, οι Βενετοί (1147 - 1149) ακολουθούν τους Νορμανδούς της Σικελίας στην κατάληψη της Κέρκυρας, η οποία έως τότε, αποτελούσε βυζαντινή κτήση (Garrett, 2001, σ.13). Η Βενετία χαράζει το δικό της δρόμο (εντείνοντας τις υποψίες του Βυζαντίου), υπογράφοντας συμφωνίες και συνάπτοντας συμμαχίες με το δυτικό αυτοκράτορα και άλλες πόλεις της Ιταλίας (Norwich, 1989, σ.28)³⁰. Το 1171, οι καλές σχέσεις μεταξύ Βυζαντίου και Βενετίας παύουν οριστικά, όταν βενετικά πλοία επιτίθενται σε εκείνα της Γένοβας, έξω από το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης, οδηγώντας το Βυζαντινό αυτοκράτορα να διατάξει τη μαζική σύλληψη όλων των Βενετών εντός της αυτοκρατορίας του. Στο άκουσμα της σύλληψης των συμπολιτών του, ο δόγης (ο επικεφαλής της βενετικής κυβέρνησης) ξεκινά εκστρατεία εναντίον της αυτοκρατορίας, φτάνοντας έως τη Χίο, απ' όπου και απωθήθηκε από το στόλο και τις τακτικές καθυστέρησης των Βυζαντινών (Nicol, 1999, σ.201). Αμέσως μετά την επιστροφή του (ο δόγης), δολοφονείται και η βενετική άρχουσα τάξη (της οποίας δεν είχε ζητηθεί η έγκριση για την εκστρατεία εναντίον του Βυζαντίου), έλαβε την ευκαιρία να αναδιαμορφώσει το σύνταγμα, ξεκινώντας από την οριοθέτηση των εξουσιών του δόγη³¹. Ο πρώτος κυβερνήτης εκλεγμένος υπό το νέο

²⁹Εμπορική περιοχή της Κωνσταντινούπολης.

³⁰Με το Βασιλιά της Σικελίας και το δυτικό αυτοκράτορα Φρειδερίκο το Β' (1154), συμφωνία που ανανεώνεται και το 1117. Όμως το 1167, η Βενετία συνυπογράφει την ίδρυση της Λίγκας της Λομβαρδίας (ανάμεσα στις πόλεις της βόρειας Ιταλίας και τον πάπα), η οποία αντιτάχτηκε στο γερμανό αυτοκράτορα (Norwich, 1989, σ.12).

³¹Η εκλογή του πρώτου δόγη (ο όρος προέρχεται από την παραφθορά του λατινικού *dux* και του ιταλικού *duce* και σημαίνει δούκας) το 727, ήταν αποτέλεσμα μιας προσωρινή ρήξης με την Κωνσταντινούπολη. Όταν ο εικονοκλάστης Βυζαντινός Αυτοκράτορας, Λέων ο Γ', απαγόρευσε τη λατρεία και τη χρήση των εικόνων στις εκκλησίες, η Ιταλία ήταν μια από τις επαρχίες που αρνήθηκε να εφαρμόσει την εντολή. Ο Βυζαντινός έξαρχος που είχε τη βάση του στη Ραβέννα δολοφονήθηκε, το καθεστώς του πάπα ως ηγέτη της δυτικής εκκλησίας επιβεβαιώθηκε και στη Βενετία ο δόγης ανέλαβε την εξουσία. Σύντομα, η εικονολατρία (στη Δύση, τουλάχιστον) εγκαταλείφθηκε, οι καλές σχέσεις Βυζαντίου και Βενετίας αποκαταστάθηκαν και ο δόγης επαναβεβαίωσε την πίστη του στο Βυζαντινό αυτοκράτορα. Στο εσωτερικό της Βενετίας, τα πράγματα κύλησαν με λιγότερο ομαλό τρόπο: το 810, ο τότε δόγης και οι αδερφοί του, ελπίζοντας να εξανδραποδίσουν τους εχθρούς τους, επέτρεψαν στον Πεπίνο (γιο του Καρλομάγνου), να καταλάβει τη Βενετία. Οι Βενετοί, που δε σταματούσαν ποτέ να απωθούν τους επίδοξους δυνάστες τους,

καθεστώς, προσπάθησε να επανακτήσει τις βενετικές περιουσίες που είχαν χαθεί στο Βυζάντιο, διαπραγματευόμενος με τη Σικελία και με το Γερμανό αυτοκράτορα. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας, βλέποντας την ιταλική πόλη να έχει δύο πολύ ισχυρούς εν δυνάμει συμμάχους, απελευθέρωσε όλους τους συλληφθέντες Βενετούς. Το ισχυρό και ανεξάρτητο καθεστώς της πόλης - κράτους παγιώθηκε ακόμη πιο emphaticά το 1177, όταν φιλοξένησε μια μεγάλη συγκέντρωση στη βασιλική του Αγίου Μάρκου³², κατά την οποία ο Πάπας Αλέξανδρος ο Γ' και ο Φρειδερίκος ο Β', υπέγραψαν συμφωνία συμφιλίωσης έπειτα από το μακρόχρονο και διαχωριστικό τους σχίσμα (Garrett, 2001, σ.14). Με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, το 1204, έπειτα από την εκτροπή της Τέταρτης Σταυροφορίας³³, η Βενετία καθίσταται η πλουσιότερη πόλη της Μεσογείου.

ανάγκασαν τον Πεπίνo και το φράγκικο στρατό να αποσυρθούν (Garrett, 2001, σ.11). Παρόλα αυτά, η Βενετία δέχθηκε να πληρώνει εισφορά στον Πεπίνo, με αντάλλαγμα την ελευθερία της, γεγονός που ενόχλησε το Βυζαντινό αυτοκράτορα. Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο αυτοκρατορίες (βυζαντινή και φραγκική) τερματίστηκαν το 814, όταν η Βενετία έγινε και επισήμως Βυζαντινή επαρχία. Τα γεγονότα του 810 ήταν καθοριστικά, διότι οι Βενετοί είχαν αποδείξει την προθυμία και την ικανότητά τους να πολεμήσουν για την ανεξαρτησία τους. Τη στιγμή της κρίσης, ο λαός της πόλης άρχισε να αποκτά εθνική συνείδηση και εμπιστοσύνη στην πόλη, η οποία παγιώθηκε το 823, όταν η βασιλική του Αγίου Μάρκου φιλοξένησε τη σορό ενός από τους τέσσερις Ευαγγελιστές (Μάρκου), γεγονός που εγγυήθηκε το ειδικό καθεστώς της Βενετίας (Garrett, 2001, σ.12).

³²Η βασιλική του Αγίου Μάρκου αποτελούσε το ιδανικό σκηνικό για ένα τόσο σημαντικό γεγονός. Η εκκλησία ήταν βυζαντινής τεχνοτροπίας και εμπνεύσεως, όμως κατά το 12^ο αιώνα, έπαψε να υποδηλώνει υποταγή στην παλιά πίστη. Η επικρατούσα πεποίθηση εντός της Βενετίας, εκείνη την περίοδο, συνίστατο στο ότι η Βενετία έπρεπε να κατατάσσεται στο ίδιο επίπεδο, αν όχι υψηλότερα, με τη «Νέα Ρώμη» του Βοσπόρου (Garrett, 2001, σ.15).

³³Το 1201, μια αντιπροσωπεία από έξι Γάλλους ευγενείς καταφάνει στη Βενετία, αναζητώντας πλοία που θα μεταφέρουν τους στρατιώτες της Τέταρτης Σταυροφορίας στην Αίγυπτο. Κατόπιν προσεκτικής εξέτασης, η Βενετία θα παρείχε στους σταυροφόρους πλοία για τη μεταφορά 45.000 ιπποτών και των αλόγων τους, 9.000 ευγενών και 20.000 στρατιωτών, με αντάλλαγμα 85.000 ασημένια μάρκα και θα συνεισέφερε στην εκστρατεία με πενήντα οπλισμένες γαλέρες· ως αντάλλαγμα, θα προσαρτούσε τις μισές από τις ενδεχόμενες κατακτήσεις της εκστρατείας, σε στεριά και θάλασσα (Garrett, 2001, σ.16). Η ηγεσία της Βενετίας ανέμενε από τους σταυροφόρους να δυσκολευτούν να βρουν τόσα πολλά χρήματα, πράγμα που συνέβη. Έτσι, οι Βενετοί, οπορτουניστές ως συνήθως, αφού δεν μπορούσαν να λάβουν τα οφειλόμενα χρήματα, ζήτησαν από τους σταυροφόρους να ανακαταλάβουν τη Ζάρα (πρώην βενετική αποικία) κατά την πορεία της εκστρατείας προς την Αίγυπτο. Η συμφωνία επικυρώθηκε και το Νοέμβριο του 1202, ο στόλος της εκστρατείας ξεκίνησε από τη Βενετία, με την πεποίθηση ότι εκπλήρωνε ένα σκοπό ιερό, την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ που δικαιοματικά ανήκε στους χριστιανούς (Nicol, 1999, σ.127). Η ιερότητα του σκοπού, όμως, σύντομα έδωσε τη θέση της στην αγκυρότητα. Η Ζάρα καταλαμβάνεται κι από τη Ρώμη ο Πάπας διαμαρτύρεται εντονότατα για την εκτροπή των σταυροφόρων, οι οποίοι πολεμούν με χριστιανούς αντί να πλεύσουν εναντίον των απίστων· αποτέλεσμα αυτού ήταν να αφορισθούν και οι σταυροφόροι και η Βενετία. Ενώ ξεχειμωνιάζουν στη Ζάρα, οι Βενετοί αποφασίζουν να πλεύσουν προς την Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να ενθρονίσουν αυτοκράτορα του Βυζαντίου το διεκδικητή Αλέξιο. Είχαν

3.1.2. Το σταθερό πολιτικό σύστημα

Ένας παράγοντας, ο οποίος συντέλεσε στη σταθερότητα της Βενετίας και στη διάρκεια της ως αυτόνομης δημοκρατίας, καθώς και στην περαιτέρω ανάπτυξή της, αφού, απαλλαγμένη από εσωτερικές εντάσεις στράφηκε αποκλειστικά στην οικονομική της επέκταση, ήταν το πολιτικό της σύστημα: χαρακτηρίζεται ως «ολιγαρχική δημοκρατία», η οποία συνδυάζει τη μοναρχία στην εξουσία του δόγη, την αριστοκρατία στη Γερουσία και την ολιγαρχία με δημοκρατικές αποχρώσεις στο Μεγάλο Συμβούλιο (Contarini, 1969, σ.69). Το σύνταγμα της πόλης - κράτους της Βενετίας, εξελίχθηκε μέσα από σταδιακούς περιορισμούς της μοναρχικής εξουσίας του δούκα³⁴. Στα μέσα του 11^{ου} αιώνα και καθώς τελείωνε η εποχή των δυναστικών δόγηδων, μια ομάδα ισχυρών ανδρών της πόλης, οι οποίοι είχαν το ρόλο συμβούλων, εισήγαγαν περισσότερα δημοκρατικά μέτρα στο βενετικό καταστατικό χάρτη (Garrett, 2001, σ.19), προκειμένου να διατηρήσουν τη δημοκρατική ταυτότητα της Βενετίας: μεταρρυθμίσεις διασφαλίζουν ότι η θέση του επικεφαλής της διακυβέρνησης (με ισόβια θητεία) δε θα είναι κληρονομική και δε θα καταλήγει σε δεσποτεία, όπως σταδιακά συνέβη στις κομμούνες των άλλων ιταλικών πόλεων (Contarini, 1969, σ.70). Τα εν λόγω μέτρα, είναι σοφώς επινοημένα για να διατηρήσουν το status quo με δύο τρόπους: i) αποτρέποντας την οικογένεια του δόγη να αποκτήσει εξουσία και ii) προστατεύοντας την ευρύτερη ομάδα της αριστοκρατίας να την απολέσει. Ο δόγης δεν επιτρέπεται να έχει ανάμειξη στο εμπόριο και σε καμιά οικονομική δραστηριότητα, ενώ κανένα μέλος της οικογένειάς του

προβλέπει ότι θα αποκόμιζαν τεράστια οφέλη, από τη στιγμή που ο σφετεριστής του θρόνου, τους υποσχέθηκε προνόμια, πλούτη και την υποταγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον πάπα (McNeill, 1986, σ.139). Τα πλοία φτάνουν στην Κωνσταντινούπολη (Ιούνιος 1203) και οι δυνάμεις των σταυροφόρων προωθούνται από στεριά και θάλασσα. Τα τείχη της Πόλης πέφτουν (Μάρτιος 1204) και ακολουθούν τρεις ημέρες τρομερών σφαγών, βιασμών, βανδαλισμών και συλήσεων: πλέον, ο δρόμος ήταν ανοιχτός για την κατάκτηση ολόκληρης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τα λάφυρα μοιράζονται και τα τρία όγδοα της πρωτεύουσας και των εδαφών της αυτοκρατορίας, ανήκουν στη Βενετία (Garrett, 2001, σ.18), η οποία επιλέγει να προσαρτήσει τα νησιά και τα λιμάνια που θα ευνοούσαν το εμπόριό της: τα λιμάνια της Μεθώνης, της Κορώνης και της Εύβοιας, καθώς και το νησί της Κρήτης, που εκτός από μεγάλος παραγωγός λαδιού, σιτηρών, οίνου και φρούτων, ήταν ένα στρατηγικό σημείο της διαδρομής από την Ιταλία προς την Αίγυπτο, σημείο - κλειδί για τον έλεγχο του Αιγαίου και αποτέλεσε για πολλούς αιώνες τον ακρογωνιαίο λίθο της θαλασσοκρατίας της Βενετίας (Garrett, 2001, σ.19).

³⁴Ο νεαρότερος δόγης που εξελέγη ποτέ, βρισκόταν στην ηλικία των 63 ετών: η ισόβια θέση του, επομένως, εξαρτάτο από τα χρόνια ζωής που του απέμεναν. Πάντα, ο δόγης, δεχόταν τους ξένους επισκέπτες του παρουσία των συμβούλων του, των οποίων έπρεπε να λάβει την έγκριση για αποφάσεις που αφορούσαν θέματα εξωτερικής πολιτικής. Η πλειονότητα των δόγηδων, προερχόταν από πλούσιους οίκους της υψηλής αριστοκρατίας, προκειμένου να μην έχουν περαιτέρω οικονομικές αξιώσεις (Garrett, 2001, σ.18).

δεν μπορεί να έχει αξίωμα στην κυβέρνηση ή να υπηρετήσει στα συμβούλια την ίδια χρονική περίοδο με τη θητεία του (History of Venice, 2006).

Έτσι, συστήνεται για πρώτη φορά το σώμα που εκλέγει την κυβέρνηση, το Μεγάλο Συμβούλιο³⁵ (υπεύθυνο και για τις εξωτερικές υποθέσεις της πόλης) και μια ειδική επιτροπή που ως αρμοδιότητα έχει τη διερεύνηση των πεπραγμένων της διοίκησης του δόγη και την επιβολή προστίμων σ' αυτόν και τους κληρονόμους του, εφόσον γίνουν αντιληπτές οικονομικές ατασθαλίες και περιπτώσεις κατάχρησης εξουσίας. Ήταν μια από τις πολλές επιτροπές και ένα από τα πολλά μέτρα που βοήθησαν στη διατήρηση της σταθερότητας στη διακυβέρνηση της πόλης³⁶. Ένα άλλο τέτοιο μέτρο ήταν η δημιουργία ενός εκτελεστικού συμβούλιο με έξι μέλη, που αναλαμβάνει να καθοδηγήσει το δόγη (History of Venice, 2006) και οι τρεις πληρεξουσίου του Μεγάλου Συμβουλίου (με θητεία δεκαέξι μηνών), καθήκον των οποίων ήταν να επιβλέπουν τους δημόσιους λειτουργούς και να τους διώκουν ποινικά (όσο υψηλά ιστάμενοι και να ήταν), εφόσον εκμεταλλεύονταν ή καταχρώνταν τη θέση τους (Salvatorelli, 1976, σ.200). Οι πολίτες που ασκούσαν καθολικά την πολιτική εξουσία στη Βενετία ήταν ευγενείς και το γεγονός ότι δεν υπήρχε μεγάλος βαθμός δυσαρέσκειας από τις κοινωνικές ομάδες που ήταν αποκλεισμένες από τη διακυβέρνηση, αποτελεί έκπληξη για την ιστορία της πόλης (Garrett, 2001, σ.21)³⁷. Το Μεγάλο Συμβούλιο είχε τη μεγαλύτερη εξουσία και για

³⁵ Αρχικά, με 45 μέλη· κατά το 13^ο αιώνα, ο αριθμός των συμμετεχόντων επεκτείνεται σε 60 και στη συνέχεια σε 100. Το συμβούλιο συντίθετο από αριστοκράτες και συνεδρίαζε δύο με τρεις φορές ανά εβδομάδα, συζητώντας εκλογικά, διοικητικά ή στρατιωτικά θέματα (Contarini, 1969, σ.70).

³⁶ Δημιουργήθηκε επίσης, το συμβούλιο των σοφών με δύο και αργότερα έξι φορές, που σε συνδυασμό με άλλες ομάδες, σχημάτιζαν μια τριτή, το collegio, το οποίο αποτελούσε ένα όργανο με εκτελεστική εξουσία. Περαιτέρω, συστάθηκαν η Γερουσία (1229), τα μέλη της οποίας εκλέγονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο και μια επιτροπή, με αρμοδιότητες τη βελτίωση της γεωργίας, την αύξηση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων και την ενθάρρυνση των ιδιωτικών επενδύσεων στον τομέα της γεωργίας (Contarini, 1969, σ.76). Ως μέρος παρόμοιων διατάξεων, συμβουλίων και οργάνων, η εκλογή του δόγη, κατέστη εξαιρετικά πολύπλοκη (Garrett, 2001, σ.20).

³⁷ Το 1268, προκειμένου να αποφευχθούν εντάσεις και φαινόμενα φατριασμού (όπως στις υπόλοιπες ιταλικές πόλεις) ελήφθησαν κάποια μέτρα: οι συντεχνίες απέκτησαν μεγαλύτερη αυτονομία κι ακολούθως, ανάδειξη στις δημόσιες τελετές, μια πράξη όχι μόνο συμβολική, αλλά μεγάλης σημασίας σε μια πόλη που έψαχνε αφορμές και αρεσκόταν σε φαντασμαγορικές επιδείξεις, θεωρώντας τον πλούτο της σύμβολο της μεγαλοσύνης της. Κατά την ίδια περίοδο, δημιουργήθηκε και το αξίωμα του Μεγάλου Καγκελαρίου, το οποίο κατείχαν μόνο πολίτες αστοί που εκλέγονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο. Ο καγκελάριος, ως κεφαλή της πολιτικής εξουσίας, κατείχε θέση μεγάλης επιρροής (αν κι όχι άμεσης ισχύος), δημοσίως αναγνωριζόμενης. Στο πρωτόκολλο των τελετουργικών, είχε προτεραιότητα έναντι όλων πλην του δόγη και αμειβόταν με ένα διόλου ευκαταφρόνητο μισθό. Επιπλέον, οι αστοί μπορούσαν να επιδιώξουν σταδιοδρομία και στα δημόσια αξιώματα. Η παραχώρηση των παραπάνω προνομίων στους αστούς, συνέβαλαν κατά πολύ στη διατήρηση της εσωτερικής πολιτικής σταθερότητας (Garrett, 2001, σ.21).

πρακτικούς λόγους (κατά το 13^ο αιώνα και όσο το κράτος γινόταν πλουσιότερο, πολυπληθέστερο και επεκτεινόταν υπερπόντια), οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων μεταβιβάστηκαν στη Γερουσία, στο Συμβούλιο των Τεσσαράκοντα (την ύπατη δικαστική αρχή), στο Συμβούλιο του Δούκα και στο δόγη. Το 1223, το Συμβούλιο του Δούκα, τρία μέλη από τους Τεσσαράκοντα και ο δόγης, συνέστησαν τη Signoria, όχι με την έννοια της δεσποτείας που εμφανίστηκε στις υπόλοιπες πόλεις - κράτη της Ιταλίας, αλλά ως μια ένωση τριών εξουσιών, ένα είδος ανώτερης αρχής (Contarini, 1969, σ.79), μιας «αποκέντρωσης» της εξουσίας.

Το 1297, το «κλειδωμά³⁸» του Μεγάλου Συμβουλίου (Serrata³⁹), επέκτεινε το δικαίωμα του εκλέγεσθαι και σε άνδρες που κατάγονταν από οικογένειες, μέλη των οποίων είχαν θητεύσει στο συμβούλιο. Έτσι, ο φατριασμός μεταξύ των ευγενών ήταν λιγότερο έντονος, γιατί το βενετικό πολιτικό σύστημα επέτρεπε τη συμμετοχή στη διακυβέρνηση, όχι μόνο στην υψηλή αριστοκρατία, αλλά και σε αυτούς που δε διέθεταν τις απαραίτητες διασυνδέσεις ή ήταν πιο φτωχοί. Συνεπώς, η «δημοκρατική» ολιγαρχία διατηρείται, με ένα σύστημα που επιβιώνει ως τη Γαλλική Επανάσταση: η εξουσία υπέρ κάποιας κοινωνικής τάξης, σπανίως έχει περιχαρακωθεί τόσο επιτυχώς και για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα (History of Venice, 2006) στην παγκόσμια πολιτική ιστορία.

Άλλο ένα όργανο προορισμένο να διατηρήσει την ισορροπία και τη σταθερότητα εντός της πόλης, ήταν το Συμβούλιο των Δέκα, που δημιουργήθηκε έπειτα από τη Συνωμοσία των Κουϊρίνων (1311)⁴⁰, αρχικά, για να εποπτεύει τους εξορισμένους

³⁸Το 1297, είναι το έτος που παραδοσιακά συνδέεται με την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού καθεστώτος της Βενετίας. Είναι η χρονιά όπου η συμμετοχή στο ανώτατο νομοθετικό σώμα της πόλης ήταν για πρώτη φορά νομικώς οριζόμενη με μια πράξη, γνωστή ως Serrata (κλειδωμά), πράξη που περιόρισε τη συμμετοχή στη διακυβέρνηση της πόλης σε μια επιλεγμένη ομάδα σχεδόν διακοσίων οικογενειών και απετέλεσε το εναρκτήριο γεγονός στη δημιουργία του βενετικού συντάγματος, δίνοντας στη Βενετία τη δημοκρατική της μορφή. Δεν ήταν μόνο πράξη νομικού ορισμού, αλλά περισσότερο μια εξελισσόμενη πολιτικοκοινωνική διαδικασία που θα καθορίσει τη βενετική πολιτική, καθ' όλη την ιστορία της πόλης (Martin και Romano, 2002, σ.χ).

³⁹Η βενετική κυβέρνηση παρέμεινε «κλειδωμένη» σε ένα σύστημα, όπου συμμετείχαν μόνο οι αριστοκρατικές οικογένειες που είχαν αιώνες πριν καταχωρηθεί στη Χρυσή Βίβλο της πόλης. Μόνο μετά το 1646 εισήχθησαν 127 νέες οικογένειες στο Μεγάλο Συμβούλιο. Ακόμη κι έτσι, το απόλυτο μέγεθος των ευγενών αυξήθηκε μόλις με 100 μέλη, όταν το συμβούλιο κλειδωσε εκ νέου, το 1718. Το 1775, ξανάνοιξε, αλλά η συμμετοχή εξασφαλιζόταν μόνο με χρήματα και σε πολύ υψηλή τιμή. Συνεπώς, η αριστοκρατική κυρίαρχη τάξη μειώθηκε από 2.500 μέλη το 1550, σε μόλις 1100, το 1797. Οι αστοί και οι ήσσονες ευγενείς δεν είχαν πρόσβαση στο σύστημα και υπήρξε πολύ περιορισμένος χώρος για έναν αντιπρόσωπο που θα μπορούσε να προωθήσει τα συμφέροντα περισσότερων κοινωνικών ομάδων (Spruyt, 1996, σ.176).

⁴⁰Εξαίτιας της διαμάχης της παλιάς αριστοκρατίας και των νεόπλουτων που διεκδικούσαν αξιώματα στη βενετική κυβέρνηση, μηχανοραφήθηκε συνωμοσία (από τον παλιό αριστοκρατικό οίκο των Κουϊρίνων)

σκευωρούς: τριάντα χρόνια μετά, ανασυντάσσεται ως μόνιμο σώμα, με αρμοδιότητες την έρευνα και την καταστολή των υπονομευτικών φατριακών δραστηριοτήτων. Κατά τα επόμενα έτη, λόγω της έλλειψης υποχρέωσης λογοδοσίας από τη μεριά των συμβούλων (ούτε καν οι κρατικοί πληρεξούσιοι δεν μπορούσαν να τους ελέγξουν) και η μυστικοπάθεια των διαδικασιών, χάρισαν τη φήμη (στο Συμβούλιο) οργάνου που απέδιδε δικαιοσύνη με τρόπο αυθαίρετο. Τα μέλη του προέρχονταν αυστηρά και μόνο από τις πλουσιότερες αριστοκρατικές οικογένειες (Garrett, 2001, σ.24) και εκλέγονταν για ένα χρόνο: τρία από αυτά γίνονταν οι επικεφαλής του συμβουλίου κάθε μήνα. Το εν λόγω όργανο, υπήρξε εξαιρετικά αποτελεσματικό στη διατήρηση της σταθερότητας εντός της Βενετίας: ποτέ δε χρησιμοποίησε τη δύναμή του για να καταλύσει το καθεστώς και παρά την τεράστια δύναμή του, συνεχώς αποδεικνυε την πίστη του στη βενετική δημοκρατία (Contarini, 1969, σ.106).

3.1.3. Εμπόριο και οικονομία της Βενετίας

3.1.3.1 Η επικράτηση του βενετικού εμπορίου

Η σταθερότητα της Βενετίας, οφείλεται, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό, στην απίστευτη επιτυχία του εμπορίου της. Από τις πρώτες μέρες της ύπαρξης της πόλης υπήρχε κερδοφόρα συναλλαγή με το Βυζάντιο και την Αίγυπτο (Garrett, 2001, σ.25). Η Βενετία, τοποθετημένη στρατηγικά στο σταυροδρόμι του ανατολικού και του δυτικού εμπορίου, κατέστη το εμπορικό κέντρο της Γηραιάς Ηπείρου από το 500 έως το 1400 και αναδείχθηκε ως το μεγαλύτερο εμπορικό, ναυτικό και ναυπηγικό κέντρο παγκοσμίως. Το εμπόριο της Βενετίας άρχισε να εδραιώνεται όταν η κρατική νομοθεσία του Βυζαντίου ενίσχυσε τους χαμηλούς δείκτες τόκων στις γεωργικές δραστηριότητες, αποθαρρύνοντας τους πολίτες του να αναλάβουν μια υψηλού ρίσκου επιχείρηση, όπως το εμπόριο μακρών αποστάσεων που θα μετέφερε ανά τη Μεσόγειο το φορτίο της αυτοκρατορίας. Οι Βυζαντινοί θαλασσοπόροι δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν τους Βενετούς, ούτε καν στα εσωτερικά τους δρομολόγια, με αποτέλεσμα ένα βενετικό δίκτυο να αντικαταστήσει το βυζαντινό (Morris, 1990, σ.95). Δεχόμενη την αυτοκρατορική επικυριαρχία, η Βενετία μπόρεσε να μονοπωλήσει το ανατολικό και το δυτικό εμπόριο. Σε αντάλλαγμα των ναυτικών υπηρεσιών της, το Βυζάντιο της

εναντίον του δόγη, ο οποίος ήταν ευγενής και πλούσιος, όμως δεν καταγόταν από παλιά αριστοκρατική οικογένεια. Η συνωμοσία απέτυχε και τα μέλη της εξορίστηκαν (Garrett, 2001, σ.23).

προσέφερε προνομιακούς δείκτες φόρων και αργότερα το δικαίωμα να εμπορεύεται σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας χωρίς περιορισμούς ή φορολογία κάθε είδους. Η βενετική ναυτική δύναμη έφτασε στο αποκορύφωμά της, όταν η βόρεια Ιταλία κατέστη εμπορικός κόμβος (Storford, 2008, σ.127): από την Κωνσταντινούπολη, τα βενετικά πλοία έπλεαν στη Μαύρη Θάλασσα, καλύπτοντας μια περιοχή, όπου το κλίμα ποίκιλε από το υποτροπικό με βροχές και ζέστη στην Ανατολή, στο δριμύ κλίμα των ρωσικών στεπεών, των οποίων οι φυσικοί πόροι ήταν ήδη γνωστοί από την αρχαιότητα. Οι έμποροι της Βενετίας έφταναν στις πεδιάδες του Δούναβη και της Ρωσίας, τη Βαλτική, την Κασπία, την Άπω Ανατολή, την Κεντρική Ασία, τον Περσικό Κόλπο κι όσο τα πλοία της Βενετίας αναχωρούσαν από την Κριμαία ή οι έμποροί της εισχωρούσαν στο Κίεβο, η δημοκρατία άνοιγε το εμπόριό της προς την Τυνησία και διευκόλυνε την πρόσβαση στον πλούτο, ανατολικά, στα μεσογειακά εδάφη (Scammell, 1981, σ.258).

Κατά τον 9^ο και 10^ο αιώνα, η κύρια εμπορική συναλλακτικότητα της Βενετίας διεξαγόταν με το Βυζάντιο. Τα πλοία της μετέφεραν σιτηρά και κρασί από την Ιταλία, ξύλο και σκλάβους από τη Δαλματία, αλάτι από τη λιμνοθάλασσά της στην Κωνσταντινούπολη και επέστρεφαν με μετάξι και μπαχαρικά (Madison, 2001, σ.53). Έως το 13^ο αιώνα, οι Βενετοί έμποροι δραστηριοποιούνταν από τη Μέση Ανατολή έως την Αγγλία· το ταξίδι γίνεται ευκολότερο με την εφεύρεση ακριβέστερων μεθόδων χαρτογράφησης, της ναυτικής πυξίδας⁴¹ και των εξελιγμένων πηδαλίων (Garrett, 2001, σ.26). Το 1260, η οικογένεια Πόλο φτάνει ως την Κίνα. Τα μπαχαρικά που είχαν μεγάλη ζήτηση στην Ευρώπη (μοσχοκάρυδο, γαρίφαλο, κορίανδρο, κανέλα, πιπερόριζα) για να κάνουν πιο εύγεστο το κρέας, υπήρξαν ο στυλοβάτης του εμπορίου της Βενετίας· αγοράζονταν στις αγορές της Αλεξάνδρειας, της Άκρε και σε άλλα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου, έχοντας μεταφερθεί από την Ινδία, μέσω της Αραβικής Θάλασσας στην Κόκκινη Θάλασσα και με καμήλες, μέσω της Αραβίας και της Αιγύπτου. Πολλά ακόμη αγαθά εισάγονται από την ανατολή: μετάξι, κρητική ζάχαρη και κρασί, σταφίδες από τα νησιά του Ιονίου (βενετικές κτήσεις από το 14^ο και 15^ο αιώνα), συριακό κερύ και χαβιάρι από τη Μαύρη Θάλασσα. Οι Βενετοί έμποροι μετέφεραν τα αγαθά αυτά μέσω των Άλπεων στις αναπτυσσόμενες πόλεις της νότιας Γερμανίας και επέστρεφαν, φέρνοντας ασήμι από τη Γερμανία και τη Βοημία, χαλκό, σίδηρο και μάλλινο ύφασμα από τη Φλάνδρα και την Αγγλία. Τόσο σημαντικό ήταν το εμπόριο για τους Βενετούς, που από το 1228, η Βενετία είχε διαθέσει στους Γερμανούς εμπόρους εγκαταστάσεις στο Μεγάλο Κανάλι

⁴¹Η πυξίδα (1270) βοήθησε στην πλοήγηση καθ' όλο το έτος, επιτρέποντας στα πλοία να πραγματοποιούν δύο ταξίδια αντί για ένα μέσα σε ένα έτος, από τη Βενετία στην Αλεξάνδρεια και αντίστροφα (Madison, 2001, σ.54).

με αποθήκες, καταλύματα και εμπορικό κέντρο, εγκαταστάσεις που θύμιζαν εμπορικό πρακτορείο (Garrett, 2001, σ.25-26).

Οι Βενετοί, προκειμένου να αναπτύξουν περαιτέρω το εμπόριό τους, εκμεταλλεύθηκαν πολλές εμπορικές οδούς⁴²: τους ποταμούς της Γαλλίας, από τη Μασσαλία στις σπουδαίες εμποροπανηγύρεις (απ' όπου οι Ιταλοί έμποροι μετέφεραν μάλλινα, ατόφιο μετάξι, μπαχαρικά, αλουμίνιο, ζάχαρη και λούστρο) της Βουργουνδίας και της Καμπανίας (Madison, 2001, σ.53)· τα ισπανικά λιμάνια· τη Μαύρη Θάλασσα (την οποία οι Βυζαντινοί προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους και όπου οι διαμάχες με τη Γένοβα ήταν έντονες). Ξύλο εισαγόταν από τα δάση της Δαλματίας και την Ίστρια, κάποια σιτηρά από τη Μαύρη Θάλασσα και περισσότερο από την Απουλία και τη Σικελία (Lane, 1973, σ.197). Στα τέλη του 13^{ου} αιώνα διανοίχθηκε η θαλάσσια διαδρομή από τα Στενά (πορθμός του Γιβραλτάρ), καθιστώντας εφικτό το άμεσο εμπόριο με τη Φλάνδρα και την Αγγλία. Τα πιο πολύτιμα αγαθά που παράγονταν εντός ή γύρω από τη Βενετία, προκειμένου να εξαχθούν, ήταν τα δέρματα (βυρσοδεψία), οι βαφές για τα υφάσματα, εξαιρετικής ποιότητας γυάλινα σκεύη από το Μουράνο και αλάτι από τη λιμνοθάλασσα. Αντικείμενα εμπορικής συναλλαγής συνιστούσαν και οι σκλάβοι, συχνά Γεωργιανοί και Αρμένιοι που μεταφέρονταν κυρίως, στα ανατολικά λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας, όπως η Τραπεζούντα και πωλούνταν στη Βενετία. Πολλοί από αυτούς, κατέληγαν σε άλλες πόλεις της βόρειας Ιταλίας ή της βόρειας Αφρικής (Garrett, 2001, σ.27).

Ο διάπλους του Γιβραλτάρ επέβαλε την ανάπτυξη περισσότερο εύρωστων θαλάσσιων οχημάτων και από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα, τα ναυπηγεία Arsenale⁴³ της Βενετίας, κατασκευάζουν ψηλά, πλατιά, πλην ευκίνητα πλοία με κουπιά, τα οποία χειρίζονταν πολίτες που επιτρεπόταν να πάρουν ορισμένη ποσότητα αγαθών μαζί τους, για να την ανταλλάξουν στις ξένες αγορές. Το βενετικό κράτος⁴⁴ διαδραμάτισε κυρίαρχο ρόλο

⁴²Για τις ευρωπαϊκές εμπορικές οδούς, βλ. Παράρτημα, vii. Χάρτης 2, σ.121.

⁴³Δημόσιο ναυπηγείο· χτίστηκε το 1104 και χρησιμοποιείτο για αιώνες, απασχολώντας χιλιάδες εργαζομένων. Τα πλοία που κατασκευάζονταν στο ναυπηγείο ήταν κατάλληλα για τις επικρατούσες εμπορικές συνθήκες της Μεσογείου. Αυτή η κρατική δραστηριότητα μείωνε τα κόστη για τους ιδιωτικούς εμπόρους, που με τη σειρά τους επένδυαν στην αμυντική ικανότητα του πλοίου, κάνοντας τα ταξίδια ασφαλέστερα από τις εχθρικές επιθέσεις. Υπήρχαν δύο βενετικοί τύποι πλοίων: i) τα γενικής χρήσης που φτιάχνονταν στα ιδιωτικά ναυπηγεία και βασίζονταν αποκλειστικά στα πανιά και ii) οι γαλέρες, οι οποίες προορίζονταν για τη μεταφορά επιβατών και πολύτιμων φορτίων, κατασκευάζονταν στο δημόσιο ναυπηγείο, ανήκαν στο κράτος και νοικιάζονταν από τους επιχειρηματίες, μέσω δημοπρασιών (Madison, 2001, σ.53).

⁴⁴Η διπλωματία του βενετικού κράτους ήταν εξαιρετικά επαγγελματική, πραγματιστική, οππορουνιστική, αφιερωμένη στην επιδίωξη των εμπορικών συμφερόντων της πόλης και προσαρμόστηκε εξαιρετικά καλά

στην εμπορική δραστηριότητα, όντας ένα μεγάλο ναυπηγείο, με εκμισθωμένα κρατικά πλοία σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, οριοθετώντας τις διαδρομές και συγχρονίζοντας τα «κομβόι» (Madison, 2001, σ.53). Επίσης, επέτρεπε σε μικρότερους εμπόρους (με περιορισμένο κεφάλαιο) να συμμετέχουν στο διεθνές εμπόριο, μέσω του συστήματος της *colleganza*, μιας συνεργασίας μεταξύ ενός καπετάνιου εμπόρου, ο οποίος πραγματοποιούσε το ταξίδι προς όφελός του και ενός πλούσιου επιχειρηματία που εισέφερε μεγαλύτερο μερίδιο κεφαλαίου και εμπορεύματος (Garrett, 2001, σ.26), με στόχο το αμοιβαίο κέρδος.

3.1.3.2. Οι τομείς της βενετικής οικονομίας

Παρόλο που το διεθνές εμπόριο ήταν ο βασικότερος τομέας της βενετικής οικονομίας, υπήρχαν και κατασκευαστικές δραστηριότητες που παρήγαγαν προϊόντα για τοπική χρήση και εξαγωγή. Μια από τις πρώτες, ήταν η βιομηχανία υάλου που εμφανίζεται ήδη από το 10^ο αιώνα. Η Βενετία υπήρξε πρωτοπόρα στην τεχνολογία του φυσήματος υάλου στην Ευρώπη, κατασκευάζοντας ποτήρια, κανάτια, πιάτα, μπουκάλια, βάζα, καθρέπτες, κοσμήματα, κρητοπήγια και διακοσμητικά είδη υψηλής ποιότητας. Από το 13^ο αιώνα, οι Βενετοί παρήγαγαν λεπτοδουλεμένες φυσητές κλεψύδρες, ως συσκευές μέτρησης χρόνου για τους ναυτικούς, άρχισαν να κατασκευάζουν διορθωτικά γυαλιά οράσεως (μια ιταλική εφεύρεση που αύξησε την παραγωγικότητα των τεχνιτών και των λογίων) και τελειοποίησαν τη διαδικασία παραγωγής κρυστάλλου. Έναν αιώνα μετά, πολύχρωμα, σκαλιστά, φιλιγκράν, εφυσωμένα, επιχρυσωμένα γυαλικά ήταν διαθέσιμα σε αφθονία ποικιλίας και σχεδίων. Το 1391, όλη η βιομηχανία υάλου μεταφέρθηκε στο νησί του Μουράνο, κατόπιν διατάγματος του Μεγάλου Συμβουλίου, γεγονός που βοήθησε στη διατήρηση του ελέγχου του εμπορίου γυαλιού από την κυβέρνηση και στη διαφύλαξη των τεχνολογικών μυστικών (Madison 2001, σ.55).

στις πολιτικοοικονομικές αλλαγές. Όταν οι σταυροφόροι της Τρίτης Σταυροφορίας κατέλαβαν τη Συρία και τις παλαιστινιακές ακτές και δημιούργησαν μικρά χριστιανικά κράτη στην Αντιόχεια, την Άκρε και την Ιερουσαλήμ (1099 - 1291), η Πίζα και η Γένοβα (που έλαβαν μέρος και χρηματοδότησαν τη σταυροφορία), αποκόμισαν τεράστια οικονομικά οφέλη από αυτές τις πόλεις. Μέσω μυστικών διαπραγματεύσεων, οι Βενετοί κατάφεραν να αποκτήσουν μια εμπορική βάση στην Τύρο (παρόλο που δεν είχαν συνεισφέρει στην κατάληψη αυτών των εδαφών). Όταν το καθεστώς των Μαμελούκων Τούρκων επανέκτησε τη Συρία και την Παλαιστίνη το 1291 και υπέταξε την Αίγυπτο το 1517, η Βενετία κατάφερε κι εδώ να εδραιώσει μια προνομιακή εμπορική σχέση, αγοράζοντας μεγάλο μέρος των ασιατικών μπαχαρικών που οι έμποροι της Αλεξάνδρειας μετέφεραν στην Αίγυπτο από την Ασία, μέσω της Ερυθράς Θάλασσας. Σε αντάλλαγμα, οι Βενετοί πουλούσαν μέταλλα, οπλισμό, μάλλινα και σκλάβους (Madison, 2001, σ.53).

Παρόμοια ανάπτυξη είχε και η παραγωγή των Βενετών χρυσοχόων, κατασκευαστών μωσαϊκών, ξυλόγλυπτων και διακοσμητικών έργων τέχνης, που είχαν πολύ μεγάλη ζήτηση και χρησιμοποιούνταν για τον εξωραϊσμό των εσωτερικών των εκκλησιών, των δημοτικών κτιρίων και των ιδιωτικών παλατιών. Η βενετική τεχνοτροπία επηρεάστηκε από το έργο προηγούμενων γενιών τεχνιτών και εικονογράφων της Ραβέννας και από την εισροή των λαφύρων της Κωνσταντινούπολης κατά το 13^ο αιώνα (Madison, 2001, σ.55).

Το εμπόριο με την Ασία οδήγησε στην εισαγωγή πρώτης ύλης μεταξιού και μεταξωτών προϊόντων και στη μεταποίησή τους, η οποία, προοδευτικά, αντικατέστησε την εισαγωγή. Το αμιγώς βενετικό μετάξι παρουσιάζεται κατά το 13^ο αιώνα. Και σ' αυτόν τον τομέα, η κυβέρνηση ήλεγχε την παραγωγή για να μπορέσει να εγγυηθεί την ποιότητα του προϊόντος και να κρατήσει εκτός παιχνιδιού τους ανταγωνιστές της, μειώνοντας τους κινδύνους της βιομηχανικής κατασκοπείας. Τα μεταξωτά βενετικά προϊόντα φημίζονταν για την υψηλή τους ποιότητα και η συνεισφορά τους στις εξαγωγές της πόλης υπήρξε ουσιαστική (Madison, 2001, σ.56).

Ακόμη ένας βενετικός σημαντικός παραγωγικός τομέας, συνίστατο στα βιβλία: κατά τον 9^ο και 10^ο αιώνα, οι εικονογράφοι και οι αντιγραφείς χειρογράφων είναι κυρίως δραστηριοποιημένοι στα θρησκευτικά βιβλία, μέσα στα μοναστήρια. Αργότερα, εμφανίζονται καταγεγραμμένα αρχεία της πόλης, μεταφράσεις του Αριστοτέλη και άλλων ελληνικών κειμένων που προορίζονται για τις βιβλιοθήκες του Αγίου Μάρκου και του Παλατιού του Δούκα, για δημοτικές και ιδιωτικές συλλογές. Έτσι, προσφέρθηκε δουλειά στους επαγγελματίες αντιγραφείς, βιβλιοδέτες, ειδικούς στην καλλιγραφία και την εικονογραφία, που παρήγαγαν σημαντικό όγκο έργων. Σε λιγότερο από 15 χρόνια από την ανακάλυψη της τυπογραφίας από το Γουτεμβέργιο, ένας Γερμανός μετανάστης έφερε μαζί του την τυπογραφική τεχνική στη Βενετία (1469), η οποία οδήγησε σε μια τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας της βιομηχανίας, με τα αντίγραφα να ξεπερνούν τις 4.500. Μια πολύ μεγαλύτερη αναλογία (σε σχέση με τα χειρόγραφα) παραγωγής, προοριζόταν για εξαγωγή. Η Βενετία, σύντομα, κατέστη το κύριο ιταλικό τυπογραφικό κέντρο κι ένα από τα μεγαλύτερα στην Ευρώπη και έως τα μέσα του 16^{ου} αιώνα, είχαν γίνει περίπου 20.000 εκδόσεις, οι οποίες βοήθησαν στην ενίσχυση του πολιτισμού και της ευρωπαϊκής λόγιας παραγωγής, παρέχοντας μουσικές παρτιτούρες, χάρτες, ιατρικά βιβλία και μεταφράσεις των Ελλήνων κλασικών. Η Βενετία έγινε ο μεγαλύτερος εκδότης βιβλίων για τον ελληνόφωνο κόσμο (Madison, 2001, σ.56).

Τέλος, η ζάχαρη ήταν ένα καίριο προϊόν για την οικονομία της πόλης. Η Βενετία διατηρούσε καλλιέργειες και παραγωγικά κέντρα στην Κρήτη και την Κύπρο, όπου χρησιμοποιούνταν τεχνικές δανεισμένες από τη Συρία. Η βενετική πρακτική έγινε αντικείμενο αντιγραφής αργότερα από τους Πορτογάλους στη Μαδέιρα και στη Βραζιλία. Οι Ίβηρες ανταγωνίστηκαν τους Βενετούς στις δυτικές εμπορικές οδούς (Φλάνδρα και Αγγλία) και σταδιακά την ξεπέρασαν κι όχι μόνο στο εμπόριο της ζάχαρης (Madison, 2001, σ.56): νέες ναυπηγικές τεχνολογίες στις ατλαντικές οικονομίες, κατέστησαν τις βενετικές γαλέρες απαρχαιωμένες αντικαθιστώντας τις με αποτελεσματικότερα και γρηγορότερα πλοία, με συνέπεια τη ραγδαία πτώση της ναυπηγικής ισχύος της Βενετίας και τη μείωση του μεριδίου των ιδιωτών στα πλοία του εμπορικού της στόλου. Επίσης, παρατηρήθηκε η αύξηση της αγοράς πλοίων από το εξωτερικό από τη μεριά των Βενετών εμπόρων, αφού το πρόβλημα της προσαρμογής της πόλης στις τεχνολογικές αλλαγές, συνδυαζόταν με τη δύσκολη πρόσβασή της στο φτηνό ξύλο, πρόβλημα που οι ανταγωνιστές της είχαν λύσει με τη στροφή τους στις υπερατλαντικές αγορές. Από το 1500 και έπειτα, μια σημαντική αναλογία του βενετικού κεφαλαίου, επενδύθηκε στην ανάνηψη των κτημάτων, στην ανάπτυξη της γεωργίας και στη δημιουργία εξοχικών ακίνητων περιουσιών στην ηπειρωτική χώρα. Από το 16^ο έως το 18^ο αιώνα, η Βενετία δεν αύξησε το κατά κεφαλήν εισόδημα του πληθυσμού της, όμως παρέμεινε ένα από τα πλουσιότερα κράτη της Ιταλίας και της Ευρώπης, μέχρι να υποσκελιστεί από τους Ολλανδούς, κατά τα τέλη του 17^{ου} αιώνα (Madison, 2001, σ.57).

3.1.3.3. Η γέννηση του εμπορικού καπιταλισμού

Η Βενετία δημιούργησε τη θεσμική βάση για τον εμπορικό καπιταλισμό: σημείωσε μεγάλη πρόοδο στη ναυτική τεχνολογία και συνέβαλε στη μεταφορά της ασιατικής και αιγυπτιακής τεχνολογίας στην παραγωγή και τη μεταποίηση της σακχαρόζης (ζαχαροκάλαμο), των μεταξωτών υφασμάτων, των γυαλικών και των κοσμημάτων στη Δύση. Ήταν η πιο επιτυχής ιταλική πόλη - κράτος στη δημιουργία και τη διατήρηση μιας δημοκρατίας, ηγούμενης από μια εμπορική καπιταλιστική ελίτ. Δημιούργησε πολιτικούς και νομικούς θεσμούς που εγγυούνταν τα περιουσιακά δικαιώματα και την εφαρμογή των συμβολαίων. Υπήρξε πρωτοπόρα στη διαχείριση και την ανάπτυξη ξένων συναλλαγών, πιστωτικών αγορών, τραπεζικών και λογιστικών ζητημάτων. Με μια αποτελεσματική κυβέρνηση βασιζόμενη στους στενούς δεσμούς εμπορίου και διακυβέρνησης, εφήρμοσε την πολιτική των υποχρεωτικών δανείων, όπου ο τόκος πληρωνόταν σε τακτική βάση. Το φορολογικό της σύστημα ήταν αποτελεσματικό και ωφέλιμο για τα κέρδη των εμπόρων και για τη συσσώρευση του κεφαλαίου. Τα έσοδα

της, προέρχονταν από την έμμεση εσωτερική φορολογία (φόρους κατανάλωσης), την επιβολή φόρου τέλους και περιουσιακούς φόρους βασιζόμενους σε τοπογραφικές αποτυπώσεις (ένα είδος κτηματολογίου). Ήταν ένα ανεκτικό και δίκαιο κοσμικό κράτος, όπου οι ξένοι έμποροι (Αρμένιοι, Έλληνες και Εβραίοι) μπορούσαν να δραστηριοποιηθούν τόσο ελεύθερα, όσο και οι πολίτες του (Madison, 2001, σσ.52, 56-57). Όλα αυτά τα στοιχεία, την καθιστούν μια πόλη - πρότυπο για την οικονομική της ανάπτυξη και την εξέλιξη του εμπορίου της. Η Βενετία κατάφερε να γίνει η πλουσιότερη πόλη στο μεταίχμιο του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Παρόλα αυτά, η εμπορική κυριαρχία της δε θα διαρκέσει καθ' όλη τη διάρκεια της Αναγέννησης, διότι η πόλη στραμμένη στην ιταλική ηπειρωτική χώρα, θα χάσει την ανταγωνιστικότητά της.

3.2. Η πώση

3.2.1. Η επέκταση προς την ηπειρωτική χώρα

Όταν τερματίστηκε η εμπορική και πολιτική απειλή που αποτελούσε η Γένοβα για τη Βενετία⁴⁵, η δεύτερη είχε ελεύθερο το πεδίο της εμπορικής δράσης και μόνη της πλέον, μπορούσε να κυριαρχήσει στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα⁴⁶. Όμως, αμέσως μετά τη λήξη της παραπάνω διαμάχης, προέκυψαν άλλα προβλήματα: το ανατολικό εμπόριο διακόπηκε εξαιτίας της αναπτυσσόμενης δύναμης των Τούρκων και ειδικότερα, εξαιτίας της κατάκτησης της Κωνσταντινούπολης απ' αυτούς, το 1453. Οι τουρκικές κτήσεις επί των επαρχιών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας συνέχιζαν να απορροφούν βενετικά χρήματα και αποικίες (Norwich, 1989, σ.459). Κατά το τέλος του Μεσαίωνα, αρχές της Αναγέννησης, η Βενετία άρχισε να πέφτει από το ζενίθ της ισχύος της και να χάνει την εμπιστοσύνη στον εαυτό της. Τα διαφοροποιημένα διεθνή πρότυπα του εμπορίου διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην οικονομική παρακμή της πόλης⁴⁷. Το μοιραίο λάθος για τη δημοκρατία διαπράχθηκε όταν στράφηκε και

⁴⁵Η εμπορική ανωτερότητα ήταν η βάση για τη μακροχρόνια διαμάχη μεταξύ των δύο αυτών ναυτικών δημοκρατιών.

⁴⁶Για τις περιοχές και τις εμπορικές οδούς που ήλεγχε η Βενετία μετά την πώση της Γένοβας (κατά το 15^ο και 16^ο αιώνα), βλ. Παράρτημα, viii. Χάρτης 3, σ.122.

⁴⁷Το αγγλικό και ολλανδικό εμπόριο επεκτάθηκε κατά το 16^ο αιώνα, εις βάρος του βενετικού και η εγκυρότητα των παλιών εμπορικών οδών άρχισε να απειλείται, όταν ο Βάσκο ντα Γκάμα διάνοιξε τη θαλάσσια οδό γύρω από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, καθιστώντας άμεσο το εμπόριο με την Ινδία και τα μπαχαρικά της, γεγονός που είχε αρνητικότερο αποτέλεσμα για την οικονομική μοίρα της Βενετίας,

συγκεντρώθηκε στην ιταλική ηπειρωτική χώρα, αντί να συνεχίσει να έχει στραμμένα τα μάτια της στην Ανατολή, που ως τότε αποτελούσε φέουδο της. Η μετατόπιση στη γη κατέστησε την αστική ζωή πιο σύνθετη, λιγότερο αναπτυσσόμενη και ανελεύθερη. Η πτώση της Βενετίας δεν οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στις εδαφικές επιδιώξεις της προς τη Δύση, όμως, ισχύει το γεγονός, ότι κατά τους τελευταίους αιώνες της δημοκρατίας, η Βενετία είδε τη δόξα του παρελθόντος της να ξεθωριάζει, τους τίτλους της να εξαφανίζονται και τη δύναμή της να χάνεται. Όσο η ανατολική αυτοκρατορία της Βενετίας απειλείτο, οι σχέσεις με την ιταλική ηπειρωτική χώρα αναθεωρήθηκαν και έγιναν σημαντικότερες.

Η μετακίνηση προς τα δυτικά, κατά το 15^ο αιώνα, ήταν επίσης αντίδραση στην επικίνδυνα αυξανόμενη ισχύ των Ιταλών γειτόνων της, του Μιλάνου και της Πάδοβας. Συμμαχώντας με το Μιλάνο, κατέκτησε τη Βερόνα (1339) και το Τρεβίζο (1340), γεγονός που σηματοδότησε την αρχή της ηπειρωτικής της κυριαρχίας. Η νίκη Βενετών και Μιλανέζων οδήγησε στην υποταγή της Πάδοβας, της Βερόνας και της Βιτσέντζας (1404 -1406) και ως το 1420, είχε κατακτήσει το μεγαλύτερο μέρος της περιφέρειας του Φρίουλι (βλ. Παράρτημα, ix. Χάρτης 4, σ.123). Η κυβέρνηση αυτών των εδαφών επέτρεψε στις υποκείμενες πόλεις να διατηρήσουν κάποιο βαθμό αυτονομίας (τα τοπικά ζητήματα ελέγχονταν από μια τοπική σύνοδο ή κάποιο συμβούλιο), όμως η ανώτατη εξουσία βρισκόταν στα χέρια ενός Βενετού πρωτοπρεσβύτερου, ο οποίος ήταν υπόλογος στη βενετική Γερουσία και το Συμβούλιο των Δέκα (Hale, 1975, σ.44). Μακροχρόνια, οι βενετικές επαρχίες της ηπειρωτικής Ιταλίας απέφεραν πολλά έσοδα που η πόλη είχε ανάγκη. Στους επόμενους αιώνες, η αριστοκρατία είχε αποκτήσει μεγάλες ακίνητες περιουσίες σε όλο το Βένετο και το Φρίουλι. Επίσης, η Βενετία αποκόμισε και πολιτιστικά οφέλη από αυτή την επέκταση. Κατακτώντας την Πάδοβα, απέκτησε ένα από τα μεγαλύτερα και καλύτερα πανεπιστήμια της Ευρώπης και κατέστη το κέντρο καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Από την άλλη, ελλόχευαν σοβαροί

ακόμη κι από τα ταξίδια του Κολόμβου στην Αμερική και αυτών που τον ακολούθησαν. Αλλά η πτώση ήταν περισσότερο σταδιακή απ' όσο θα περίμενε κανείς (Garrett, 2001, σ.28): το 1423, η Βενετία είχε μείωση του εθνικού της χρέους από 10.000.000 σε 6.000.000 δουκάτα· κέρδος 2.000.000 από τους τόκους του εμπορίου και τα έσοδα από το ενοίκιο των πλοίων της υπολογίζονται σε πάνω από 7.000.000 δουκάτα. 1.000.000 χρυσά και 200.000 ασημένια νομίσματα κόβονταν ετησίως. Κατά το 16ο αιώνα, εκτός από τις εμπορικές δραστηριότητες των Πορτογάλων στην Ινδία, οι παλιές εμπορικές οδοί των μπαχαρικών εξακολουθούσαν να λειτουργούν. Σε πολλούς, το θαλάσσιο ταξίδι γύρω από την Αφρική φάνταζε επικίνδυνο. Μόνο το 17^ο αιώνα και ειδικότερα, αφότου οι Ολλανδοί απέκτησαν τον έλεγχο των νησιών με τα μπαχαρικά, επήλθε η οριστική κατάρρευση των εμπόρων της Μεσογείου, αλλά ακόμη και τότε, η Βενετία παρέμενε μια δίολου αμελητέα οικονομική δύναμη, υποβοηθούμενη από τις καλές εμπορικές της σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία (Lane, 1973, σ.197).

κίνδυνοι, γιατί τα κέρδη που είχαν αποκομιστεί από αυτή την εδαφική ανάπτυξη, είχαν και το ανάλογο τίμημα: επέτρεψαν στους Μιλανέζους να γίνουν ακόμη πιο ισχυροί και η ενδεχόμενη επέκτασή τους μπορούσε να έχει δυσβάσταχτα κόστη για τη Βενετία (Hale, 1975, σ.45).

3.2.2. Η Λίγκα του Καμπρέ

Οι βόρειες συμπλοκές κατά τις επόμενες δεκαετίες, προσέθεσαν τη Μπρέσια και το Μπέργκαμο στις βενετικές κτήσεις, αλλά αποδυνάμωσαν την ικανότητα της πόλης να αντισταθεί στον τουρκικό ιμπεριαλισμό στην Ανατολή. Η Βενετία επιβίωσε μέσα από σύνθετους και επικίνδυνους ελιγμούς, από τις συμμαχίες που είχε συνάψει και διαλύσει με το Μιλάνο, τη Φλωρεντία, τη Νεάπολη, τη Μάντοβα και τη Φεράρα, καταφέροντας να διατηρήσει την εδαφική της επικράτεια, λίγο - πολύ, άθικτη (Garrett, 2001, σ.32). Η πόλη κέρδισε τους παραπάνω πολέμους με τη βοήθεια μισθοφόρων, ένα σημάδι παρακμής για τους υπερβολικά ηθικολόγους, ένα σημάδι ότι οι παλιές μέρες της στιβαρής δημοκρατικής αρετής είχαν παρέλθει. Νέοι κίνδυνοι εμφανίστηκαν από τη στιγμή που οι μεγάλοι ευρωπαϊκοί συνασπισμοί αναμείχθηκαν στις υποθέσεις της Ιταλίας (1494 - 1945), την ίδια περίοδο που ο παπισμός απαιτούσε μερίδιο από τις αναδιανομές της γης που ήταν συχνές την περίοδο αυτή, ως συνέπεια των ξένων παρεμβάσεων. Ο πάπας (1503 - 1513) ήταν αντίθετος στον ανεξάρτητο τρόπο επέκτασης της Βενετίας, παρωθούμενος από το γεγονός ότι η δημοκρατία είχε υποτάξει και παπικές πόλεις (Ρίμινι και Φαέντσα). Έτσι, το 1509, κατάφερε να κατευθύνει μια τεράστια και φαινομενικά ανίκητη συμμαχία μεταξύ της Γαλλίας, της Ισπανίας, της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της Ουγγαρίας, της Μάντοβα και της Φεράρα (την επονομαζόμενη «Λίγκα του Καμπρέ») εναντίον της Βενετίας. Καθένα από αυτά τα κράτη ήλπιζαν να κερδίσουν ή να επανακτήσουν μερίδιο του νυν βενετικού εδάφους και αφού θα νικούσαν τη Βενετία και θα διαμοίραζαν τις ενδεχόμενες κτήσεις μεταξύ τους, όλοι μαζί, υποκινούμενοι από τον πάπα, είχαν αποφασίσει να ξεκινήσουν μια νέα σταυροφορία εναντίον των Τούρκων. Για παν ενδεχόμενο, η Βενετία αφορίστηκε εκ νέου (Chambers, 1978, σ.129).

Όταν ο βενετικός στρατός, αποτελούμενος κυρίως από μισθοφόρους, νικήθηκε κατά κράτος από τη λίγκα στο Ανιαδέλο, οι περισσότερες από τις υποκείμενες πόλεις της ηπειρωτικής Ιταλίας άδραξαν την ευκαιρία να αποτινάξουν το βενετικό ζυγό, ενώ η ίδια η Βενετία προετοιμάστηκε για να αποκρούσει μια επαπειλούμενη πολιορκία της και ασφάλιζε τα τείχη της τρεις φορές κάθε εβδομάδα, σε μια προσπάθεια να κατευνάσει τη

θεική μήνη που πολλοί ένωσαν ότι είχε πέσει στην πόλη, εξαιτίας των αμαρτιών που είχε διαπράξει κατά το παρελθόν. Πάντως, με ή χωρίς τη θεική παρέμβαση, η Λίγκα του Καμπρέ σύντομα κατέρρευσε, υπό την πίεση των αντιπαλοτήτων μεταξύ των μελών της (Garrett, 2001, σ.32). Η Βενετία κατεύνασε τον πάπα υποτασσομένη στην εξουσία του (δείγμα του πόσο απελπισμένη ήταν η πόλη), δημιουργώντας ένα ευρέως διαδεδομένο συναίσθημα από την πλευρά των υποκειμένων της πόλεων ότι, τελικώς, η βενετική εξουσία ήταν προτιμότερη από τις εναλλακτικές. Έτσι, συνασπισμένη, πλέον, με τον πάπα και τη Γαλλία η Βενετία ξαναποκτά όλα τα χαμένα της εδάφη (Hale, 1975, σ.89). Η παραπάνω κρίση (που απεφεύχθη στο «παρά πέντε») συνιστά ένα από τα σημάδια της παρακμής της Βενετίας, ενώ εντός της πόλης υπήρξε απώλεια της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στους αριστοκράτες, οι αξιώσεις των οποίων οδήγησαν τη δημοκρατία πόλη στην παρούσα κατάσταση (Chambers, 1978, σ.135).

3.2.3. Η κατάσταση στην Ανατολή

Στην Ανατολή, η Βενετία μαντεύοντας ότι το τέλος του Βυζαντίου ήταν αναπόφευκτο και με την ελπίδα ότι θα μπορούσε να συνάψει εμπορικές συμφωνίες με τους Τούρκους, δεν πήρε το μέρος της ελληνικής πλευράς (Hale, 1975, σ.91). Όμως, μια νέα κρίση ξέσπασε κατά το 1463, όταν η Βενετία με τη βοήθεια του πάπα, πολέμησε εναντίον των Τούρκων και ηττήθηκε, με συνέπεια να αναγκαστεί να πληρώσει μια μεγάλη εισφορά, προκειμένου να μη χάσει τις εμπορικές της βάσεις στην τουρκική επικράτεια. Κατά τον πόλεμο, έχασε τη Χαλκίδα (Morris, 1990, σ.116), με αποτέλεσμα εκτός από τις οικονομικές, να υπάρξουν και ψυχολογικές επιπτώσεις. Η εν λόγω κρίση σήμανε την αρχή για τη σταδιακή αποσύνθεση της βενετικής ναυτικής αυτοκρατορίας. Τα νησιά του Αιγαίου (κάποια από τα οποία βρίσκονταν υπό τον άμεσο έλεγχο των Βενετών) πέρασαν υπό τον έλεγχο των Τούρκων, όπως ακριβώς συνέβη και με τα λιμάνια της Πελοποννήσου (Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιο και Μονεμβασιά) καθώς με και την Κύπρο (1570 - 1571), έναν ακόμη στυλοβάτη του βενετικού εμπορίου (McNeill, 1986, σ.267).

Ενώ η κατάσταση χειροτέρευε στην ανατολική Μεσόγειο, ο Πάπας προσπάθησε να αφυπνίσει τα χριστιανικά κράτη εν όψει του αυξανόμενου κινδύνου της τουρκικής επεκτατικότητας. Το 1571, μέσω διπλωματικών προσεγγίσεων, δημιουργήθηκε μια συμμαχία μεταξύ της Βενετίας, της Γένοβας (των παλιών αντιπάλων) και της Ισπανίας, που κατέληξε σε νίκη εναντίον των Τούρκων⁴⁸. Μια ακόμη σύγκρουση μεταξύ Βενετίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξέσπασε για το νησί της Κρήτης (1648 - 1649), όπου η

⁴⁸Στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (στις 7 Οκτωβρίου του 1571).

Βενετία έχασε, υφιστάμενη πολιτικές και πολιτιστικές απώλειες⁴⁹. Το 1699, με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς, η Αθήνα προσαρτήθηκε στην Τουρκία και η Βενετία κατάφερε να διατηρήσει υπό την κατοχή της την Πελοπόννησο, έως το 1715, όταν μετά από μια αποφασιστική εκστρατεία των Τούρκων και η Πελοπόννησος πέρασε στην Τουρκία. Παρόλα αυτά, η βενετική Ελλάδα (μια μεγάλη πηγή παραγωγής σταφίδας, εσπεριδοειδών και οίνου) διατηρήθηκε μέχρι το τέλος της αυτοκρατορίας στα νησιά του Ιονίου και τα Κύθηρα. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να παρακμάζει και δε συνιστούσε πλέον απειλή για τα βενετικά συμφέροντα, κατά τα τελευταία χρόνια της βενετικής δημοκρατίας (McNeill, 1986, σ.302).

3.2.4. Το τέλος της δημοκρατίας

Η Δημοκρατία της Βενετίας επέζησε ως το 1797, κυρίως χάρη στην τύχη και σε μια ικανότατη άσκηση πολιτικής ουδετερότητας απέναντί στις ξένες διενέξεις. Ένα ακόμη στοιχείο που δεν έβλαψε την επιβίωσή της είναι ότι τα μεγαλύτερα ευρωπαϊκά έθνη σπατάλησαν τόσο πολύ χρόνο πολεμώντας μεταξύ τους κατά το 18^ο αιώνα, ώστε να μη στρέψουν τη σκέψη τους σε ενδεχόμενη επίθεση εναντίον της Βενετίας. Περαιτέρω, λόγω αυτών των διαμαχών, παρουσιάστηκαν εμπορικές ευκαιρίες για τη δημοκρατία, συνεισφέροντας στην περαιτέρω επιβίωση του βενετικού εμπορίου στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Όμως, κατά τα τέλη αυτού του αιώνα, αυστριακά και γαλλικά στρατεύματα και πλοία, διέσχισαν το έδαφος και τις θάλασσες της Βενετίας ατιμώρητα. Η βενετική κυριαρχία στην Αδριατική έπαψε και μαζί της στέρεψαν οι φόροι και τα οφειλόμενα χρέη των τελωνείων, συναλλαγές από τις οποίες η Βενετία αποκόμιζε τεράστια κέρδη. Η αδυναμία αντιμετώπισης του οικονομικού ανταγωνισμού από τους Άγγλους, τους Ολλανδούς και τους Γάλλους, όπως και από το αυστριακό ελεύθερο λιμάνι της Τεργέστης (Garrett, 2001, σ.37) υποβάθμισε το νόμισμά της και διέφθειρε τους αξιωματούχους της, ακόμη και τα μέλη του Μεγάλου Συμβουλίου· η φήμη της πόλης μεταστράφηκε. Η εμμονή στην ευχαρίστηση, μέρος της εικόνας της Βενετίας που συνδέεται με την πολυτέλεια, τη χλιδή και τη διασκέδαση, τώρα αποτελούσε το κύριο χαρακτηριστικό της πόλης, μακριά από την παλιά εικόνα μιας δημοκρατικής, ενάρετης και με σοφή διακυβέρνηση πολιτείας. Ένας λαός φημισμένος από αιώνες ως ο πιο μεγαλοπρεπής στη ναυσιπλοΐα, με τους ικανότερους και πιο θαρραλέους τυχοδιώκτες εμπόρους, τώρα γινόταν γνωστός για την κλίση του στη φιλαργυρία και τη

⁴⁹Η Κρήτη ήταν μια πολύ πλούσια αποικία και απέφερε πάρα πολλά έσοδα στη Βενετία, αλλά υπήρχε και μεγάλη πολιτιστική διασύνδεση μεταξύ τους, διότι κατά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, πολλοί πρόσφυγες Έλληνες εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη, προστατευόμενοι από τους Βενετούς.

μηχανογραφία, τον τζόγο και τη μαστροπεία. Το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα στη Βενετία, ήταν όντως μια περίοδος φαυλότητας, τζόγου, παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών, υπέρβασης των ορίων, καρναβαλιού, μόδας, λεκτικής αβρότητας και πανηγυριώτικων θεαμάτων, ενώ γύρω της οι πόλεμοι μαινόταν. Ήταν μια περίοδος αδράνειας και ελαφρότητας που πρότεινε η Βενετία και που επεδίωκαν οι πολίτες μιας διεφθαρμένης πόλης, που τερπτόταν με ανενεργές φαυλότητες (Garrett, 2001, σ.36).

Παρά την πτωτική της πορεία, η Βενετία είχε συνεχή εισροή ευγενών και μελών της καλής κοινωνίας της Ευρώπης, καθώς και πλήθος επισκεπτών. Τα χρήματα που οι ξένοι ξόδευαν στα μαγαζιά, στα ξενοδοχεία, στα καφενεία, στους γονδολιέρηδες, στους ράφτες, στους ζωγράφους και τους χαράκτες, συνεισέφεραν στην τοπική οικονομία, αλλά όχι απαραίτητα και στην τοπική κουλτούρα. Η εικόνα της πόλης των καφενείων και των πορνείων, των τουριστών και των ζωγράφων, της λάμψης και της φαντασμαγορίας, έδινε την εντύπωση μιας ισχυρής πόλης, ικανής να αμυνθεί απέναντι σε εξωτερικούς εισβολείς· όχι όμως και στα μάτια του ενεργητικού, ανίκητου, στερούμενου ανεκτικότητας Στρατηγού Βοναπάρτη, ο οποίος έφτασε στη βόρεια Ιταλία για να συνεχίσει τον πόλεμο με την Αυστρία το 1796 και διέκρινε ξεκάθαρα την αδυναμία της πόλης, η οποία θα μπορούσε να παραμείνει μια ανεξάρτητη δημοκρατία, εάν δεν κρατούσε εχθρική στάση απέναντι στο γαλλικό ρεπουμπλικανισμό και δεν είχε φυγαδεύσει το Λουδοβίκο το ΙΓ΄ στη Βερόνα. Ο Ναπολέων απαίτησε την εκδίωξη του Λουδοβίκου από τη Βερόνα και η Βενετία αρνήθηκε· έτσι, οι Γάλλοι κατακυριεύσαν την ηπειρωτική χώρα της Βενετίας και κατέστειλαν βίαια μια εξέγερση στη Βερόνα. Η βενετική Γερουσία έστειλε στο Βοναπάρτη αλληπάλληλα τηλεγράφα αλλά προέβη σε δραστικότερες ενέργειες, όταν προέτρεπε το διοικητή του βενετικού στρατού να αρχίσει πυρ εναντίον γαλλικού πλοίου, με αποτέλεσμα το θάνατο πέντε Γάλλων στρατιωτών και την αιχμαλωσία των υπόλοιπων μελών του πληρώματος. Στις είκοσι Απριλίου του 1797, η δημοκρατία υπέγραψε τη θανατική της καταδίκη, κατόπιν τηλεσιγράφου του Ναπολέοντα, ο οποίος απαίτησε να εκπληρωθούν οι απαιτήσεις του, ειδάλλως θα εισέβαλε στην πόλη (Garrett, 2001, σ.40).

Οι κυβερνώντες της Βενετίας αποφάσισαν ότι πρέπει να θέσουν τις γαλλικές αξιώσεις στο Μεγάλο Συμβούλιο. Ψήφισαν θετικά στο να ικανοποιήσουν τα αιτήματα του Βοναπάρτη, ξεκινώντας με τη συμφωνία να ελευθερώσουν όλους τους πολιτικούς κρατούμενους. Αργότερα, μέσω μιας γαλλικής ντιρεκτίβας, η βενετική ολιγαρχία αντικαταστάθηκε από ένα δημοτικό συμβούλιο και οι Γάλλοι στρατιώτες μετακινήθηκαν εντός της πόλης. Στις 12 Μαΐου του 1797, το Μεγάλο Συμβούλιο συνεδρίασε για τελευταία φορά και αποφάσισε τη διάλυσή του. Το τέλος της δημοκρατίας μοιάζει άδοξο, όμως αναμφίβολα, η παραίτηση της κυβέρνησης απέτρεψε την αιματοχυσία

(Garrett, 2001, σ.40). Έτσι, η Βενετία περνά σε γαλλικά χέρια και χάνεται η μακρόχρονη ανεξαρτησία της.

3.3. Ο «μύθος» της Βενετίας

Η Βενετία προσφέρει μια κεντρική ιστορία που δρα ως μια σταθερά στη συνεχώς μεταβαλλόμενη πολυπλοκότητα της πορείας της ανά τους αιώνες: είναι η ιστορία της βενετικής σταθερότητας: άλλα κράτη, είτε στην Ιταλία, είτε βορειότερα των Άλπεων, υφίσταντο συχνές αλλαγές στη φύση της εξουσίας τους. Η μακροβιότητα της Βενετίας ως δημοκρατίας, αποτέλεσε εξαίρεση. Αυτή η πλευρά της βενετικής εξαίρεσης, συνδυαζόμενη με κάποια ακόμη αξιοσημείωτα στοιχεία οδήγησαν στη δημιουργία αυτού που ονομάζουμε ως το «μύθο» της Βενετίας, μύθος που προέκυψε από μια συνεκτική και αποτελεσματική απεικόνιση της πόλης κατά το Μεσαίωνα και σκιαγραφεί τη Βενετία ως την ιδανική δημοκρατία, ως μια εξέχουσα ναυτική δύναμη και ως ένα ανεξάρτητο κράτος, όπου οι Βενετοί ευγενείς αφιερώνονται στα ιδανικά του αστικού ανθρωπισμού και στις αρετές της νηφαλιότητας, της σκληρής δουλειάς και της αυτοθυσίας (Martin και Romano, 2002, σ.χ). Ο μύθος παρουσιάζει τη Βενετία ως την πόλη με την ιδανική γεωγραφική θέση, το εξισορροπημένο σύνταγμα, την τέλεια σύνθεση των μοναρχικών, ολιγαρχικών και δημοκρατικών στοιχείων, κληρονομιά που προέρχεται από τη σοφία και την ανδρεία των προγόνων των Βενετών· ως μια πόλη που όμοιά της δεν υπάρχει. Όσο οι άλλες πόλεις - κράτη αποδυναμώνονταν από την εσωτερική αταξία, η Βενετία ήταν σταθερή και κυβερνιόταν από σοφούς νόμους. Ήταν η νέα Σπάρτη, η Γαληνότατη (Serenissima), η πιο ήρεμη δημοκρατία (Garrett, 2001, σ.32).

Από την άλλη μεριά, πέρα από την οπτική γωνία μιας ανοιχτής, δίκαιας, ανεκτικής και φιλάγαθης δημοκρατίας, ο αντί - μύθος την παρουσιάζει ως ένα πιεστικό κράτος, αυστηρά κυβερνώμενο από μια παρακμάζουσα και μυστικοπαθή ολιγαρχία· μια πόλη των 30.000 τυράννων, άποψη που εδραιώθηκε κατά την περίοδο που η Βενετία επεκτεινόταν στην ιταλική ηπειρωτική χώρα και στα χωριά της βορειοανατολικής Ιταλίας (στις αρχές του 15^{ου} αιώνα), όταν ένας μικρός κύκλος αριστοκρατών ήλεγχε την πολιτική εξουσία των εδαφών της Βενετίας και επιθυμούσε να υποτάξει και όλη την Ιταλία υπό την κατοχή του. Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, η Βενετία δεν παρουσιάζοταν ως πεινασμένη για κατακτήσεις, αλλά ως μια καταπιεστική και μυστικοπαθής τυραννία. Έναν αιώνα αργότερα, η «δημοκρατικότητα» της πόλης, περιορισμένη σε μια αριστοκρατία οριζόμενη από την καταγωγή (που εκείνη την περίοδο αντιστοιχούσε στο

δύο τοις εκατό του πληθυσμού της), φαντάζει απλά ως αναχρονισμός, σε μια εποχή με δημοκρατικότερες προσδοκίες (Martin και Romano, 2002, σσ.χ-χι).

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι η Βενετία (όπως και όλες οι ιταλικές πόλεις - κράτη), δεν μπόρεσε να αποκτήσει εκείνες τις λειτουργίες που θα την καθιστούσαν ανεξάρτητη από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα κι έπειτα. Η αδυναμία της να προσαρμοστεί στις αλλαγές του διεθνούς εμπορίου, την ανάγκασε να στραφεί στην ηπειρωτική Ιταλία, γεγονός που σηματοδότησε την αρχή του τέλους της. Παρότι είχε υιοθετήσει ένα οικονομικό σύστημα βασιζόμενο στις αρχές του καπιταλισμού, ο ανταγωνισμός και η επιδίωξη των εδαφικών συμφερόντων, καθήλωσαν την πόλη και διέκοψαν την πρόοδό της. Όμως, κατά την περίοδο της ακμής της, η Βενετία έφτασε σε απίστευτα επίπεδα πλούτου και ευημερίας που οφείλονται στο σταθερό της πολιτικό σύστημα και στην οικονομία της. Υπήρξε η πιο αναπτυγμένη εμπορικά πόλη σε όλο τον κόσμο και η πιο σταθερή ιταλική πόλη - κράτος, σταθερότητα η οποία διήρκησε πάνω από επτακόσια χρόνια και αποτέλεσε πρότυπο για την ανάπτυξη μελλοντικών πόλεων και χωρών. Πολύ πριν τη διεθνοποίηση και την εποχή των αυτοκρατοριών, υπήρξε μια διεθνής πόλη και μια αυτοκρατορία, μια οικουμενική πόλη, η οποία, τελικά, κατέστη θύμα της επέκτασής της και του οικονομικού συστήματος του οποίου τις βασικές αρχές η ίδια είχε θέσει.

4. Η παγκόσμια πόλη

Στο τέταρτο κατά σειρά κεφάλαιο εξετάζεται η παγκόσμια πόλη, μια σχετικά πρόσφατη έννοια στη διεθνή συζήτηση. Οι πόλεις αυτού του είδους γεννιούνται λόγω της παγκοσμιοποίησης και δέχονται τις επιδράσεις της. Στη βιβλιογραφία, οι όροι «παγκόσμια (global)» και «οικουμενική (world)» πόλη, χρησιμοποιούνται πολύ συχνά χωρίς διάκριση. Ο πρώτος όρος «προέρχεται από την πολιτική κοινωνιολογία» (Κοτζιάς, 2004, σ.140) και δίνει έμφαση στην πόλη, «ως το κέντρο οικονομικών και παρόμοιων συναλλαγών που αφορούν στην οικονομικοκοινωνική λειτουργία της» (Dürschmidt, 2000, σ.13): ο δεύτερος προέρχεται «από την πολιτική γεωγραφία» (Κοτζιάς, 2004, σ.140) και αναφέρεται στην παρουσία του κόσμου εντός της πόλης και την παγκόσμια νοοτροπία της (πόλης) «που συνεισφέρει στη διαμόρφωση του κόσμου ως άμεσα και χωρίς παρεμβολές βιωμένο, στην υποκειμενικότητα της καθημερινής ζωής στις μεγάλες πόλεις» (Dürschmidt, 2000, σ.13). «Στο βαθμό που υπάρχουν αποχρώσεις, ο πρώτος όρος υποδηλώνει περισσότερο την αποκατάσταση του εθνικού κράτους ως μονάδας παγκόσμιας διάχυσης από τις παγκόσμιες πόλεις, ενώ ο δεύτερος τη συνύπαρξη των οικουμενικών πόλεων με τα εθνικά κράτη» (Κοτζιάς, 2004, σ.140).

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο ασχολείται με την παγκόσμια πόλη και ειδικότερα, με το υπόδειγμα⁵⁰ που έθεσε η Sassen⁵¹ (1991), το οποίο αποτελεί σημείο αναφοράς και τον πλέον αποδεκτό ορισμό της παγκόσμιας πόλης στη διεθνή συζήτηση. Περαιτέρω, δομείται το θεωρητικό μοντέλο της παγκόσμιας πόλης και αναλύονται οι λειτουργίες

⁵⁰Ο Kuhn εξηγεί ότι «το υπόδειγμα είναι ένα κοινό σύνολο πεποιθήσεων ή υποθέσεων εργασίας που για ένα χρονικό διάστημα παρέχει προβλήματα και λύσεις σε μια κοινότητα ερευνητών. Ένα υπόδειγμα δε χρειάζεται να εξηγεί, και στην πραγματικότητα ποτέ δεν εξηγεί, όλα τα φαινόμενα με τα οποία βρίσκεται αντιμέτωπο» (Kuhn, 1962, σ.18). Ο Kuhn χρησιμοποιεί τον όρο «paradigm», ένα θεωρητικό «υπόδειγμα» ή «πρότυπο», με την έννοια της επικρατούσας θεωρίας σε μια δεδομένη περίοδο, μέχρις ότου αυτή αντικατασταθεί από κάποιο άλλη, πιο σύγχρονη, πιο εξελιγμένη, πιο σφαιρική που να καλύπτει περισσότερες πλευρές ενός συγκεκριμένου ζητήματος.

⁵¹Η Sassen, χρησιμοποιεί τον όρο παγκόσμια (global) πόλη, θέλοντας να εντοπίσει τη διαφορά και την ακρίβεια του παγκοσμίου, όπως δομείται στη σύγχρονη περίοδο, σε αντιδιαστολή με την οικουμενική (world), η οποία έχει εμφανιστεί και νωρίτερα, κατά την εποχή της διεθνοποίησης. Με αυτή την έννοια, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι σήμερα οι μεγαλύτερες παγκόσμιες πόλεις μπορεί να είναι και οικουμενικές, μπορεί και όχι. Όσο η παγκόσμια οικονομία επεκτείνεται και περιλαμβάνει επιπρόσθετες πόλεις στα διάφορα δίκτυα της, είναι πολύ πιθανό η απάντηση να διαφέρει. Κάποιες πόλεις μπορεί να απέκτησαν παγκόσμιες λειτουργίες, αλλά να μην έγιναν οικουμενικές (Sassen, 2001, σ.xix).

της, καθώς και οι λειτουργίες της περιφέρειάς της, η οποία αποτελεί σημαντικό τμήμα της, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην παγκοσμιοποίηση. Έπειτα, αναλύονται οι τρεις τύποι των παγκοσμίων πόλεων και, τέλος, εντοπίζονται οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης στην κοινωνία της πόλης και του κράτους, εντός του οποίου οι παγκόσμιες πόλεις βρίσκονται και λειτουργούν.

4.1. Το θεωρητικό μοντέλο της παγκόσμιας πόλης

Η κατασκευή του θεωρητικού μοντέλου της παγκόσμιας πόλης από τη Sassen (2001), δομείται μέσα από επτά υποθέσεις: i) «η χωρική διασπορά των οικονομικών δραστηριοτήτων που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση, με την ταυτόχρονη ενσωμάτωση στην πόλη τέτοιων γεωγραφικά παρωχημένων δραστηριοτήτων, είναι ο παράγοντας - κλειδί που τροφοδοτεί την ανάπτυξη και εμφανίζει τη σημασία των κεντρικών λειτουργιών των πολυεθνικών εταιρειών. Όσο πιο παρωχημένες είναι οι δραστηριότητες των εταιρειών ανά τις διάφορες χώρες, τόσο πιο σύνθετες και στρατηγικής σημασίας καθίστανται οι κεντρικές λειτουργίες τους: το έργο της διοίκησης, του συντονισμού, της παροχής υπηρεσιών και της οικονομικής συνδρομής στο δίκτυο των λειτουργιών μιας εταιρείας.

ii) Αυτές οι κεντρικές λειτουργίες, γίνονται προοδευτικά τόσο σύνθετες, ώστε τα κεντρικά επιτελεία των μεγάλων παγκόσμιων εταιρειών να τις αναθέτουν σε εξωτερικούς συνεργάτες (outsourcing), αγοράζοντας ορισμένο μέρος από τις κεντρικές λειτουργίες άλλων, εξαιρετικά ειδικευμένων εταιρειών, όπως υπηρεσίες δημοσίων σχέσεων, λογιστικές, νομικές, προγραμματισμού και τηλεπικοινωνιών. Πριν από μια δεκαετία, η παραπάνω διαδικασία ήταν το σημείο - κλειδί για την παραγωγή των λειτουργιών των κεντρικών επιτελείων των εταιρειών· σήμερα, ένα δεύτερο σημείο - κλειδί είναι οι εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών που συμβάλλονται με τα επιτελεία των πολυεθνικών εταιρειών και παρέχουν μερικές από τις κεντρικές λειτουργίες ή μέρη τους. Αυξανόμενα τα επιτελεία όλων των μεγάλων εταιρειών, προτιμούν να αγοράζουν ολοένα και περισσότερες υπηρεσίες αυτού του είδους, παρά να τις παράγουν τα ίδια. Έτσι, οι εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών εμπλέκονται στις παγκόσμιες αγορές μέσω εξειδικευμένων λειτουργιών (λειτουργιών "μη ρουτίνας").

iii) Οι εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών που εμπλέκονται στις πιο σύνθετες και παγκοσμιοποιημένες αγορές, υπάγονται σε συσσωρευμένες οικονομίες. Η πολυπλοκότητα των υπηρεσιών που χρειάζεται να παρέχουν, η αβεβαιότητα των

αγορών εντός των οποίων δραστηριοποιούνται είτε άμεσα, είτε μέσω των επιτελείων για τα οποία παράγουν αυτές τις υπηρεσίες και η αυξανόμενη σημασία της ταχύτητας σε όλες αυτές τις συναλλαγές, είναι ένα συνονθύλευμα συνθηκών που συνιστά μια νέα συσσωρευμένη δυναμική. Ο συνδυασμός του ταλέντου, των εταιρειών και των εξειδικευμένων / επιμέρους τομέων, δημιουργεί ένα συγκεκριμένο τύπο περιβάλλοντος αστικών λειτουργιών, ένα πληροφοριακό κέντρο και, συνεπώς, η πόλη καθίσταται συνώνυμη με έναν εξαιρετικά έντονο και πυκνό πληροφοριακό κόμβο, ο οποίος έχει ως σημαίον χαρακτηριστικό το γεγονός της απρόβλεπτης και της μη σχεδιασμένης σύνθεσης της πληροφορίας, της εξειδίκευσης και του ταλέντου, παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία μιας υψηλότερης κλίμακας πληροφορίας⁵². Η παγκόσμια πόλη είναι με αυτή την έννοια, μέρος παραγωγής πληροφορίας για τις κυρίαρχες βιομηχανίες πληροφορικής της σύγχρονης εποχής» (Sassen, 2001, σ.xx).

iv) «Όσο τα κεντρικά επιτελεία αναθέτουν στους εξωτερικούς τους συνεργάτες πιο σύνθετες, μη τυποποιημένες λειτουργίες και ειδικά αυτές που είναι υποκείμενες στην αβεβαιότητα, στην αλλαγή των αγορών και στην ταχύτητα, τόσο πιο ελεύθερη καθίσταται η τοποθεσία (το μέρος) εντός της οποίας λαμβάνουν χώρα αυτές οι διεργασίες, επειδή οι λειτουργίες των επιτελείων δεν υπόκεινται σε συσσωρευμένες οικονομίες. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει ότι ο τομέας - κλειδί που καθορίζει τα παραγωγικά πλεονεκτήματα της παγκόσμιας πόλης είναι ο υψηλά εξειδικευμένος και δικτυωμένος τομέας παροχής υπηρεσιών. Με αυτή τη λογική, ο αριθμός των κεντρικών επιτελείων που υπάρχουν σε μια πόλη, είναι αυτός που την καθιστά παγκόσμια. Από τη μια μεριά (εμπειρικά), μπορεί σε πολλές χώρες το επιχειρηματικό κέντρο να συμπίπτει με το μέρος της συγκέντρωσης των κεντρικών επιτελείων, όμως αυτό μπορεί να συμβαίνει εξαιτίας της απουσίας των εναλλακτικών επιλογών τόπου. Από την άλλη, σε χώρες με μια πολύ καλά αναπτυγμένη υποδομή εκτός του επιχειρηματικού κέντρου, είναι πολύ πιθανό να είναι πολλές οι εναλλακτικές επιλογές τόπου για τη δημιουργία της έδρας του κεντρικού επιτελείου μιας παγκόσμιας εταιρείας.

v) Οι εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών, λόγω του ότι παρέχουν τις υπηρεσίες τους διεθνώς, χρειάζεται να δημιουργήσουν ένα παγκόσμιο δίκτυο από θυγατρικές εταιρείες ή κάποιων άλλων μορφών συνεργασίας. Ως αποτέλεσμα αυτών, παρατηρείται η ενδυνάμωση των υπέρ - συνοριακών συναλλαγών και δικτύων από πόλη σε πόλη, γεγονός που ίσως σηματοδοτεί την αρχή της διαμόρφωσης των υπερεθνικών αστικών συστημάτων. Η δίογκωση των παγκόσμιων αγορών, η

⁵² Αυτό δεν ισχύει για δραστηριότητες «μη ρουτίνας», οι οποίες δεν υπόκεινται στην αβεβαιότητα και στις μη τυποποιημένες μορφές λειτουργιών.

παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και των εξειδικευμένων υπηρεσιών, η ανάγκη για υπερεθνικά δίκτυα υπηρεσιών, εξαιτίας της αύξησης των διεθνών επενδύσεων, ο μειωμένος ρόλος των κυβερνήσεων στη ρύθμιση της διεθνούς οικονομικής δραστηριότητας και αντίστοιχα, η άνοδος άλλων θεσμικών χώρων δραστηριοτήτων, όπως οι διεθνείς αγορές και τα κεντρικά επιτελεία των επιχειρήσεων, οδήγησαν στην ύπαρξη μιας σειράς υπερεθνικών δικτύων πόλεων. Η προοδευτικά αυξανόμενη συσσώρευση του οικονομικού πλούτου σε αυτές τις πόλεις, οδηγούν στη σταδιακή αποσύνδεσή τους από την ενδοχώρα τους, ακόμη και από τις εθνικές τους οικονομίες· σ' αυτό το σημείο, μπορεί να εντοπιστεί η διαμόρφωση, τουλάχιστον, αρχικών υπερεθνικών αστικών συστημάτων. Συνεπώς (με μια ευρεία έννοια), τα μεγαλύτερα επιχειρηματικά κέντρα σήμερα στον κόσμο, αντλούν τη σπουδαιότητά τους από τα εν λόγω υπερεθνικά δίκτυα.

vi) Ο αυξανόμενος αριθμός των υψηλά ειδικευόμενων και αμειβόμενων επαγγελματιών, όπως και τα μεγάλα οικονομικά οφέλη που αποκομίζουν οι εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών, έχουν ως συνέπεια την αύξηση της χωρικής και κοινωνικοοικονομικής ανισότητας εντός των παγκοσμίων πόλεων. Ο στρατηγικός ρόλος των εξειδικευμένων υπηρεσιών αυξάνει την αξία των κορυφαίου επιπέδου επαγγελματιών και τον αριθμό τους. Επιπλέον, επειδή το αποδεδειγμένο ταλέντο διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στην ποιότητα αυτών των υπηρεσιών και δεδομένης της σημασίας της ταχύτητας, οι αμοιβές των εν λόγω επαγγελματιών είναι εξαιρετικά υψηλές. Τύποι δραστηριοτήτων και εργατών που δεν έχουν αυτά τα προσόντα, είτε στην κατασκευή, είτε στις βιομηχανικές υπηρεσίες, είναι πιθανό να υποφέρουν οικονομικά από την έλλειψή τους (προσόντων).

vii) Η παραπάνω δυναμική οδηγεί σε αυξανόμενα φαινόμενα υιοθέτησης χαρακτηριστικών "ανεπίσημης οικονομίας (informalisation)" από τις παγκόσμιες πόλεις σε μια ποικιλία οικονομικών δραστηριοτήτων, που τις οδηγεί (πόλεις) στο να έχουν κερδοφόρους δείκτες, οι οποίοι θα τις αποτρέψουν να ανταγωνιστούν για τις πηγές υψηλού κέρδους που κατέχουν οι εταιρείες στην κορυφή του συστήματος. Χαρακτηρίζοντας ως "ανεπίσημο" κάποιο μέρος ή το όλον της παραγωγής και της δραστηριότητας της διανομής (περιλαμβανομένων και των υπηρεσιών), βρίσκουν τρόπο να επιβιώσουν, υπό τις σκληρές συνθήκες του ανταγωνισμού» (Sassen, 2001, σσ. xx-xi).

4.2. Οι παγκόσμιες πόλεις

Οι υπέρ - συνοριακές οικονομικές διαδικασίες, οι ροές κεφαλαίου, εργατικού δυναμικού, προϊόντων, πρώτων υλών και τουριστών (κατά μία καταχρηστική έννοια) εμφανίστηκαν και κατά την περίοδο των αυτοκρατοριών εντός του ενδοκρατικού συστήματος, οι κύριοι αρθρωτές του οποίου ήταν τα εθνικά κράτη. Το διεθνές οικονομικό σύστημα ενσωματώθηκε στο εθνικό· αυτό έχει αλλάξει άρδην κατά την τελευταία εικοσαετία, ως αποτέλεσμα της ιδιωτικοποίησης, του ανοίγματος των εθνικών οικονομιών στις ξένες εταιρείες και της αυξανόμενης συμμετοχής εθνικών οικονομικών δρώντων στις παγκόσμιες αγορές (Sassen, 2001, σ. xviii). Έτσι, παρατηρείται μια αναδιάταξη των χωρών που αποτελούν το νέο διεθνές σύστημα. Με τη μερική από - εδαφοποίηση ή τουλάχιστον την αφύπνιση του εθνικού ως χωρικής μονάδας (εξαιτίας της ιδιωτικοποίησης και της καθιέρωσης του ελεύθερου ανταγωνισμού και της συνδεόμενης με αυτά τα στοιχεία ενδυνάμωσης της παγκοσμιοποίησης), δημιουργούνται οι συνθήκες για την ανάδυση άλλων χωρικών μονάδων ή κλιμάκων, μεταξύ αυτών και οι υπερεθνικές πόλεις και περιφέρειες (υπέρ - συνοριακές περιφέρειες που κατευθύνουν δύο ή περισσότερες εθνικές και υπερεθνικές οντότητες, όπως οι παγκόσμιες ψηφιακές αγορές και τα μπλοκ ελεύθερου εμπορίου). Οι δυναμικές και οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στο έδαφος μιας πόλης σ' αυτές τις διαφορετικές κλίμακες, μπορεί να είναι περιφερειακές, εθνικές ή παγκόσμιες (Sassen, 2001, σσ. xviii-xix).

Επομένως, η γεωγραφία και η σύνθεση της παγκόσμιας οικονομίας άλλαξε τόσο, ώστε να υπάρχει μια χωρικά διασκορπισμένη, πλην ενιαία οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας. Ο συνδυασμός της εδαφικής διασποράς και της παγκόσμιας ολοκλήρωσης υπαγόρευσε ένα νέο στρατηγικό ρόλο για τις μεγάλες πόλεις: πέρα από τη μακρά τους ιστορία ως κέντρα διεθνούς εμπορίου και τραπεζικών συναλλαγών, οι πόλεις αποκτούν τέσσερις επιπλέον λειτουργίες: i) ως υψηλής συγκέντρωσης κέντρα οργάνωσης της διεθνούς οικονομίας· ii) ως τοποθεσίες - κλειδιά για την οικονομία και για τις εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών, οι οποίες αντικατέστησαν την κατασκευή (manufacture) ως τον κυρίαρχο οικονομικό τομέα· iii) ως μέρη παραγωγής, συμπεριλαμβάνοντας και την παραγωγή καινοτομιών από πρωτοπόρες βιομηχανίες και iv) ως αγορές για τα προϊόντα και για την παραγόμενη καινοτομία. Αυτές οι αλλαγές στη λειτουργία των πόλεων είχαν μαζική επιρροή στη διεθνή οικονομική δραστηριότητα και στη μορφή τους (πόλεων): συγκέντρωσαν τον έλεγχο σε μεγάλο όγκο πηγών, ενώ η οικονομία και οι βιομηχανίες παραγωγής εξειδικευμένων υπηρεσιών αναδόμησαν την

αστική, κοινωνική και οικονομική τάξη εντός τους. Έτσι, εμφανίστηκε ένα νέο είδος πόλης, η παγκόσμια πόλη⁵³ (Sassen, 2001, σ.4).

Οι παγκόσμιες πόλεις μοιράζονται μια κοινή εννοιολογική στρατηγική με τις παγκόσμιες ροές: εισέρχονται μαζί εντός των δικαιοδοτικών ορίων των μεγάλων αστικών κέντρων. Αυτή η στρατηγική εντός των συνόρων συγκεκριμένων πόλεων, καθιστά τοπική, μια υψηλής κινητικότητας υπερεθνική διαδικασία της κεφαλαιακής επένδυσης, της βιομηχανικής κατασκευής, της κυκλοφορίας, της μετανάστευσης, της εργασίας και της πολιτιστικής παραγωγής (Smith, 2001, σ.49). Με τις υπερεθνικές διασυνδέσεις και τις θέσεις ενός οικονομικού μηχανισμού τάξης πάνω στις παγκόσμιες πόλεις, η προσπάθεια να κατασκευαστεί μια παγκόσμια αστική ιεραρχία διαφεύγει την απεξάρθρωση μεταξύ των οικονομικών ροών και των πολιτικών συμμαχιών, δημιουργώντας μια υπερεθνική αστικοποίηση. Ίδωμένες από αυτή τη σκοπιά, οι ιδιότητες που λαμβάνονται ως ενδείξεις οικονομικής παγκοσμιοποίησης και το καθεστώς των παγκοσμίων πόλεων συμφωνούν μεταξύ τους και περιλαμβάνουν τα εξής παγιωμένα οικονομικά χαρακτηριστικά: i) την παγκοσμιοποίηση της διεθνούς οικονομίας, συνοδευόμενη από μια αυξανόμενη οικονομική παράβαση των εθνικών συνόρων, ii) την υψηλή κινητικότητα των κεφαλαίων, η ανάπτυξη των οποίων συγκεντρώνεται σε έναν πολύ μικρό αριθμό παγκοσμίων πόλεων, iii) τη μετατόπιση από τη βιομηχανική κατασκευή στις υπηρεσίες, iv) τη συγκέντρωση (εντός της παγκόσμιας πόλης) των λειτουργιών ελέγχου και εντολών που είναι ενταγμένες σε μια παγκόσμια κλίμακα και v) την ιεραρχική οργάνωση αυτών των πόλεων σε παγκόσμια συστήματα ή δίκτυα, σκοπός των οποίων είναι η συσσώρευση, ο έλεγχος και η ανάπτυξη του διεθνούς κεφαλαίου (Smith, 2001, σσ.49-50).

Συνεπώς, η κυριολεκτική έννοια της παγκόσμιας πόλης, είναι η απεικόνιση της δόμησης και της αναδόμησης του χώρου, ως ενός δημιουργημένου περιβάλλοντος που προκλήθηκε από την επέκταση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις που διαθέτουν ισχυρό κεφάλαιο προσανατολίζονται σε θέματα που αφορούν στα συγκριτικά πλεονεκτήματα των εκάστοτε τοποθεσιών, ήτοι τα χαμηλότερη κόστη εργασίας, τον αδύναμο συνδικαλισμό και τις φορολογικές διευκολύνσεις, στοιχεία που θα οδηγήσουν τις εταιρείες να προτιμήσουν κάποια μέρη, έναντι άλλων, ως έδρες εργοστασίων, αγοράς και ανάπτυξης. Αντιστρόφως, η ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών μορφών επενδύσεων και η συγκεκριμένη επικρατούσα κατάσταση των αγορών και της κρατικής παρέμβασης στην κάθε τοποθεσία, θα βοηθήσει ορισμένους τομείς της οικονομίας της (Barker, 2004, σ.25). Λαμβάνοντας υπόψη την πρόοδο των

⁵³Για το χάρτη της γης, σύμφωνα με τις παγκόσμιες πόλεις, βλ. Παράρτημα, x. Χάρτης 5, σ.124.

τηλεπικοινωνιών και την άυλη φύση των προϊόντων των χρηματοοικονομικών αγορών, οι εταιρείες επιλέγουν τις παγκόσμιες πόλεις με βάση τα εξής κριτήρια: τη σημασία της κοινωνικής σύνδεσης των πόλεων με τις κεντρικές λειτουργίες των εταιρειών· την ύπαρξη των διασυννοριακών δικτύων που απαιτούνται για να διαχειριστούν το αυξανόμενο σύνθετο σφαιρικό οικονομικό σύστημα· τις κεντρικές περιφέρειες των πόλεων· το πλέγμα και τους κόμβους της έντονης επιχειρησιακής δραστηριότητας· περαιτέρω, οι παραπάνω εταιρίες επενδύουν στις πόλεις αυτές επειδή συνιστούν υπέρ - εδαφικά κέντρα οικονομικών συναλλαγών εντός ενός δικτύου πόλεων, διότι είναι μεταβιομηχανικά κέντρα παραγωγής και τέλος, γιατί παρέχουν απασχόληση και υψηλές αποδοχές (Sassen, 2001, σσ.124-128).

Οι σύγχρονες παγκόσμιες πόλεις - κλειδιά (όπως το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη, το Τόκυο, το Παρίσι ή η Σιγκαπούρη) είναι σημαντικές, όχι χάρη στο πληθυσμιακό τους μέγεθος ή του όγκου των επιχειρήσεων που υπάρχει εντός τους, αλλά χάρη στο εξειδικευμένο προσωπικό και στις δραστηριότητες (οικονομικές κυρίως) που αυτές παρέχουν στις επιχειρήσεις. Έτσι, καθίστανται μέρη συσσώρευσης, διανομής και κυκλοφορίας του κεφαλαίου, όπου οι λειτουργίες της πληροφορίας και της λήψης αποφάσεων (decision making) έχουν σημαντικότερες επιπτώσεις απ' όσες έχει το μέγεθός τους. Οι πόλεις αυτές φιλοξενούν τα κεντρικά επιτελεία των μισών, τουλάχιστον, από τις μεγαλύτερες πεντακόσιες υπερεθνικές επιχειρήσεις βιομηχανικής κατασκευής, παγκοσμίως. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αυξάνεται ο αριθμός και η ποικιλία των θεσμών του διεθνούς κεφαλαίου, η γεωγραφική του συγκέντρωση και η επέκτασή του σε όλη την υφήλιο, μέσω των τηλεπικοινωνιών και των μεταφορών. Επιπλέον, ζωτικής σημασίας για μια πόλη που αξιώνει να κατονομάζεται παγκόσμια, είναι η ύπαρξη και η διαχείριση τραπεζικών και οικονομικών λειτουργιών και ζητημάτων εντός της (Barker, 2004, σ.25).

Οι παγκόσμιες πόλεις «συνιστούν σημεία τομής εντός μιας διευρυμένης ιεραρχίας πόλεων που η διαστρωμάτωσή τους εξαρτάται από τον τρόπο ενσωμάτωσής τους στη διεθνή οικονομία. Είναι κυρίαρχα χωρικά κέντρα εντός μιας ευρείας κλίμακας περιφερειακών οικονομιών ή αστικών τομέων» (Brenner και Keil, 2005, σ.196) και διέπονται από τα κάτωθι χαρακτηριστικά: i) από την ύπαρξη μιας εκλεπτυσμένης σύνθεσης οικονομίας και υπηρεσιών, που εξυπηρετεί μια παγκόσμια πελατεία διεθνών πρακτορείων, υπερεθνικών επιχειρήσεων, κυβερνήσεων, εθνικών επιχειρήσεων και ΜΚΟ· ii) από την ανάπτυξη ενός επικέντρου της δραστηριότητας των διεθνών δικτύων του κεφαλαίου, των πληροφοριών και των τηλεπικοινωνιακών ροών που υποβοηθούν τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, τις ΜΚΟ και τις ενδοκυβερνητικές επιχειρήσεις· iii) από το υψηλό επίπεδο της ποιότητας ζωής που έλκει το ταλέντο και τις ικανότητες ξένων επαγγελματιών, managers, γραφειοκρατών, τεχνοκρατών και διπλωματών. Με αυτή

την έννοια, η ποιότητα ζωής εμφανίζεται όχι μόνο στις φυσικές και αισθητικές πλευρές του περιβάλλοντος, αλλά και στις επιπλέον πτυχές της ζωής στην πόλη, όπως την εύρωστη οικονομία, την πολιτική σταθερότητα, τον κοσμοπολιτισμό και την πολιτιστική ζωή (Simon, 1995, σ.206).

4.3. Περιφέρειες των παγκοσμίων πόλεων

Οι λειτουργίες μιας παγκόσμιας πόλης είναι παράλληλες με αυτές των περιφερειών τους (global city regions). Οι συγκεκριμένες μονάδες, δεν είναι απλά μικρότερα κράτη εντός ενός εθνικού κράτους· αποτελούνται από ένα πλήθος ανεξάρτητων δρώντων και μια σειρά πολιτειακών δομών, συνδέονται με τις μακροπεριφέρειες, με τα κράτη και μεταξύ τους και τοποθετούνται σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, διότι έχουν ενσωματωθεί σε ένα παγκόσμιο δίκτυο πόλεων. Δε βρίσκονται ιεραρχικά πάνω από το επίπεδο των παγκοσμίων πόλεων, αλλά διαδραματίζουν σημαντικότερο ρόλο ως στρατηγικά μέρη στην παγκόσμια οικονομία, λειτουργώντας ως πύλες αυτής για τη χώρα τους ή / και την ευρύτερη περιβάλλουσα περιφέρειά τους. Έτσι, συνδέουν τις κοινωνίες τους και μερικές φορές ακόμη και την ενδοχώρα τους με την παγκόσμια οικονομία και δρουν ως μέρη οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής καινοτομίας. Οι οικονομικοί δρώντες προσεγγίζουν αυτές τις περιφέρειες ως μέρη εισόδου για νέες εν δυνάμει αγορές. Οι περιφέρειες της παγκόσμιας πόλης χρησιμεύουν ως υπό - εθνικές μονάδες αλληλεπίδρασης, έχοντας ταυτόχρονα, υπερεθνική υπόσταση. Είναι μια περιβλεπτή γεωγραφική εκδήλωση των σύγχρονων υπέρ - κρατικών διεργασιών (Segbers, 2007, σσ.9-10).

Ο ρόλος της περιφέρειας είναι αποτέλεσμα των παγκοσμίων αλλαγών και της αδυναμίας του εθνικού κράτους να διαχειριστεί τη διανομή του κεφαλαίου· σχηματίζει μια ομάδα μονάδων στη νέα μακροδομή της παγκόσμιας πολιτικής και όσο αυξάνεται σε μέγεθος, αποκτά μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα στην παγκόσμια οικονομία από τα εθνικά κράτη όντας πιο πολύ εκτεθειμένη σε κεφαλαιακές ροές, καλύτερα ενσωματωμένη στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον και καλύτερα εξοπλισμένη. Κατά τον τρόπο αυτόν, οι περιφέρειες καθίστανται κόμβοι για την παγκόσμια οικονομία κι ενώ, αρχικά, τα κράτη ήταν τα σημεία έναρξης για τις πολιτικοοικονομικές δραστηριότητες, σήμερα, οι παγκόσμιες πόλεις και οι περιφέρειές τους είναι οι κεντρικές μονάδες αυτών των δραστηριοτήτων. Οι περιφέρειες δρουν εντός του πλαισίου της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά επίσης επηρεάζουν και διαμορφώνουν το περιβάλλον τους και δε δύνανται να απομακρυνθούν από το παραπάνω πλαίσιο, διότι θα κινδυνεύσουν να

χάσουν το ρόλο και τις λειτουργίες τους, με συνέπεια να περιθωριοποιηθούν και να υποσκελισθούν (Segbers, 2007, σ.11).

4.4. Τυπολογία των παγκοσμίων πόλεων

Οι διαφορές ανάμεσα στις παγιωμένες και τις αναδυόμενες παγκόσμιες πόλεις, μπορούν να αποδοθούν στο διαφορετικό ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο της ανάπτυξής τους και του τρόπου ανεξαρτητοποίησής τους, καθώς και στη διαφορετική διαμόρφωση των εσωτερικών θεσμικών χωρητικότητων και παρεμβατικών πρακτικών τους (από στρατηγικούς δρώντες). Έτσι, συναντάμε τρεις τύπους παγκοσμίων πόλεων: την υπέρ - παγκόσμια πόλη (hyper global city), την αναδυόμενη παγκόσμια πόλη (emerging global city) και την παγκόσμια πόλη - κράτος (global city - state).

4.4.1. Η υπέρ - παγκόσμια πόλη (Hyper global city)

Τα χαρακτηριστικά της υπέρ - παγκόσμιας πόλης (όπως η Νέα Υόρκη και το Λονδίνο) είναι ενσωματωμένα σε μια παγιωμένη ιεραρχία περιφερειακής, εθνικής και παγκόσμιας οικονομίας. Οι πόλεις αυτές διατηρούν ισχυρές και εμφυτευμένες σχέσεις με την άμεση ενδοχώρα τους, την περιφέρεια της παγκόσμιας πόλης: οι περιφέρειες προέκυψαν από τις θεμελιώδεις εδαφικές μονάδες της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας, παρόλο που δεν έχουν επίσημη και συγκεκριμένη συνεκτική πολιτική παρουσία στο διεθνές ή το εθνικό επίπεδο. Η γρήγορη ανάπτυξη των εν λόγω μονάδων (περιφερειών) εξηγείται από το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση τόνισε τη σημασία ανάμεσα στη χωρική σχέση της συσσωμάτωσής τους στην αναβαθμιζόμενη οικονομική παραγωγικότητα και στα πλεονεκτήματα της οικονομικής απόδοσής τους εντός του παγκοσμίου πλαισίου. Οι μεγάλες περιφέρειες λειτουργούν ως εδαφικές πλατφόρμες για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των εταιρειών στις παγκόσμιες αγορές (Olds και Yeung, 2004, σ.394).

Οι υπέρ - παγκόσμιες πόλεις δεν είναι μόνο εμφυτευμένες στην άμεση παγκόσμια περιφέρεια τους, αλλά, επίσης, διατηρούν ανταγωνιστικές σχέσεις με άλλες παγκόσμιες πόλεις εντός της ίδιας χώρας στην οποία ανήκουν. Η διάσταση της ενδοπεριφερειακής αλληλεπίδρασης αποτελεί σημαντικό στοιχείο για να κατανοήσει κανείς γιατί πολύ λίγες κυρίαρχες περιφέρειες των παγκοσμίων πόλεων μπορούν να συνυπάρξουν εντός μιας

χώρας⁵⁴. Η ανταγωνιστικότητα μιας συγκεκριμένης περιφέρειας καθορίζεται από το ρόλο και τις λειτουργίες της παγκόσμιας πόλης (στην οποία η περιφέρεια ανήκει) που υπερβαίνει συγκεκριμένες περιφέρειες ή / και χώρες. Για παράδειγμα, το Λονδίνο είναι η μόνη βιώσιμη περιφέρεια παγκόσμιας πόλης στο Ηνωμένο Βασίλειο, διότι, ιστορικά, έχει αποκτήσει μεγάλη κεκτημένη ταχύτητα, εξυπηρετώντας την παγκόσμια οικονομία ως ένας στρατηγικός κόμβος. Δεδομένης αυτής της κατάστασης είναι πραγματικά ανέφικτο για κάποια άλλη περιφέρεια μιας άλλης παγκόσμιας πόλης να ανταγωνιστεί το Λονδίνο εντός της Γηραιάς Αλβιόνας (Olds και Yeung, 2004, σ.394).

Με το ίδιο σκεπτικό μπορούμε να κατανοήσουμε την κυριαρχία της Νέας Υόρκης ως περιφέρειας παγκόσμιας πόλης στον οικονομικό κόσμο των ΗΠΑ, το Σαν Φρανσίσκο (με τη Silicon Valley) ως περιφέρεια παγκόσμιας πόλης στον τεχνολογικό κόσμο και το Λος Άντζελες (με το Hollywood) ως περιφέρεια παγκόσμιας πόλης στην πολιτιστική βιομηχανία της βόρειας Αμερικής. Και οι τρεις αυτές περιφέρειες λειτουργούν σε διαφορετικό επίπεδο και είναι εμφυτευμένες σε διαχωριζόμενα (αν και μερικές επικαλυπτόμενα) γεωοικονομικά δίκτυα που επεκτείνονται στο χώρο. Χρυστούν την επιτυχία τους ως κυρίαρχες περιφέρειες παγκοσμίων πόλεων, περισσότερο στην αλληλεπίδραση και τις ροές εντός της χώρας τους, σε μια οικονομία εμφυτευμένη στις δικτυωμένες περιφέρειες των παγκοσμίων πόλεων που διασκορπίζονται ανά τη γη, παρά στη συνεισφορά τους στην παγκόσμια οικονομία. Έτσι, όλες οι υπέρ - παγκόσμιες πόλεις και οι περιφέρειές τους, εξαρτώνται, ως προς την επιβίωσή τους κυρίως από τις μεγάλες εθνικές αγορές της χώρας τους και, τοιουτοτρόπως, ενσωματώνονται στη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία (Olds και Yeung, 2004, σ.395).

Οι υπέρ - παγκόσμιες πόλεις είναι περιφέρειες της υψηλότερης τάξης, ελκύοντας και διανέμοντας πρωτοφανή όγκο υλικών και άυλων ροών σε μια ποικιλία κλιμάκων. Η μεταμόρφωση αυτών των μητροπόλεων σε εισόδους ροών, σχετίζεται και με το ιστορικό τους πλαίσιο: όταν άρχισαν να τίθενται σε κίνηση αυτές οι παγκόσμιες πόλεις και οι περιφέρειες της ενδοχώρας τους, κέρδισαν τη «μάχη» του ανταγωνισμού, επειδή ήταν οι μόνες υπάρχουσες τη δεδομένη χρονική στιγμή της δημιουργίας τους, αποκτώντας έτσι μια κεκτημένη ταχύτητα, η οποία δε μειώθηκε εξαιτίας άλλων αναδυόμενων περιφερειών (Olds και Yeung, 2004, σ.395).

⁵⁴Εκτός εάν υπάρχει αξιοσημείωτος βαθμός λειτουργικής εξειδίκευσης, οπότε δύο ή και παραπάνω κυρίαρχες περιφέρειες είναι δυνατόν να βρίσκονται εντός μιας συγκεκριμένης χώρας, όπως συμβαίνει στις ΗΠΑ.

4.4.2. Η αναδυόμενη παγκόσμια πόλη (Emerging global city)

Το δεύτερο τύπο παγκόσμιας πόλης συνιστά η αναδυόμενη παγκόσμια πόλη. Σύμφωνα με το Globalization and World Cities Study Group and Network (Ερευνητική Ομάδα και Δίκτυο της Παγκοσμιοποίησης και των Παγκοσμίων Πόλεων, GaWC), αυτές οι πόλεις θα κατατάσσονταν ως Β' (δεύτερης τάξης) ή Γ' (τρίτης τάξης) παγκόσμιες πόλεις⁵⁵. Προκειμένου να καταστούν παγκόσμιες οι εν λόγω πόλεις, δέχονται σημαντικούς πόρους και εισροές από τις χώρες τους, όπως και από πολύπλευρους θεσμούς (στην περίπτωση των πόλεων των αναπτυσσόμενων χωρών). Μια αναδυόμενη παγκόσμια πόλη έχει περιορισμένη σύνδεση με την παγκόσμια οικονομία (σε σχέση με μια υπέρ - παγκόσμια) και είναι πολύ περισσότερο εξαρτώμενη από τις εσωτερικές ροές του κεφαλαίου, του ανθρωπίνου δυναμικού, των προϊόντων, των υπηρεσιών και της πληροφορίας. Αντί να λειτουργούν ως αλληλεπιδρώντες στρατηγικοί κόμβοι στις συντεταγμένες της παγκόσμιας οικονομίας, διαδραματίζουν ρόλο διαυλικών κέντρων, γιατί θεωρούνται υπεύθυνες για τη λήψη ή τη διοχέτευση των εσωτερικών ροών. Οι αναδυόμενες παγκόσμιες πόλεις δε (ή δεν μπορούν να) διευκολύνουν την εξαγωγή εξωτερικών ροών κεφαλαιακής ανάπτυξης (ή πληροφορίας) για να εξυπηρετήσουν την παγκόσμια οικονομία. Διευκολύνουν, όμως, τις εξωτερικές ροές της υπεραξίας του κεφαλαίου, με τη μορφή των κερδών που αποκομίζουν οι πολυεθνικές εταιρείες. Οι εισροές από την παγκόσμια οικονομία σε μια αναδυόμενη παγκόσμια πόλη, ανακατευθύνονται ή / και διανέμονται περαιτέρω από την αστική ιεραρχία της χώρας στην οποία ανήκει η πόλη (Olds και Yeung, 2004, σ.395).

Λόγω του γεγονότος ότι αυτές οι πόλεις είναι αναδυόμενες και προσπαθούν να γίνουν παγκόσμιες, είναι πιθανό να ενδυναμωθούν περισσότερο (από κάθε άλλη μορφή αστικού κέντρου) από τους κυβερνητικούς θεσμούς της χώρας τους, προκειμένου να καταστούν ανταγωνιστικές στη διεθνή οικονομική αρένα. Η ανάδειξη της πόλης ως παγκόσμιας, μπορεί να θεθεί ως πρόκληση από τη μεριά της χώρας μέσα στην οποία η πόλη υφίσταται. Αυτή η ανταγωνιστική κατάσταση παρατηρείται, κυρίως, στις αναπτυσσόμενες χώρες που κυριαρχούνται από μια πρωταρχική πόλη. Η κατάταξη μιας τέτοιας πόλης ανάμεσα στις παγκόσμιες εξαρτάται πολύ από προϋποθέσεις, με όρους επιχορήγησης θεσμικών πηγών, οικονομικών δεσμών σε διαφορετικές χωρικές κλίμακες και πολιτικών δομών· επί παραδείγματι, τα έθνη - κράτη αναπτύσσουν

⁵⁵Για την κατάταξη των παγκοσμίων πόλεων, βλ. Παράρτημα, iii. Πίνακας 3, σ.117. Για την κατάταξη των εξήντα μεγαλύτερων πόλεων, με βάση την επιχειρηματική δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα εντός τους, το ανθρώπινο κεφάλαιο που διαθέτουν, τις υπάρχουσες ανταλλαγές της πληροφορίας, τις πολιτιστικές εμπειρίες των πολιτών τους και την πολιτική εμπλοκή στην οικονομική δραστηριότητά τους, βλ. Παράρτημα, iv. Πίνακας 4, σ.118.

ανθεκτικές πηγές και υιοθετούν κανονιστικές αλλαγές, με σκοπό να μεταμορφώσουν αυτές τις πόλεις τους σε παγκόσμιες. Πρόθεση του κράτους και των αυξανόμενων πολύπλευρων οργανισμών (όπως η Παγκόσμια Τράπεζα) είναι να χρησιμοποιήσουν τις εν λόγω πόλεις για να καταστήσουν εφικτό το άνοιγμα του έθνους - κράτους στη διεθνή οικονομία (Olds και Yeung 2004, σ.395). Τέτοιες πόλεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως τόποι οικονομικών δρώμενων εντός μιας χώρας, όπου οι κύριοι δρώντες και οι θεσμοί της συνδέονται με τον παγκόσμιο χώρο των ροών. Αυτός ο ρόλος δεν είναι νέος στην ιστορία του καπιταλισμού: στη σύγχρονη, παγκοσμιοποιημένη και μετααποικιακή εποχή, πολλά αναπτυσσόμενα έθνη - κράτη εμπλέκονται σε καινοφανείς αποκλίνουσες πρακτικές και μετατοπίζουν δυσανάλογες υλικές πηγές για να κατασκευάσουν τέτοιες υποδομές, ώστε να παρουσιάσουν στις επιχειρήσεις, απεικονίσεις ελκυστικών παγκοσμίων πόλεων. Βασική και κριτική προϋπόθεση για να καταστούν οι αναδυόμενες πόλεις σε υπέρ - παγκόσμιες, είναι η ικανότητα στήριξης των πόλεων αυτών από τις εθνικές προσπάθειες ανάπτυξής τους και ανάδειξής τους ως κυρίαρχες παγκόσμιες πόλεις (Olds και Yeung, 2004, σ.396).

4.4.3. Η παγκόσμια πόλη - κράτος (Global city - state)

Η εθνική και αστική σύγκλιση στη διαδικασία της «δόμησης» (ή «κατασκευής») μιας παγκόσμιας πόλης, διακρίνεται εμφανώς στον τρίτο τύπο των παγκοσμίων πόλεων, την παγκόσμια πόλη - κράτος. Οι πόλεις - κράτη είναι μοναδικές ιστορικές και γεωγραφικές πραγματικότητες, διότι το κράτος περιέχεται εντός ενός πλήρως αστικοποιημένου και χωρικά περιορισμένου εδάφους: επίσης, η εθνική και αστική (τοπική) διάσταση της πόλης, είναι αποτελεσματικά ενσωματωμένες η μία στην άλλη. Η παγκόσμια πόλη - κράτος είναι σαφώς διαφορετική από την υπέρ - παγκόσμια και την αναδυόμενη παγκόσμια πόλη. Αυτό συμβαίνει, επειδή δεν υπάρχει ενδοχώρα εντός των εδαφικών συνόρων της, με συνέπεια ακόμη και οι περιφέρειές της να αποτελούν μέρη που χωρικά απέχουν πολύ απ' αυτήν. Η επιρροή της εν λόγω πόλης σε μια έξω - εδαφική μονάδα αυξάνεται, όταν η παγκόσμια πόλη - κράτος έχει τη λειτουργία της υπέρ - παγκόσμιας πόλης, ελκύνοντας υλικές και άυλες ροές και λειτουργώντας ως κέντρο ελέγχου και εντολών για τις ροές και τα δίκτυα που φτάνουν εκτός της πόλης, σε περιφερειακή και παγκόσμια κλίμακα. Η παγκόσμια πόλη - κράτος, διαδραματίζει ρόλο - κλειδί ως διεθνές οικονομικό κέντρο, ως βασικό σημείο για τους μεσολαβητές του παγκόσμιου εμπορίου. Έτσι, ο ισχυρός οικονομικός ρόλος αυτών των πόλεων (Σιγκαπούρη και Χονγκ Κονγκ), τις συγκαταλέγει στις παγκόσμιες πόλεις Α' (πρώτης τάξης), στη σχετική λίστα του GaWC (Olds και Yeung, 2004, σ.396).

Σε αυτού του τύπου τις παγκόσμιες πόλεις, το εθνικό κράτος έχει άμεση πρόσβαση στην παγκόσμια οικονομία. Οι κρατικές πολιτικές χαράσσονται, προκειμένου η πόλη - κράτος να αναδειχθεί σε παγκόσμια πόλη, διαδικασία που υπαγορεύει ότι η πόλη δεν πρέπει να είναι μονάχα μια ελκυστική τοποθεσία για τις υλικές εισροές της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά και μια «ρίζα» ανάπτυξης ροών, προκειμένου αυτή να συμμετάσχει στο διεθνές οικονομικό πλαίσιο. Μια τέτοιου είδους πόλη μπορεί να επεκτείνει την επιρροή της και τις σχέσεις της στην παγκόσμια οικονομία, ενθαρρύνοντας αμφοτέρως τις εσωτερικές και εξωτερικές ροές ανθρώπινου δυναμικού, κεφαλαίου, αγαθών, υπηρεσιών και πληροφορίας. Αυτές οι πόλεις διαθέτουν την πολιτική χωρητικότητα και τη νομιμοποίηση να επιστρατεύσουν στρατηγικούς πόρους, προκειμένου να πετύχουν (εθνικούς) σκοπούς, κάτι που δεν μπορεί να συμβεί σε χώρες που δεν είναι (παγκόσμιες) πόλεις - κράτη. Κυβερνούνται και αντιπροσωπεύονται από το κράτος, το οποίο διαδραματίζει πολλαπλούς κανονιστικούς ρόλους και η εδαφικότητα (ο τόπος άσκησης) της διακυβέρνησης δεν έχει σημασία, πράγμα που δε συμβαίνει στα άλλα έθνη (Olds και Yeung, 2004, σ.396).

Η μοναδική φύση και οι χωρητικότητες της παγκόσμιας πόλης - κράτους αποκρυσταλλώνονται στο εξής χαρακτηριστικό: δεν υπόκεινται σε εντάσεις, χάρη στην ενίσχυση των εθνικών (περιφερειακών αναπτυξιακών πολιτικών) έναντι των αστικών πολιτικών από την πλευρά της κυβέρνησης, σε αντίθεση με χώρες μη πόλεις - κράτη, οι οποίες αντιμετωπίζουν προβλήματα στην κατασκευή μιας παγκόσμιας πόλης εντός τους. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν ενδο - εθνικές περιφέρειες ή πόλεις που να ανταγωνίζονται μεταξύ τους για υλικούς και άυλους πόρους. Οι πολιτικές της κατασκευής της πόλης - έθνους⁵⁶ στον τύπο της παγκόσμιας πόλης - κράτους, τείνουν να συγκεντρώνονται στις ικανότητες ή / και τις αδυναμίες των επιλογών της ηγεσίας της, σχετικά με το ποιές ενδο - εθνικές εδαφικές ομάδες ή κοινότητες αξίζουν μεγαλύτερης προσοχής και διάθεσης περισσότερων πόρων (Olds και Yeung, 2004, σ.396).

Το σημαντικότερο στοιχείο για τις παγκόσμιες πόλεις - κράτη συνίσταται στο ότι αυτές αρχικά αποτελούν «παράγωγα» αποικιοκρατίας και μετέπειτα, συνέπειες μετααποικιακών πολιτικών δυναμικών. Οι αποικιακές ρίζες βοήθησαν στο σχηματισμό μιας αστικής μοίρας στενά περιπλεγμένης με την εξελισσόμενη παγκόσμια οικονομία. Η αποικιακή προέλευση επέφερε την ανοχή σε συνεχείς αλλαγές, στον εξωτερικό

⁵⁶Ο αναδομημένος ρόλος του έθνους - κράτους στην παγκόσμια οικονομία δε μειώνει απαραίτητα και το ρόλο του στην διακυβέρνηση του εθνικού του χώρου· απλά, ο ρόλος του ανασχηματίζεται (Olds και Yeung, 2004, σ.396).

προσανατολισμό και στις κοσμοπολίτικες ευαισθησίες: περαιτέρω, η αποικιοποίηση οδήγησε στη δημιουργία ενός νομικού, γλωσσικού και τεχνολογικού θεμελίου για την ενσωμάτωση της πόλης στη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία. Τέλος, οι μετααποικιακές πολιτικές δυναμικές έστρεψαν τους πολιτικούς των πόλεων - κρατών στην επιδίωξη του δρόμου προς την «παγκόσμια πόλη», αρκετά χρόνια πριν οι ακαδημαϊκοί και οι ερευνητές κάνουν λόγο για την εν λόγω έννοια (Olds και Yeung, 2004, σ.396).

Η παγκόσμια πόλη - κράτος μπόρεσε να χτίσει τις θεσμικές της χωρητικότητες με βάση δύο σχετικές (μεταξύ τους) διαδικασίες: την επιδίωξη της ανάπτυξης (developmentalism) και τον πολιτικό έλεγχο όλων των οικονομικών διαδικασιών. Στην περίπτωση της παγκόσμιας πόλης - κράτους, ο διαλεκτικός ανταγωνισμός μεταξύ του έθνους - κράτους και των παγκοσμίων δυνάμεων διακρίνεται ξεκάθαρα. Εκεί που μια παγκόσμια πόλη - κράτος μπορεί να εξυπηρετήσει την παγκόσμια οικονομία ως κόμβος ελέγχου και εντολών, το εθνικό κράτος μπορεί να έχει συγκεκριμένους αναπτυξιακούς σκοπούς εναντίον της παγκόσμιας λογικής, η οποία τοποθετεί το κεφάλαιο πάνω από το εθνικό (τοπικό) συμφέρον των πολιτών. Για να πετύχει αυτούς τους συχνά αντιφατικούς στόχους (τη φροντίδα των πολιτών και την εξυπηρέτηση της παγκόσμιας οικονομίας), το έθνος - κράτος στην παγκόσμια πόλη - κράτος, συχνά, αναλαμβάνει έναν αναπτυξιακό ρόλο. Η επιδίωξη της ανάπτυξης και το αναπτυξιακό κράτος μπορούν να είναι συνέπεια ιστορικής κληρονομιάς (όπως η Ιαπωνία και η Νότιος Κορέα) ή έντονων πολιτικών διαμαχών που έληξαν με την κυριάρχηση μιας πολιτικής δύναμης ή ενός συνασπισμού (Olds και Yeung, 2004, σ.397).

4.5. Οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης

4.5.1. Αλλαγές και ανισότητες

Ο αντίκτυπος του διεθνούς συστήματος πάνω σε ένα κράτος ταχείας οικονομικής ρευστότητας, οδηγεί με τη σειρά του σε πολλές σημαντικές αλλαγές στο πρότυπο της πολιτικής γεωγραφίας του⁵⁷. Από τη μία μεριά, οι εκ βαθέων αλλαγές που συμβαίνουν

⁵⁷Περαιτέρω, λόγω: i) της μεγάλης εισροής διεθνούς οικονομικού κεφαλαίου και πίστωσης στην τοπική και περιφερειακή αγορά, ii) του όγκου και της πολυπλοκότητας των συναλλαγών, iii) της παγκοσμιοποίησης των αγορών, iv) του ρόλου και της έντασης των δραστηριοτήτων των υπερεθνικών επιχειρήσεων, v) της επέκτασης των παγκόσμιων κοινωνικών δικτύων (επιρροές από διαφορετικούς τρόπους ζωής από μακρινές τοποθεσίες) και vi) της κατανάλωσης που δημιουργεί μια νέα μορφή ασκότητας, αλλάζει και ο χώρος της παγκόσμιας πόλης (Wong και Goldblum, 2008, σσ.2-3).

στο οικονομικό περιβάλλον, καθορίζουν τις νέες κανονιστικές συντεταγμένες στα διάφορα γεωγραφικά επίπεδα του κράτους, από το παγκόσμιο στο τοπικό. Από την άλλη, οι νέοι κανονιστικοί θεσμοί, που αρχίζουν να αποκτούν ξεκάθαρο περίγραμμα στον παγκόσμιο χάρτη, ενδυναμώνουν το σχηματισμό διαύλων για την οικονομική ανάπτυξη των χωρικών δομών που δημιουργούνται παράλληλα στην πολιτική ιεραρχία, ενώ οι πολιτικές μετατοπίσεις, που συμβαίνουν σε κάθε διαστρωμάτωση της ιεραρχίας, θέτουν πολλά περίπλοκα προβλήματα, το επίπεδο των οποίων αντιπροσωπεύεται από το νέο παγκόσμιο μωσαϊκό των πόλεων και των περιφερειών τους. Επιπλέον, επειδή ακριβώς οι ατομικές περιφερειακές ομάδες που συνθέτουν τις βασικές «μηχανές» ενός ραγδαία παγκοσμιοποιημένου συστήματος παραγωγής, μπορούν να διαστρεβλώσουν τις πολιτικές ταυτότητες ενός κράτους και να κλονίσουν τα θεμέλια των θεσμών του, τα σύνορα των δεδομένων περιφερειών των παγκόσμιων πόλεων, μπορεί να συμπίπτουν με κάποιες προϋπάρχουσες μητροπολιτικές περιοχές (Olds και Yeung, 2004, σ.392).

Ο δυφισμός της παγκόσμιας πόλης, ο οποίος συνίσταται στη σύνθεση του εδαφικού διασκορπισμού των οικονομικών δραστηριοτήτων που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση και στην ταυτόχρονη ενσωμάτωση αυτών των δραστηριοτήτων εντός της παγκόσμιας πόλης, επιδρά στην κοινωνία της. Η σχέση ανάμεσα στην παγκόσμια πόλη και το κράτος μέσα στο οποίο βρίσκεται, καθίσταται προβληματική, από τη στιγμή που οι οικονομικές δραστηριότητες επιφέρουν κοινωνικοπολιτικές αλλαγές. Οι δυναμικές της παγκόσμιας πόλης φέρνουν στην επιφάνεια ζητήματα οικονομικής και κοινωνικής ισότητας. Όσο περισσότερο οι πόλεις αυτές ενσωματώνονται στη διεθνή οικονομία και συσσωρεύουν το παγκόσμιο κεφάλαιο, τόσο μεγαλώνουν οι αντιφάσεις του καπιταλισμού, που περιλαμβάνουν τη χωρική και την ταξική πόλωση μέσα στις παγκόσμιες πόλεις (Low, 2002, σ.5). Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται ανισότητες, οι οποίες διαχέονται και στα κοινωνικά στρώματα της πόλης, όπως η ανισότητα των αποδοχών του εργατικού δυναμικού, των πλούσιων και των φτωχών, επειδή ο τεχνολογικός μετασχηματισμός της παραγωγικής διαδικασίας επιβάλλει εργασίες χαμηλού και υψηλού εισοδήματος: όπως η ανισότητα εντός των δημογραφικών ομάδων της παγκόσμιας πόλης, από τη στιγμή που οι περισσότερες γυναίκες και νέοι που εισέρχονται στην αγορά εργασίας αναλαμβάνουν την εξάσκηση χαμηλόμισθων επαγγελματιών. Το μοντέλο της παγκόσμιας πόλης έχει ενδυναμώσει αυτή τη θεώρηση, αντιμετωπίζοντας την κοινωνική πόλωση ως την έκφραση του νέου διαχωρισμού της εργασίας στην οικονομία της πόλης: και εμμένει στη μείωση του μεσαίου, αφού οι μεσαίες τάξεις αντιμετωπίζονται ως προϊόν της κρίσης της βιομηχανοποίησης και η ιεραρχία της παγκόσμιας οικονομίας υπαγορεύει λιγότερα

ενδιάμεσα επίπεδα. Ακόμη, παρατηρούνται οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στους γηγενείς και τους μετανάστες (οι οποίοι αμείβονται με λιγότερα χρήματα), από τη στιγμή που η μετανάστευση στην παγκόσμια πόλη θεωρείται λειτουργική, εφόσον παρέχει την εισροή χαμηλόμισθων και χαμηλών ικανοτήτων εργατών που η αγορά εργασίας απαιτεί: οι υποδομές της παγκοσμιοποίησης, και κυρίως, το συγκοινωνιακό σύστημα των παγκοσμίων πόλεων καθιστούν αυτήν την εισροή ευκολότερη (Sassen, 2001, σσ.224-226).

4.5.2. Οι παγκόσμιες πόλεις και το εθνικό στοιχείο

Το επιχείρημα για τις παγκόσμιες πόλεις υποστηρίζει ότι οι χώρες με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης διασφαλίζουν τη συμμετοχή τους, χάρη στα ισχυρά κέντρα που διαθέτουν: κέντρα που έχουν ισχυρότερους δεσμούς με τα αντίστοιχα σε μια άλλη χώρα, παρά με το «υπόλοιπο» εσωτερικό του εθνικού κράτους. Έτσι, οι παγκόσμιες πόλεις αποτελούν εκείνη την ειδική πολιτικοοικονομική μονάδα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, στην οποία συγκεντρώνονται οι σημαντικότερες νέες λειτουργίες ή οι κόμβοι των πλέον παγκοσμιοποιημένων δικτύων και δομών, μονάδα η οποία συγκεντρώνει τις απαιτούμενες, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, χωρητικότητες και διαθέτει τις ικανότητες και δυνατότητες για την αξιοποίησή τους (Κοτζιάς, 2004, σσ.140-141). Εντός των πόλεων αυτών υπάρχει κι ένας ιδιαίτερος παγκόσμιος καταμερισμός εργασίας, ανεξάρτητα από το τι συμβαίνει στον υπόλοιπο χώρο. Οι παγκόσμιες πόλεις αυτονομούνται μέσω μιας διαδικτύωσης και τα συμφέροντά τους αποσπώνται από εκείνα του εθνικού κράτους. Οι παγκόσμιες πόλεις αποτελούν το επίκεντρο στο χώρο και στις στρατηγικές συγκεντρώσεις των συγκροτημάτων υποδομής και παραγωγής, τα οποία κρίνονται αναγκαία για την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα και δημιουργούν ένα νέο οικονομικό σύστημα, εντός του οποίου κατανέμουν τις λειτουργίες του (Κοτζιάς, 2004, σ.141). Αφορούν πολιτικές μονάδες οι οποίες είναι υποταγμένες στις παγκοσμιοποιημένες διαδικασίες: από τις τελευταίες καθορίζεται και η εσωτερική τους κατανομή εργασίας. Ο διανομέας της παγκόσμιας λειτουργικής κατανομής δεν είναι η παγκόσμια κοινωνία, αλλά η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και των υπερεθνικών δράσεων. Η δε διανομή δε γίνεται στα εθνικά κράτη, αλλά στις παγκόσμιες πόλεις (Κοτζιάς, 2004, σ.141).

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, το εθνικό κράτος αναλαμβάνει να «ενθέσει» στον εσωτερικό του χώρο τις ξένες εταιρείες, το ξένο κεφάλαιο, τις αποφάσεις των διεθνών θεσμών και οργανισμών, καθώς και πτυχές του διεθνούς νόμου. Με άλλα λόγια, οι

παγκόσμιες διαδικασίες υλοποιούνται σε εθνικά εδάφη, με αποτέλεσμα να προκύπτει ένα είδος «αρχόμενης από - εθνικοποίησης» που έχει ως επακόλουθο ότι και τα εθνικά κράτη, από την πλευρά τους, πρέπει να αναμειχθούν στην εφαρμογή του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και κατ' επέκταση, να πραγματοποιήσουν εσωτερικές αναδιαρθρώσεις και προσαρμογές (Κοτζιάς, 2004, σ.142). Η παγκοσμιοποίηση, όμως, δεν προκαλεί διαχωρισμό ανάμεσα στα κράτη ως ολότητες, αλλά ανάμεσα στις λειτουργίες τους. Οι αλλαγές που προκαλούνται είναι τρεις: η πρώτη, αφορά σε μια νέα γεωγραφία της εξουσίας. Οι βασικές και πλέον σύγχρονες λειτουργίες του κεφαλαίου συγκεντρώνονται σε ορισμένες περιοχές, κυρίως στις παγκόσμιες πόλεις. Η δεύτερη αλλαγή αφορά σε ένα νέο νομικό καθεστώς που να διέπει τη διασυννοριακή οικονομία και η τρίτη είναι πως ένας αυξανόμενος αριθμός οικονομικών δραστηριοτήτων πραγματοποιείται στον ψηφιακό χώρο. Το αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών είναι ότι ο χώρος πραγμάτωσης των παγκόσμιων διαδικασιών συχνά θεωρείται εθνικός (Κοτζιάς, 2004, σ.142). Μόνο που, κάτι το οποίο αποκαλούμε εθνικό επειδή λαμβάνει χώρα στο εθνικό έδαφος, έχει καταστεί παγκόσμιο και αντίστροφα. Ο οικονομικός χώρος δε συμπίπτει με εκείνον του εθνικού κράτους, διότι εξελίσσεται η από - εθνικοποίηση του εθνικού εδάφους. Δηλαδή, η διαλεκτική της συμμετοχής του εθνικού κράτους στην παγκοσμιοποίηση μπορεί να είναι τέτοια που να οδηγεί στην από - εθνικοποίηση του εθνικού εδάφους με την ευρύτερη έννοια του όρου (Κοτζιάς, 2004, σ.143). Στο πλαίσιο της ίδιας λογικής με εκείνης του επιχειρήματος για τις παγκόσμιες πόλεις, διατυπώθηκε η εκτίμηση ότι διαφεύγει αυτού του επιχειρήματος το γεγονός ότι στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης συμμετέχουν όλο και περισσότερο οι πόλεις, αν και όχι όλες, τουλάχιστον αυτές οι οποίες αποτελούν «συννοριακό» σημείο των δικτύων και διασυνδέσεων κι όχι μόνο οι παγκόσμιες πόλεις (Κοτζιάς 2004, σ.143).

Τα πιο πάνω επιχειρήματα μας επισημαίνουν ότι η διαλεκτική εθνικού και παγκόσμιου είναι τέτοια, ώστε το παγκόσμιο να μπορεί, από μια ορισμένη σκοπιά, να οριστεί μόνο μέσα από την κατάτμηση του ως εθνικό, εκεί όπου πραγματώνει τις χωρητικότητές του (Κοτζιάς, 2004, σ.143). Εξάλλου, το εθνικό δεν υπάρχει με τον ίδιο τρόπο ως εθνικό όπως στην εποχή της διεθνοποίησης, αλλά ως ένα παγκοσμιοποιημένο εθνικό. Σ' αυτήν τη διαλεκτική αναδεικνύεται το γεγονός της δημιουργίας και του ειδικού ρόλου των παγκόσμιων πόλεων, μόνο που η παρουσία τους δεν αποδεικνύει την παρακμή του εθνικού κράτους, εν γένει (Κοτζιάς, 2004, σ.143). Κυρίως, αναδεικνύει τη διαμόρφωση νέων πολιτικών και θεσμικών χωρητικοτήτων, οι οποίες στηρίζονται σε νέες μορφές οργάνωσης, μορφές στις οποίες έχει ενσωματωθεί πολύ περισσότερο από ότι στο παραδοσιακό κράτος ο τρόπος οργάνωσης των νέων τεχνολογιών. Το γεγονός αυτό δεν παραπέμπει στην κατάργηση του εθνικού κράτους, αλλά στην ανάγκη το ίδιο

το κράτος να οργανώσει το εσωτερικό του δικτυακά με τη χρήση νέων τεχνολογιών, να ενταχθεί και να αξιοποιήσει τα υπάρχοντα και υπό διαμόρφωση κοινωνικά δίκτυα με άλλους δρώντες (Κοτζιάς, 2004, σ.144).

Από την άλλη, η επίδραση της παγκοσμιοποίησης πάνω στην κρατική κυριαρχία δημιούργησε λειτουργικά και εννοιολογικά «ανοίγματα» για άλλους δρώντες και όργανα. Το κράτος δεν είναι πλέον το αποκλειστικό υποκείμενο για το διεθνές δίκαιο ή ο μόνος δρων στις διεθνείς σχέσεις. Νέοι δρώντες⁵⁸ αναδύονται αυξανόμενα, ως υποκείμενα του διεθνούς δικαίου και των διεθνών σχέσεων. Αυτοί οι μη εθνικοί δρώντες μπορούν να γίνουν ορατοί ως άτομα ή / και συλλογικότητες σε ένα έθνος - κράτος: η άνοδος μιας ευρείας ποικιλίας μη διεθνών δρώντων στην παγκόσμια αρένα, σηματοδοτεί την επέκταση μιας διεθνούς, πολιτικής, δημόσιας και αστικής κοινωνίας. Σήμερα, ισχύει η αποδοχή της αποκλειστικής εξουσίας ενός κράτους πάνω στο έδαφός του, καθώς και το ότι ο λαός του συνδέεται με το έθνος. Όμως, η πιο στρατηγική ακαριαία αποδέσμευση αυτών των δύο, πιθανόν να είναι η παγκόσμια πόλη, η οποία λειτουργεί ως μια εν μέρει από - εθνοποιημένη πλατφόρμα για το παγκόσμιο κεφάλαιο, ενώ την ίδια στιγμή, αναδύεται ως μέρος - κλειδί για την πιο εκπληκτική μείξη ανθρώπων απ' όλο τον κόσμο. Έτσι, οι μεγαλύτερες πόλεις καθίστανται μη εθνικές βάσεις για μετανάστες, πρόσφυγες και μειονότητες και παρατηρείται η από - εθνοποίηση συγκεκριμένων τύπων εθνικών εντάξεων: η παγκόσμια πόλη, η διαμόρφωση εννοιολογικών και λειτουργικών δρώντων που δραστηριοποιούνται εκτός εθνικών συνόρων (και ειδικότερα, οι επιχειρηματικοί παγκόσμιοι δρώντες) και οι συλλογικότητες (μετανάστες, μειονότητες και καταπιεσμένες δημογραφικές και κοινωνικές ομάδες) όπου η εμπειρία του ανήκειν, δεν πραγματώνεται μέσω της εθνικότητας (Sassen, 2000, σ.48).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, συμπεραίνεται ότι η αχίλλειος πτέρνα της παγκόσμιας πόλης είναι τα ενδεχόμενα πολιτικά, πολιτιστικά και κοινωνικά προβλήματα που θα προκύψουν από την είσοδό της στη διεθνή αρένα: το πολιτικό και το πολιτισμικό της περιβάλλον είναι ζωτικής σημασίας για την επιβίωσή της και χρειάζονται ρυθμίσεις, ώστε οι άνθρωποί της να είναι ευτυχημένοι και να ευημερούν, ρυθμίσεις που απαιτούν θάρρος, φαντασία και εξυπνάδα (Guan, 2006, σ.239). Γι' αυτούς που δε θα μπορέσουν να αναπτύξουν τις κατάλληλες χωρητικότητες, η παγκόσμια πόλη μπορεί να αποδειχθεί ένα κτήνος, μια νεκρόπολη. Έτσι, ο πληθυσμός της θα πρέπει να εξοπλιστεί διανοητικά και πνευματικά, προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα που θα

⁵⁸ Από τις ΜΚΟ έως τους μετανάστες και τους πρόσφυγες που έγιναν υποκείμενα επιδικαστικών αποφάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Sassen, 2000, σ.48).

προκύβουν από την παγκοσμιοποίηση και να καταστήσει την παγκόσμια πόλη βιώσιμη.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

5. Η Σιγκαπούρη

Η Σιγκαπούρη αποτελεί παράδειγμα παγκόσμιας πόλης - κράτους, επειδή κατάφερε να αναπτύξει τις χωρητικότητες που υπαγορεύονται από την παγκοσμιοποίηση και παρά το εξαιρετικά μικρό της μέγεθος να καταστεί μια ισχυρότατη χώρα. Οι λόγοι που την οδήγησαν στην πρόοδο εντοπίζονται στις πρακτικές που υιοθέτησε η κυβέρνησή της από τη στιγμή που η πόλη - κράτος ανεξαρτητοποιήθηκε, ώστε να διαμορφώσει ένα έθνος με κοινή ταυτότητα⁵⁹, πρακτικές που διέθεταν οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές προεκτάσεις. Στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού, παρατίθενται τα χαρακτηριστικά που διαθέτει η Σιγκαπούρη, ως παγκόσμια πόλη.

5.1. Η διαμόρφωση του έθνους (nation - building)

Οι φυλετικές εξεγέρσεις που συνέβησαν κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, όταν ακόμη η Σιγκαπούρη αποτελούσε μέρος της Μαλαισίας, οδήγησαν τους ηγέτες του κυβερνώντος Κόμματος Λαϊκής Δράσης⁶⁰ (People's Action Party, PAP) στη λήψη

⁵⁹Όταν η Σιγκαπούρη ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1819, ο πληθυσμός της αποτελείτο από 120 Μαλαιούς (εθνοτική ομάδα που κατοικεί κυρίως στη Μαλαϊκή χερσόνησο και τις γύρω από αυτήν περιοχές) και 30 Κινέζους (Tregonning, 1969, σ.14), ως αποτέλεσμα της μετανάστευσής τους από την Κίνα, την Ινδία και την Ινδονησία (Lee, 1989, σ.49). Η σύνθεση του πληθυσμού σταδιακά έλαβε τη σημερινή πολυφυλετική του δομή, με Κινέζους, που αποτελούν την πλειονότητα (77% του πληθυσμού), Μαλαισιανούς (14%), Ινδούς (7,6%) και άλλες εθνικές ομάδες (1,4%). Ο πληθυσμός της είναι πολύγλωσσος (με τέσσερις επίσημες γλώσσες και αρκετές διαλέκτους) και πολυθρησκευτικός (53,8% βουδιστές και ταϊστές, 14,9% μουσουλμάνοι, 14,5% άθρησκοι, 12,9% χριστιανοί και 3,3% ινδουιστές (Κyo και Quah, 1989, σ.71). Η Σιγκαπούρη ανεξαρτητοποιήθηκε το 1965 (έως τότε αποτελούσε τμήμα της Μαλαισίας), αλλά δεν ήταν ακόμη ένα ενιαίο έθνος (Lee, 1989, σ.51). Όταν η πόλη - κράτος διαχωρίστηκε από τη Μαλαισία, η ηγεσία της Σιγκαπούρης διέτεινε ότι το νέο έθνος θα αντιμετώπιζε δύο προβλήματα: τον κοινοτισμό (την οργάνωση σε κοινότητα μιας ομάδας ανθρώπων που έχουν την αυτή γλώσσα και θρησκεία και ανήκουν στην ίδια φυλή) βραχυπρόθεσμα και το πρόβλημα της δημιουργίας μιας πιο ίσης κοινωνίας, με ίσες ευκαιρίες για όλους, μακροπρόθεσμα (Yew, 1963, σ.9). Οι ηγέτες της, όντως έβλεπαν τη Σιγκαπούρη ως μέρος της Μαλαισίας και πίστευαν πως δε θα μπορούσε να επιβιώσει μόνη της, έχοντας επιφυλάξεις για το πώς θα δημιουργείτο ένα έθνος με πολύγλωσσους, πολυφυλετικούς, πολυπολιτισμικούς μετανάστες από την Κίνα, την Ινδία, τη Μαλαισία, την Ινδονησία και διάφορα άλλα μέρη της Ασίας (Yew, 1998, σ.22).

⁶⁰Από εδώ, ΚΛΔ.

μέτρων. Οι εξεγέρσεις⁶¹ αυτές συνιστούν σοβαρή απειλή, αφού μπορούν να υπονομεύσουν την πολυφυλετική βάση της χώρας και να διαρρήξουν τον κοινωνικό της ιστό (Quah, 2000, σ.77). Σε μια πλουραλιστική κοινωνία (όπως αυτή της Σιγκαπούρης), τούτο μπορεί να συμβεί όταν δεν υπάρχει ομόνοια, κατανόηση και ανοχή μεταξύ των εθνοτικών ομάδων. Συνεπώς, προκειμένου να επιτευχθεί η διαμόρφωση του έθνους, οι εν λόγω ομάδες χρειάζεται να ζουν αρμονικά μεταξύ τους και να αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως πολίτες της Σιγκαπούρης κι όχι ως Κινέζους, Μαλαιίους, Ινδούς ή Ευρασιάτες. Η κυβέρνηση του ΚΛΔ, έπρεπε να υιοθετήσει μια πολιτική που θα προωθούσε τη δημιουργία της κοινής εθνικής ταυτότητας, μια πολιτική που θα είχε ως στόχο τη δόμηση ενός έθνους αποτελούμενου από πολλές φυλές, μέσα από μια ενιαία εθνική κουλτούρα, ενσωματώνοντας τα συναισθήματα και τις αξίες των τεσσάρων διαφορετικών πολιτισμών που υπάρχουν στους κόλπους της χώρας⁶² (Benjamin, 1976,

⁶¹Έως σήμερα, έχουν ξεσπάσει τέσσερις εξεγέρσεις: το Δεκέμβριο του '50 (η εξέγερση της Maria Hertogh), τον Ιούλιο και το Δεκέμβριο του '64 και αυτή που συνέβη στη Μαλαισία (Κουάλα Λουμπόρ), το Μάιο του '69, ως συνέπεια (spillover) του Μάη του '68 (Quah, 2000, σ.77).

⁶²Η κυβέρνηση του ΚΛΔ, διαχειρίστηκε την εθνοτική ποικιλομορφία της Σιγκαπούρης σε τρεις φάσεις που αντιστοιχούν σε τρεις περιόδους: από το 1965 έως το 1979, από το 1979 έως το 1990 και από το 1990 έως και σήμερα. i) Πρώτη φάση (1965 - 1979): από το διαχωρισμό της με τη Μαλαισία και θέλοντας να αποφύγει τον κίνδυνο να γίνει μια τρίτη Κίνα (η δεύτερη ήταν η Μαλαισία), απομάκρυνε την έμφαση από την «κινεζικότητα» της Σιγκαπούρης, διασφαλίζοντας ότι η κινεζική πλειοψηφία δε θα επέμενε σε έναν πιο ιδιαίτερο ρόλο και καθεστώς για την κοινότητά της, τη γλώσσα της ή τον πολιτισμό της (Vasil, 1995, σ.38). Η κυβέρνηση αναγνώρισε το ιδιαίτερο καθεστώς των Μαλαισιανών, έστω κι αν αποτελούσαν το 14% του πληθυσμού της χώρας, προκειμένου να διασφαλίσει ότι η αποκοπή της από τη Μαλαισία, δε θα επηρέαζε την ειδική τους θέση και τα συμφέροντά τους (Quah, 2000, σσ.80-81). Υιοθέτησε την αρχή μιας πολυφυλετικής πολιτιστικής δημοκρατίας και επέτρεψε στις διαφορετικές ομάδες την ελευθερία στο σεβασμό των διαφορετικών πολιτισμών και τρόπων ζωής, θρησκειών και αξιών, γλωσσών και εκπαιδευτικών θεσμών. Πρακτικά, αυτό συνέβη με τη θέσπιση τεσσάρων επίσημων γλωσσών (αγγλικά, μανδαρινικά, μαλαισιανά και γλώσσα των Ταμίλ) για τα επίσημα έγγραφα, τα ΜΜΕ και τα σχολεία, καθώς και με την εκπροσώπηση όλων των κοινοτήτων στην κυβέρνηση και τη βουλή. Τέλος, το κόμμα επεδίωξε να δημιουργήσει μια αγγλόφωνη Σιγκαπούρη, όχι μόνο για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των κοινοτήτων, αλλά και για να αποτρέψει τους πολίτες με κινεζική παιδεία να διαδραματίσουν κυρίαρχο ρόλο στην ηγεσία και για να προστατεύσει την εικόνα μιας κοσμοπολίτικης πόλης - κράτους, αποθαρρύνοντας τον κινεζικό σοβινισμό. Επιπλέον, με την υιοθέτηση της αγγλικής ως επίσημης γλώσσας, ενθαρρύνθηκε η πρόσβαση στη σύγχρονη γνώση, την επιστήμη και την τεχνολογία που απαιτούνται για τη συνεχή οικονομική ανάπτυξη (Vasil, 1995, σσ.46-48 και 50-52). ii) Δεύτερη φάση (1979 - 1990): δόθηκε πολύ μεγάλη έμφαση στην «ασιανοποίηση» της Σιγκαπούρης, η οποία στόχευε στην ενδυνάμωση των δεσμών των ανθρώπων της με τις διαφορετικές κουλτούρες τους, ώστε να μπορούν να δραστηριοποιούνται έχοντας εμπιστοσύνη, τόσο στην παράδοση των αντίστοιχων κοινοτήτων τους, όσο και στο δυτικό κόσμο της επιστήμης, της τεχνολογίας και του παγκόσμιου εμπορίου (Vasil, 1995, σσ.64-65). Ο δεύτερος λόγος της «ασιανοποίησης» ήταν η εξισορρόπηση των ανισοτήτων ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες. Όμως, ενώ οι Κινέζοι με αγγλική παιδεία επωφελήθηκαν από την οικονομική ανάπτυξη, οι Μαλαισιανοί δεν μπορούσαν

σ.121) Το κόμμα, προκειμένου να διαμορφώσει το έθνος της Σιγκαπούρης, βασίστηκε σε ένα πρόγραμμα που διέθετε τους εξής τέσσερις πυλώνες: την οικονομική ανάπτυξη, την παιδεία, τη στρατιωτική θητεία (national service) και την κατασκευή δημοσίων σπιτιών (public housing).

5.1.1. Η οικονομική ανάπτυξη

Ο σημαντικότερος πυλώνας στο πρόγραμμα υπήρξε η οικονομική ανάπτυξη: το '59, το κυβερνών κόμμα αντελήφθη ότι η εθνική συνειδηση θα δημιουργηθεί μόνο εάν ο λαός δεσμευόταν απέναντι στη χώρα· ο αποτελεσματικότερος τρόπος για να διασφαλισθεί η «πίστη» των πολιτών ήταν η προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία βασίστηκε σε δύο στοιχεία: στη μεταναστευτική φύση του πληθυσμού της χώρας και

να εκμεταλλευτούν τις αναδυόμενες ευκαιρίες, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα μεγάλο χάσμα ανάμεσα στις δύο αυτές ομάδες (Vasil, 1995, σσ.88-89). Επίσης, η πρόσβαση των Μαλαισιανών στα πανεπιστήμια ήταν περιορισμένη, λόγω της δεδομένης δυσκολίας τους να μάθουν αγγλικά· για το λόγο αυτό, το ΚΛΔ πρότεινε τη σύνταξη ενός προγράμματος που θα εφαρμοζόταν από την κοινότητα και θα βασιζόταν στην αυτοβοήθεια, προκειμένου να αντεπεξέλθει (η κοινότητα) στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε· έτσι, επετεύχθη η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου της Μαλαϊκής κοινότητας. Η προσπάθεια αυτή οδήγησε σε παρόμοια προγράμματα για τους Ινδούς και τους Κινέζους, με αποτέλεσμα να βελτιωθεί το εκπαιδευτικό επίπεδο όλων των κοινοτήτων (Quah, 2000, σ.83). iii) Τρίτη φάση (1990 έως σήμερα): μετά την αλλαγή στην ηγεσία του ΚΛΔ συνεχίστηκε η πολιτική της προώθησης της πολυφυλετικής πολιτιστικής δημοκρατίας, με το νέο πρωθυπουργό της χώρας να υιοθετεί ένα πιο συμβουλευτικό και ανοιχτό πολιτικό ύφος, διότι ενώ το '64 κατεβλήθη προσπάθεια να υπάρξει μια κοινή εθνική ταυτότητα και να αποκλειστούν τα εθνοτικά ζητήματα από το δημόσιο χώρο, η δεύτερη γενιά των ηγετών της κυβέρνησης με τη δημιουργία των αυτό - βοηθούμενων κοινοτικών ομάδων, έφερε στη δημόσια σφαίρα ευαίσθητα εθνοτικά θέματα. Έτσι, οι νέοι ηγέτες, προκειμένου να πετύχουν τη διαμόρφωση του έθνους, προσπάθησαν να προωθήσουν την απάλειψη των ανισοτήτων μεταξύ όλων των ομάδων, αποκαθιστώντας, ταυτόχρονα, την «κινεζικότητα» των Κινέζων πολιτών (αν δεν το έκαναν, η χώρα θα έχανε το πιο μορφωμένο και ικανό της κομμάτι και θα επηρεαζόταν τόσο η πολιτική της σταθερότητα, όσο και το παραδοσιακό οικογενειοκρατικό της σύστημα). Επιπλέον, η νέα ηγεσία προσέβλεψε στην εξάλειψη των ανισοτήτων ανάμεσα στους Ινδούς και τους Κινέζους και ανάμεσα στους Κινέζους με αγγλική παιδεία και στους Κινέζους με κινεζική παιδεία, ενθαρρύνοντας την εκπαίδευση και τις ικανότητες των λιγότερο ικανών. Με την αλλαγή της έμφασης στη δόμηση του εθνικού κράτους, η κυβέρνηση διαπίστωσε ότι οι αξίες των πολιτών της χώρας μεταμορφώνονταν από κοινοτικές σε ατομικές, συνέπεια της καθημερινής έκθεσης σε εξωτερικές επιρροές (Vasil, 1995, σσ.114-121), γεγονός που θα καθόριζε την εθνική ανταγωνιστικότητα, την ευημερία και την επιβίωση της Σιγκαπούρης ως έθνους. Επομένως, θα έπρεπε να εμφυτευθούν στους πολίτες οι αξίες μιας εθνικής ιδεολογίας, για να τους προστατεύσει από τα ανεπιθύμητα αποτελέσματα των ξένων επιρροών και να τους ενώσει ως έθνος (Quah, 2000, σσ.85-87). Το πρόγραμμα της Σιγκαπούρης με τον τίτλο «Σιγκαπούρη: μια παγκόσμια πόλη για τις τέχνες και τον πολιτισμό» στοχεύει στην εμφύτευση αυτών των αξιών.

στο ότι η επιβίωση της Σιγκαπούρης στηρίχθηκε, αρχικά, στην εκβιομηχάνιση, [αρνούμενη το ρόλο του εμπορικού διαμετακομιστικού κέντρου (entrepôt) που έως τότε διαδραμάτιζε] κι έπειτα, στην περιφεριοποίηση και παγκοσμιοποίηση⁶³, καθιστώντας όλον τον κόσμο ως αγορά και ενδοχώρα της (Quah, 2000, σ.77). Για να καταπολεμηθούν οι πρωταρχικοί δεσμοί των κατοίκων της Σιγκαπούρης με τον τόπο καταγωγής τους (με τη «μητέρα» χώρα) έπρεπε οι πολίτες να έχουν ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο· και εδώ συνίσταται το πιο εντυπωσιακό κατόρθωμα του ΚΛΔ, που «απογείωσε» την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, κατά τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες. Η Σιγκαπούρη μεταμορφώθηκε σε μία προηγμένη και εξελισσόμενη χώρα, αφού είναι η τέταρτη πλουσιότερη στον κόσμο (World Bank, 1999). Η οικονομική της ανάπτυξη ήταν ζωτικής σημασίας πολιτική για το κυβερνητικό πρόγραμμα, διότι παρείχε στους πολίτες τα απαραίτητα ερείσματα για την ενίσχυση της δέσμευσής τους στη Σιγκαπούρη (Quah, 2000, σ.78).

Η χώρα δε διαθέτει άλλους πόρους εκτός από τη σκληρή εργασία, το πνεύμα των πολιτών της και το όραμα των ηγετών της. Έχει περιορισμένο εργατικό δυναμικό και ακόμη πιο περιορισμένη γη. Έτσι, ξεκίνησε μια πολιτική αναζήτησης ταλέντου από το εξωτερικό, προκειμένου να διατηρηθούν και στο μέλλον τα πρότυπα της κυβερνητικής ηγεσίας και η δεδομένη αποτελεσματικότητα των δημοσίων υπηρεσιών (Yew, 1982, σ.18). Το ξένο ταλέντο, τα τελευταία χρόνια, αξιοποιήθηκε ευρέως σε αυτές τις λειτουργίες, εξαιτίας της εγχώριας έλλειψης της ειδικότητας ή της εκπαίδευσης σε

⁶³ Η λέξη κλειδί για την ανάπτυξη της Σιγκαπούρης είναι η παγκοσμιοποίηση, οριζόμενη ως «η σύμπτυξη του κόσμου και η επίταση της συνείδησής ως ένα σύνολο» (Robertson, 1992, σ.19)· ως «η διάδοση της παγκόσμιας ενσωμάτωσης και του συντονισμού των δραστηριοτήτων που βασίζονται στον κόσμο - παγκόσμιο χωριό, οδηγούμενες από φυγόκεντρες δυνάμεις που δεν αναγνωρίζουν σύνορα»· ως «η αναπτυσσόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση των χωρών μέσω του εμπορίου και της τεχνολογίας ή ως η αναπτυσσόμενη ενσωμάτωση σε μια παγκόσμια οικονομία και ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Το παράδοξο είναι ότι όσο ο κόσμος γίνεται μεγαλύτερος χωρικά και συρρικνώνεται στη διασύνδεση, τόσο περισσότερο σημαντικοί είναι οι μικρότεροι παίκτες» (Naisbitt, 1996, σ.88), γεγονός που η Σιγκαπούρη εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο. Από την άλλη μεριά, η Σιγκαπούρη επένδυσε και στην περιφεριοποίηση, μια διαδικασία που οδηγείται από πολιτικές δυνάμεις που θέλουν να μειώσουν ή να εξαλείψουν τα σύνορα στη μετακίνηση αγαθών, κεφαλαίων και ανθρώπων εντός μιας περιφέρειας (που αποτελείται από στενότερους γεωγραφικούς, γεωπολιτικούς, πολιτιστικούς δεσμούς και περισσότερες οικονομικές συναλλαγές και σύνορα). Η περιφεριοποίηση προωθείται από δυνάμεις που είναι ανταγωνιστικές μεταξύ τους, καθώς οι χώρες προσπαθούν να ενδυναμώσουν νέες ή παλιές ανταγωνιστικές θέσεις. Μπορεί να εξετασθεί ως αντίθετη στις φυγόκεντρες δυνάμεις που οδηγούν στην παγκοσμιοποίηση. Η Σιγκαπούρη δεν αντιμετώπισε τόσο έντονο ανταγωνισμό από τις δυνάμεις της περιφέρειάς της, διότι ήταν πολύ πιο ισχυρή από αυτές, διαδραματίζοντας ένα ρόλο περιφερειακής μητρόπολης στη νοτιοανατολική Ασία. Η άμεση περιφέρεια της πόλης - κράτους της Σιγκαπούρης αποτελείται από την ίδια, το Τζόχορ και το Μπατάμ (Low, 2002, σσ.2-3).

θέσεις που απαιτούν προσόντα ή / και εξαίτιας της απροθυμίας των ντόπιων να δουλέψουν στις κατασκευές και σε εργασίες που δεν απαιτούν ιδιαίτερες ικανότητες (Quah, 2000, σ.75). Η οικονομική ευημερία της Σιγκαπούρης οφείλεται στην ικανότητά της να είναι ένα βήμα πιο μπροστά από τον ανταγωνισμό. Κατάφερε να δημιουργήσει μια τεράστια ενδοχώρα εκτός των συνόρων της, να ελκύσει τις πολυεθνικές επιχειρήσεις και, μέσω της κυβερνητικής βοήθειας, μπόρεσε να διαχειριστεί την ανάπτυξη και να ανθίσει.

Το πρώτο στάδιο του οικονομικού «θαύματος» της χώρας ήταν η δημιουργία του «Τριγώνου της Ανάπτυξης» που σκόπευε στη συνεργασία με τους γείτονες Ινδονησία και Μαλαισία, με τη Σιγκαπούρη να παρέχει τις υποστηρικτικές δομές, τη διοίκηση των τραπεζών και την έρευνα, προκειμένου να δημιουργήσει επιχειρήσεις, οι οποίες μεταφέρθηκαν από το υπέρ - πληθυσμιακό νησί (Σιγκαπούρη) στις κοντινές του περιοχές, όπου το φθινό εργατικό δυναμικό ήταν άφθονο και το έδαφος επαρκές. Όμως, η Σιγκαπούρη επιδίωξε πιο φιλόδοξους στόχους και δίνοντας έμφαση σε συνεργασίες με τον ιδιωτικό τομέα, δημιούργησε εμπορικούς και επενδυτικούς δεσμούς με τις χώρες που ήδη διατηρούσε ισχυρούς εθνικούς δεσμούς (Κίνα και Ινδία), καθώς και με κάποιες από τις ανερχόμενες οικονομίες της νοτιοανατολικής Ασίας, όπως της Μιανμάρ και του Βιετνάμ (Wirtz και Chung, 2006, σ.539). Οι ηγέτες της Σιγκαπούρης διέθεταν μια «παγκόσμια» οπτική και εκμεταλλεόμενοι το πλεονέκτημα που προσφέρει η γεωγραφική της θέση την είδαν να διαδραματίζει στην παγκόσμια σκηνή ρόλο επιχειρηματικού μεσάζοντος, μέσω της συνεργασίας μεταξύ των τοπικών της εταιρειών και αυτών του αναπτυσσόμενου κόσμου, ήτοι των γιγαντιαίων πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες προσεγγίστηκαν προκειμένου να επενδύσουν στις χώρες του «Τριγώνου της Ανάπτυξης». Η πόλη - κράτος διατήρησε στην ενδοχώρα της την ανάπτυξη της υψηλής τεχνολογίας, δύο σημαντικότεροι τομείς της οποίας είναι τα ηλεκτρονικά και η τεχνολογία της πληροφορικής (Murray και Perera, 1995, σσ. xi - xii).

Η ηγεσία της Σιγκαπούρης εξαρχής διακρινόταν από «πραγματισμό», με την έννοια ότι κατανόησε τις ανάγκες των διεθνών επιχειρήσεων, των οργανωτικών δομών, την ψυχολογία του επενδυτή και τη διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Η ικανότητα να συγκεραστούν όλα αυτά τα στοιχεία οδήγησε στην αποκόμιση κέρδους και από τις εθνικές επιχειρήσεις της χώρας. Η ανάπτυξη επήλθε μέσω τεσσάρων στρατηγικών και τριών φάσεων. Οι στρατηγικές ήταν: i) η ενδυνάμωση των κατασκευαστικών συγκροτημάτων, η προώθηση των επενδύσεων στο βιομηχανικό κλάδο, η βελτίωση και προώθηση των ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού και η προτροπή για τη λήψη πρωτοβουλιών από την πλευρά των εταιρειών, προκειμένου να αυξήσουν την έρευνα και την καινοτομία και να εστιάσουν στην ανάπτυξη εφαρμογών, στην πρόοδο της

μηχανικής και στην παραγωγή προϊόντων (Murray και Perera, 1995, σσ. xi - xii). ii) Η ενίσχυση της θέσης της χώρας ως διεθνούς επιχειρηματικού κόμβου, υποστηρίζοντας την κατασκευή και την περιφερειακή ανάπτυξη. Η απόκτηση ταλέντων από το εργατικό δυναμικό είναι απαραίτητη, προκειμένου η πόλη να καταστεί «πύλη» της περιφέρειας για τη μετακίνηση αγαθών, υπηρεσιών, πληροφορίας, κεφαλαίου και γνώσης. Η Σιγκαπούρη ενθάρρυνε τις εταιρείες να καταστήσουν τη χώρα βάση για το εμπόριο, τις επενδύσεις και την ανάπτυξη της εργασίας στην περιφέρεια (Regnier, 2000, σ.69). iii) Η αναβάθμιση των μικρών και μεσαίων τοπικών επιχειρήσεων, προκειμένου να γίνουν παίκτες και να συμμετάσχουν στην περιφερειακή ανάπτυξη. iv) Η δημιουργία εξωτερικής οικονομίας που με τη σειρά της θα βελτιώσει την εσωτερική, ενδυναμώνοντας τους δεσμούς της με την περιφέρεια και διεθνώς, μέσω επενδύσεων στην Κίνα και την Ινδία, με τη συμμετοχή της κυβέρνησης και τον ιδιωτικό τομέα να έχει τον κυριότερο ρόλο. Έτσι, οι οικονομικοί εταίροι επένδυσαν στην περιφέρεια και στη Σιγκαπούρη (Murray και Perera, 1995, σσ.10-11). Οι φάσεις συνίσταντο: i) στη βασική εκβιομηχάνιση της οικονομίας (1966 - 1973), ii) στην εκλέπτυνση και στο άνοιγμα της βιομηχανικής βάσης της Σιγκαπούρης (1974 - 1978) και iii) στην αναδόμηση της οικονομίας με υψηλότερες, βελτιωμένες αξίας βιομηχανίες και υπηρεσίες (1979 - 1984).

Η στρατηγική της Σιγκαπούρης για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς της στηρίχθηκε: στη βελτίωση των ανθρώπινων πόρων της, ελκύνοντας διεθνή ταλέντα· στη συνεργασία κυβέρνησης, επιχειρήσεων και εργατικού δυναμικού· στο διεθνή προσανατολισμό της, μέσω της εκπαίδευσης των ανθρώπων της και των συμμαχιών της με τις χώρες της περιφέρειας της· στο καινοτόμο θεσμικό κλίμα, με την αναθεώρηση κυβερνητικών νόμων που παρακώλυαν την ανάπτυξη καινοτομιών· στη δημιουργία συγκεκριμένων συγκροτημάτων κατασκευών και υπηρεσιών που αρμόζουν στις χωρητικότητες των αναπτυσσόμενων χωρών· στη βοήθεια του εγχώριου τομέα να αναπτυχθεί οικονομικά και να αναβαθμίσει τις διεργασίες του, προκειμένου να αναπτυχθεί η παραγωγικότητά του· στη μετατόπιση της ανταγωνιστικότητας από βραχυπρόθεσμη και μεσοπρόθεσμη, σε μακροπρόθεσμη και στην ελαχιστοποίηση των οικονομικών κινδύνων, μέσω της ενθάρρυνσης των πολυεθνικών εταιρειών να επενδύσουν κεφάλαια στις τοπικές επιχειρήσεις (Murray και Perera, 1995, σ.27).

Συνοψίζοντας, οι παράγοντες που θεωρείται ότι συντελούν στην οικονομική ανάπτυξη της Σιγκαπούρης, είναι: i) η γεωγραφική της θέση, που την καθιστά εμπορική πύλη για τη Μαλαισία και την Ινδονησία, ii) ένα αυξανόμενο, καταρτισμένο, πειθαρχημένο και σχετικά χαμηλά αμειβόμενο εργατικό δυναμικό, iii) η πολιτική και κοινωνική της σταθερότητα, περιλαμβανομένης της αυστηρής νομοθεσίας που ελαττώνει τις

ενδεχόμενες διαμάχες μεταξύ εργατών και διοίκησης, iv) το εύρος των κινήτρων που ενθάρρυνε τις ξένες επενδύσεις (συνεισφορές από ξένους επενδυτές, ξένη ειδικευση, ικανότητα, τεχνολογία, αγορά), v) η έλλειψη γραφειοκρατικών διατυπώσεων, η ικανή και δυναμική πολιτική ηγεσία, vi) το ευνοϊκό εξωτερικό περιβάλλον, vii) οι οικονομίες κλίμακας⁶⁴ (η εισαγωγή ξένης τεχνολογίας είναι ο κύριος διαμορφωτής της τεχνικής προόδου), viii) ο ρόλος του ξένου εμπορίου και της επέκτασης των εξαγωγών, ως αιτιών γρήγορης οικονομικής ανάπτυξης, ix) η εγχώρια αποταμίευση που προέρχεται από τα κέρδη των εξαγωγών και της εισροής κεφαλαίου (LeBlanc, 2008, σ.21), x) οι ευνοϊκοί εναρκτήριοι όροι των επενδύσεων, xi) η ανάπτυξη της παγκόσμιας αγοράς, xii) η γεωπολιτική ομοιογένεια της χώρας και, τέλος, xiii) οι πολιτιστικές αξίες (Wirtz και Chung, 2006, σ. 537).

5.1.2. Η παιδεία

Για να αναπληρώσει την έλλειψη φυσικών πόρων και να αυξήσει τους ανθρώπινους πόρους της χώρας, η κυβέρνηση της Σιγκαπούρης επένδυσε στην παιδεία, η οποία αποτελεί το δεύτερο πυλώνα της διαμόρφωσης του έθνους της Σιγκαπούρης, με το 9% του πληθυσμού της να εμπλέκεται στους εκπαιδευτικούς της θεσμούς. Η μεγάλη αναλογία των σπουδαστών και το νεαρό της ηλικίας του πληθυσμού αναδεικνύουν τη σημασία της παιδείας, η οποία αποσκοπεί στην παροχή ικανών στελεχών στη βιομηχανοποιημένη και σύγχρονη Σιγκαπούρη, στη γαλούχηση των νέων με αξίες, οι οποίες θα διασφαλίσουν την πίστη και τη δέσμευση των νεαρών πολιτών στο έθνος. Εκτός από το να παρέχει τα κατάλληλα προσόντα στο λαό της (με την εισαγωγή τεχνολογικής και τεχνικής εκπαίδευσης από τα μέσα του '60), η Σιγκαπούρη βασίστηκε

⁶⁴Οι οικονομίες κλίμακας στη μικροοικονομία σημαίνουν τα πλεονεκτήματα του κόστους που αποκομίζει μια επιχείρηση χάρη στην επέκτασή της. Είναι παράγοντες που προκαλούν το μέσο όρο του κόστους, ανά μονάδα ενός παραγωγού, να μειωθεί, καθώς η κλίμακα αυξάνεται. Οι οικονομίες κλίμακας είναι μια μακρόχρονη έννοια και αναφέρεται στη μείωση του κόστους της μονάδας, όσο το μέγεθος της μονάδας ή της κλίμακας μεγαλώνει. Αυτές οι οικονομίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν από οποιαδήποτε εταιρία, ανεξαρτήτως μεγέθους, που επεκτείνει την κλίμακα των λειτουργιών της. Οι πιο κοινές οικονομίες κλίμακας εξαρτώνται από την αγορά (μεγάλων όγκων υλών μέσω μακροχρόνιων συμβολαίων), τη διοίκηση (αυξάνοντας την ειδικευση των διευθυντικών στελεχών), τα οικονομικά ζητήματα (χαμηλά επιτόκια όταν δανείζονται από τράπεζες και όταν έχουν πρόσβαση σε μεγαλύτερο εύρος οικονομικών εργαλείων) και το μάρκετινγκ (επέκταση του κόστους της διαφήμισης πάνω από ένα μεγαλύτερο εύρος της συνολικής παραγωγής στις αγορές των μέσων). Καθένas από αυτούς τους παράγοντες, μειώνει το μακρόχρονο μέσο συνολικό κόστος (long run average costs, LRAC) της παραγωγής, μετατοπίζοντας την καμπύλη του βραχυχρόνιου μέσου συνολικού κόστους (short run average total cost, SRATC) κάτω και προς τα δεξιά (O'Sullivan και Sheffrin, 2004, σ.157).

και στην πολιτική της διγλωσσίας για να εμφυτεύσει αξίες στους πολίτες της μαθαίνοντας δύο γλώσσες στο σχολείο ένα άτομο θα μπορούσε να επικοινωνήσει και να αλληλεπιδράσει όχι μόνο με την κοινότητά του, αλλά και με τα μέλη άλλων γλωσσικών ομάδων⁶⁵ (Quah, 2000, σ.78).

5.1.3. Η εθνική υπηρεσία

Το ΚΛΔ, για τη διαμόρφωση του έθνους, στηρίχθηκε και στην «εθνική υπηρεσία», απαιτώντας από όλους τους άνδρες πολίτες, που έχουν συμπληρώσει τα δεκαοχτώ έτη της ηλικίας τους, να υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας για δύομισι χρόνια, θεωρώντας ότι έτσι θα βοηθηθεί ακόμη πιο πολύ η δημιουργία μιας κοινής εθνικής ταυτότητας και θα εμπεδωθεί στους νέους το αίσθημα του πατριωτισμού, προσφέροντάς τους κοινές εμπειρίες και ένα κοινό στόχο και απαλείφοντας τα όποια διαχωριστικά στοιχεία (Quah, 2000, σσ.78-79).

5.1.4. Τα δημόσια σπίτια

Ο τέταρτος πυλώνας του προγράμματος, που έγινε με χαρά αποδεκτός, ήταν τα δημόσια σπίτια που χρησιμοποιούνται για τη στέγαση του 86% του πληθυσμού της Σιγκαπούρης. Το Συμβούλιο Οίκησης και Ανάπτυξης⁶⁶ σχηματίστηκε το '60, προκειμένου να λύσει το πρόβλημα της έλλειψης σπιτιών που το κόμμα κληρονόμησε από τους προκατόχους του. Η πολιτική αυτή, βοήθησε στη διαμόρφωση κοινής εθνικής ταυτότητας, φέρνοντας τους πολίτες διαφορετικών εθνοτήτων, γλωσσών και θρησκειών πιο κοντά και παρέχοντας ευκαιρίες αλληλεπίδρασης, αντίθετα με την γκετοποίηση. Η γειτονιά, αποτελούμενη από διαφορετικές κοινότητες, ενώνει τους πολίτες και τους βοηθά να κατανοήσει ο ένας τον άλλο, με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη ενδεχόμενων εθνοτικών αγκυλώσεων και τη δημιουργία εθνικών περιοχών εντός ενός προτιθέμενου αλλοεθνούς εδάφους. Οι προϋποθέσεις απόκτησης σπιτιού

⁶⁵Όμως, καθώς αυτή η πολιτική εδραίωσε και ενδυνάμωσε τη χρήση της μητρικής γλώσσας μεταξύ των τριών μεγαλύτερων εθνοτικών ομάδων της χώρας, είχε και μια αρνητική συνέπεια: όταν το '79 προωθήθηκε η εκστρατεία με το όνομα «ομιλείτε μανδάρινικα (speak mandarin)» που στόχο είχε να ενθαρρύνει τους πολίτες να μιλούν κινέζικα, οι υπόλοιπες κοινότητες ένιωσαν να απειλούνται και έγιναν πιο επιφυλακτικές για το καθεστώς της μειονότητάς τους και, παρόλο που η εκστρατεία απευθυνόταν αποκλειστικά στους Κινέζους πολίτες, εντός των άλλων ομάδων αυξήθηκε το αίσθημα της ανασφάλειας και της φυλετικής συνείδησης (Quah, 1990, σ.57).

⁶⁶Housing and Development Board.

ήταν η ιθαγένεια, τα έσοδα και το μέγεθος της οικογένειας, όχι η φυλή· όλες οι φυλές πλέον, ζουν μαζί. Επιπροσθέτως, το κράτος επέτρεψε την ιδιοκτησία αυτών των σπιτιών· αποκτώντας οι πολίτες ακίνητες περιουσίες, η δέσμευση και η πίστη τους στη χώρα θα αυξανόταν⁶⁷ (Quah, 1977α, σ.215).

5.2. Η εξασφάλιση της ισότητας

Η ετερογενής φύση του πληθυσμού της Σιγκαπούρης, η διαφορετικότητα της φυλής, της γλώσσας και της θρησκείας, αποτελούν το δυσκολότερο εμπόδιο στην προσπάθεια της χώρας για τη διαμόρφωση του έθνους της, εμπόδιο που υπαγορεύει στην κυβέρνηση τη δημιουργία και την εφαρμογή πολιτικών για την ενθάρρυνση και την προώθηση της φυλετικής και της θρησκευτικής αρμονίας. Μια δεύτερη υποχρέωση της κυβέρνησης είναι να διασφαλίσει το ότι σε μια πλουραλιστική κοινωνία, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί είναι δίκαιοι και αντικειμενικοί στη διαχείριση των πελατών τους, ανεξαρτήτως εθνικής καταγωγής, γλώσσας ή θρησκείας (Quah, 1990, σ.71). Η πολυφυλετική υφή του λαού της Σιγκαπούρης, έχει ως συνέπεια να κατέχουν οι Κινέζοι ψηφοφόροι την πλειοψηφία στις εκλογικές διαδικασίες, πράγμα που σημαίνει ότι οι υποψήφιοι που ανήκουν στις άλλες μειονότητες μπορούν να εκλεγούν μόνο με τη στήριξη των Κινέζων. Επομένως, είναι πιθανό η βουλή να αποτελείται μόνο από μέλη του Κινεζικού κόμματος, αν όλοι οι μειονοτικοί αντιπρόσωποι δε στηριχθούν από τους Κινέζους ψηφοφόρους. Για να αποφευχθεί αυτό, το σύνταγμα διασφαλίζει ότι θα υπάρχει εκπροσώπηση των μειονοτήτων, με τη δημιουργία ομάδων εκπροσώπησης των ψηφοφόρων που ανήκουν σε κοινοτικές εκλογικές περιφέρειες⁶⁸ (Quah, 2000, σ.76).

⁶⁷ Παρόλα αυτά, η τοποθεσία των διαμερισμάτων και η πώλησή τους από τους προηγούμενους ιδιοκτήτες τους, συνέβαλε στη σταδιακή αύξηση ορισμένων γκέτο σε κάποιες δημόσιες οικιστικές ζώνες, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να υιοθετήσει περιορισμούς με φυλετικές ποσοστώσεις για κάθε γειτονιά και οικοδομικό τετράγωνο (Quah, 2000, σ.80).

⁶⁸ Προϋποθέτοντας ότι κάθε ομάδα θα αποτελείται, αρχικά, από τρία μέλη της βουλής, με τουλάχιστον ένα μέλος από τις μειονοτικές κοινότητες (Quah, 2000, σ.76). Η προστασία των μειονοτήτων διασφαλίζεται, επίσης, με το Προεδρικό Συμβούλιο για τα Μειονοτικά Δικαιώματα, το οποίο είναι αρμόδιο για τον έλεγχο των κονδυλίων που προορίζονται για τις εκάστοτε κοινότητες. Περαιτέρω, υπάρχει και το Προεδρικό Συμβούλιο για τη Θρησκευτική Αρμονία που ασχολείται με ζητήματα, τα οποία επηρεάζουν τη διατήρηση της ανεξίθρησκείας. Υπάρχει στενή σύνδεση μεταξύ της θρησκείας και της φυλής στη Σιγκαπούρη, αφού η πλειονότητα των Κινέζων είναι βουδιστές και ταϊσιτές, σχεδόν όλοι οι Μαλαισιανοί είναι μουσουλμάνοι και οι περισσότεροι από τους Ινδούς, Ινδουιστές (Quah, 2000, σ.76).

5.3. Σιγκαπούρη, μια παγκόσμια πόλη

Σύμφωνα με τον ορισμό της παγκόσμιας πόλης και υιοθετώντας τον ορισμό του Giddens (1990) για την παγκοσμιοποίηση ως την «επίταση των κοινωνικών σχέσεων παγκοσμίως, η οποία συνδέει μακρινές τοπικότητες με τέτοιο τρόπο που τα τοπικά γεγονότα επηρεάζονται από γεγονότα που συμβαίνουν μίλια μακριά και αντιστρόφως», η Σιγκαπούρη μπορεί να χαρακτηριστεί ως παγκόσμια πόλη. Ο Meng (1977) ισχυρίστηκε ότι αυτό που κατέστησε τη Σιγκαπούρη «παγκόσμια» ήταν «το έντονο και επεκτεινόμενο εμπόριό της, καθώς και το ότι οι εμπορικοί της δεσμοί ήταν πολύ δυνατοί με τον πλούτο των βιομηχανικά αναπτυσσόμενων χωρών του κόσμου». Οι Murray και Perera (1995) χαρακτήρισαν τη Σιγκαπούρη ως «παγκόσμια πόλη - κράτος», χωρίς όμως να διατυπώνουν έναν ακριβή ορισμό για το τι εννοούσαν. Σύμφωνα με τον Bellows (1995), η παγκοσμιοποίηση ήταν μια «ενσυνειδήτη στρατηγική που σχεδιάστηκε για τη Σιγκαπούρη, προκειμένου αυτή να εισέλθει στις επιχειρήσεις εξαγωγής προϊόντων κατασκευής, όπως και για να γίνει η πρώτη περιφερειακή τοποθεσία για τα κεντρικά επιτελεία των διεθνών υπηρεσιών και των οικονομικών οργανισμών». Σκοπός της εισόδου της Σιγκαπούρης στην παγκόσμια οικονομία, ήταν να ελκύσει την ξένη επένδυση. Ως το '80, οι ξένες επενδύσεις συνιστούσαν το 80% των επενδύσεων στη χώρα. Η δέσμευση της κυβέρνησης στην παγκοσμιοποίηση κατά τα τελευταία τριάντα έτη, καταδείχθηκε από την πολιτική της υποστήριξης, της κατασκευής υποδομών, της εκπαίδευσης και της καθοδήγησης των πολιτών προς μια παγκόσμια κατεύθυνση (Bellows, 1995, σσ.51,76) και το ότι η Σιγκαπούρη είναι, σήμερα, μια παγκόσμια πόλη, αποδεικνύεται βάσει των παγκόσμια προσανατολισμένων οικονομικών, διοικητικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, καθώς και των φυσικών διαστάσεών της.

5.3.1 Η οικονομική διάσταση

Με τη λογική ότι η οικονομική διάσταση της παγκόσμιας πόλης δίνει έμφαση στον ισχυρό ρόλο των επενδύσεων του διεθνούς κεφαλαίου από τις πολυεθνικές εταιρείες και τις ξένες τράπεζες, καθώς και στη μεταστροφή από την κατασκευή χαμηλής τεχνολογίας σε υψηλής τεχνολογίας προϊόντα και υψηλών ικανοτήτων επαγγελματικές υπηρεσίες, η Σιγκαπούρη κατάφερε να ελκύσει ξένες επενδύσεις, με αποτέλεσμα να αξιολογηθεί ως ο τρίτος μεγαλύτερος επενδυτικός προορισμός παγκοσμίως (Quah, 1997β, σ.301). Το εργασιακό περιβάλλον της κατατάσσεται πρώτο ανάμεσα σε δεκαέξι ασιατικές χώρες. Με όρους χρηματικών ποσών στις άμεσες ξένες επενδύσεις που

έγιναν στη Σιγκαπούρη, κατατάσσεται δεύτερη στην περιφέρεια Ασίας - Ειρηνικού από τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (United Nations' Conference on Trade and Development, UNCTAD), μετά την Ιαπωνία (Economic Development Board, 2008). Οι προσπάθειες της Σιγκαπούρης για την ενσωμάτωσή της στην παγκοσμιοποίηση και την περιφεριοποίηση απέφεραν καρπούς, αφού η οικονομία της βασίζεται πλέον στις διεθνείς αγορές, σε διάφορους τομείς. Εντός των συνόρων της χώρας υπάρχουν 5.000 υπερεθνικές εταιρείες, με 2.500 διαχειριζόμενες περιφερειακές αγορές, 850 κατασκευαστικές εταιρείες, απευθυνόμενες στην παγκόσμια αγορά και 220 τράπεζες που διαχειρίζονται περιφερειακά και διεθνή οικονομικά ζητήματα. Επίσης, 5.200 εταιρείες της Σιγκαπούρης αύξησαν μέσα σε πέντε χρόνια (1990 - 1995) τις άμεσες ξένες επενδύσεις τους από 13,6 δις δολάρια σε 36,9 δις δολάρια (Quah, 1978, σ.420).

Η Σιγκαπούρη οφείλει σε πολύ μεγάλο βαθμό την ανάπτυξή της στο ότι ήταν κόμβος συναλλαγών της νοτιοανατολικής Ασίας, γεγονός που υποβοηθήσε όχι μόνο τη δική της οικονομική άνοδο, αλλά και όλης της ευρύτερης περιφέρειάς της και έτσι μεταμορφώθηκε σε μια παγκόσμια πόλη. Εάν ιδωθεί ως παγκόσμια, και όχι ως περιφερειακή πόλη, τότε το μικρό της μέγεθος, η έλλειψη ενδοχώρας ή πρώτων υλών και η μικρή εγχώρια αγορά δε συνιστούν εμπόδια για την πρόοδό της. Η εν λόγω οπτική εξηγεί το γιατί (από την ανεξαρτησία της και έπειτα) υπήρξε οικονομικά επιτυχημένη, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα, την πολιτική και κοινωνική της σταθερότητα (Guan, 2006, σ.229). Το πρόβλημα της ενδοχώρας καθίσταται ασήμαντο, όπως αποδεικνύεται και από τις ναυτιλιακές στατιστικές: το 1959, περίπου 9.500 πλοία μετέφεραν 14.000.000 τόνους εμπόρευμα. Δέκα χρόνια αργότερα (1970), ο αριθμός των πλοίων διπλασιάστηκε και το εμπόρευμα τριπλασιάστηκε. Πλοία έρχονταν από όλα τα μέρη της γης, μεταφέροντας αγαθά από και προς όλο τον κόσμο. Σήμερα, το λιμάνι της Σιγκαπούρης είναι ένα παγκόσμιο λιμάνι που καθιστά τον κόσμο ενδοχώρα της⁶⁹. Έτσι, καταφτάνουν όλες οι πρώτες ύλες, με τρόπο φτηνό και εύκολο, αφού η θάλασσα είναι ο σημαντικότερος και οικονομικότερος «δρόμος» για τη μεταφορά μεγάλου όγκου φορτίων, συνδέοντας τη χώρα και με άλλες παγκόσμιες πόλεις (Guan, 2006, σ.230). Εκτός από τη θάλασσα, η Σιγκαπούρη συνδέεται με 140 περίπου από αυτές τις πόλεις μέσω καλωδίων (τηλεπικοινωνίες) και δορυφόρων, καθώς και μέσω αέρος: εικοσιτέσσερις διεθνείς αεροπορικές εταιρείες πραγματοποιούν

⁶⁹ Διαχειρίζεται 145.383 πλοία με μια ναυτιλιακή χωρητικότητα 910,18 εκατομμύρια τόνων μικτού φορτίου· κάθε στιγμή στο λιμάνι υπάρχουν πάνω από 800 πλοία. Σε αναγνώριση των εξαιρετικών υποδομών και υπηρεσιών, το λιμάνι της έχει λάβει αρκετά διεθνή βραβεία, περιλαμβανομένου και του καλύτερου θαλάσσιου λιμανιού της Ασίας επί 12 φορές (Ministry of Trade and Industry, 2008, σ.93).

προγραμματισμένες πτήσεις από και προς τα περισσότερα μέρη του κόσμου, μεταφέροντας κόσμο στη Σιγκαπούρη για τουριστικούς ή εργασιακούς λόγους. Το ότι είναι μια παγκόσμια πόλη αποδεικνύεται παρατηρώντας στο χάρτη τις καθημερινές μετακινήσεις πλοίων και αεροπλάνων, τις τηλεφωνικές και καλωδιακές επαφές, καθώς και τις εξωτερικές εμπορικές και χρηματικές συναλλαγές. Χάρη στην τεχνολογία, οι αποστάσεις εκμηδενίζονται, ενώ οι εμπορικοί εταίροι της είναι οι άλλες παγκόσμιες πόλεις, παρά οι πόλεις που βρίσκονται στην περιφέρειά της (Guan, 2006, σσ.231-232).

Επίσης, «γερά χαρτιά» στην κατάταξη της Σιγκαπούρης ως μιας από τις πιο προηγμένες παγκόσμιες πόλεις, συνιστούν: το χρηματιστήριό της, το οποίο είναι το τρίτο μεγαλύτερο ασιατικό (μετά από αυτά του Τόκιο και του Χονγκ Κονγκ) στον όγκο των συναλλαγών· οι εξαγωγές της, όπου κύριοι εξαγωγικοί τομείς της είναι ο μηχανικός και ηλεκτρονικός εξοπλισμός με δύο από τις μεγαλύτερες αγορές της, τη Μαλαισία και τις ΗΠΑ. Ακόμη, η Σιγκαπούρη είναι ένα διεθνές ναυπηγικό και ναυπηγοεπισκευαστικό κέντρο, διαθέτει έντεκα διυλιστήρια πετρελαίου και είναι η τρίτη δύναμη παγκοσμίως στη διύλιση. Έχει χαμηλό πληθωρισμό, χαμηλά επιτόκια, είναι κέντρο υπεράκτιων (off shore) εταιρειών και δεν έχει καθόλου εθνικό χρέος (Murray και Perera, 1995, σ.235). Τέλος, ο τουρισμός είναι πολύ σημαντικός για την οικονομία της. Από τη στιγμή που η Σιγκαπούρη άρχισε να αναπτύσσεται ως παγκόσμια πόλη με τομείς όπως η κατασκευή, το εμπόριο, τα τραπεζικά και τα οικονομικά ζητήματα, καθώς και οι υπηρεσίες, το νησί γνώρισε τεράστια ανάπτυξη (Dale, 2008, σ.47)

Αυτό όμως που, κυρίως, καθιστά τη Σιγκαπούρη παγκόσμια πόλη, είναι το διεθνές οικονομικό της δίκτυο: είναι ένα σημαντικό κέντρο αγοράς χρυσού και ενός συνεχώς αυξανόμενου αριθμού ξένων παγκόσμιων εμπορικών τραπεζών, διεθνών και πολυεθνικών εταιρειών (Guan, 2006, σ.232). Ακόμη και το ότι μερικές χώρες υιοθέτησαν μια πολιτική έντονου οικονομικού προστατευτισμού και (οικονομικού) εθνικισμού, δεν εμπόδισε τον κόσμο να αγοράζει και να καταναλώνει αγαθά από όλα τα μέρη της γης. Έτσι, η παραγωγή γίνεται ένα ζήτημα διεθνές και η διεθνοποίηση της παραγωγής, λόγω της παγκόσμιας επέκτασης των διεθνών και πολυεθνικών επιχειρήσεων, πραγματοποιείται με απίστευτη ταχύτητα. Παρά τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσουν οι γιγάντιες πολυεθνικές επιχειρήσεις στη διαμόρφωση της παγκόσμιας οικονομίας, αυτές παρέχουν στη Σιγκαπούρη συντομότερους δρόμους για να προλάβει τις αναπτυσσόμενες κοινωνίες και να ισοσκελίσει το μικρό της μέγεθος και την έλλειψη εθνικών πόρων. Η χώρα εισήλθε στον 21^ο αιώνα και κατέστη σημαντικός οικονομικός παίκτης, χάρη σε αυτές τις εταιρείες: στον κατασκευαστικό τομέα (που υπήρξε κυρίαρχος τομέας ανάπτυξής της), οι κυριότερες επενδύσεις έγιναν από τις διεθνείς και τις πολυεθνικές εταιρείες (Guan, 2006, σσ.223-235). Περισσότερα από τα

1,7 δις δολάρια που επενδύθηκαν στις βιομηχανίες προήλθαν από τις υπερεθνικές εταιρίες, γεγονός που εξηγεί το πώς η Σιγκαπούρη αναπτύχθηκε βιομηχανικά, παρά τη μικρή εγχώρια αγορά της, διότι αυτές οι εταιρίες, ταυτόχρονα, συνέστησαν νέες βιομηχανίες αλλά και νέες αγορές. Η χώρα επιβίωσε, επιβιώνει και θα επιβιώσει, διότι δημιούργησε ένα δίκτυο ισχυρών αλληλεπιδράσεων εντός του ραγδαία επεκτεινόμενου διεθνούς οικονομικού συστήματος⁷⁰ (Guan, 2006, σσ.236-237).

5.3.2. Η διοικητική διάσταση

Η διοικητική διάσταση της παγκόσμιας πόλης αναφέρεται στο ρόλο της ως ένας διοικητικός κόμβος για μείζονες, παγκοσμίου τάξεως οικονομικούς παίκτες, αφού φιλοξενεί τα κεντρικά γραφεία και τα επιτελεία πολλών κορυφαίων πολυεθνικών εταιρειών και διεθνών ΜΚΟ. Συγκεκριμένα, οι εικοσιπέντε από τις πιο μεγάλες εμπορικές τράπεζες παγκοσμίως, διατηρούν τα γραφεία τους στη Σιγκαπούρη, όπως και δεκατέσσερις από τις εικοσιπέντε πιο ανερχόμενες εταιρείες πληροφορικής, ενώ τριανταμία από τις πενήντα μεγαλύτερες παγκοσμίως βιομηχανικές επιχειρήσεις διατηρούν θυγατρικές εταιρείες στη χώρα (Quah, 2000, σ.305).

5.3.3. Η πολιτική διάσταση

Η πολιτική διάσταση της παγκόσμιας πόλης αναφέρεται στο κυβερνητικό της σύστημα, τους πολιτικούς της ηγέτες, την πολιτική της διοίκηση και τους δικαιοδοτικούς της νόμους, που κατευθύνουν τον πολιτικό σχεδιασμό και την πολιτική εφαρμογή τους στην πόλη, καθώς και στην εξωτερική της πολιτική. Μια παγκόσμια πόλη διακρίνεται από το διεθνή προσανατολισμό του κράτους στο οποίο ανήκει και η γραφειοκρατία της, η οποία στελεχώνεται από αποτελεσματικούς τεχνοκράτες. Καθώς η Σιγκαπούρη είναι ένα ανεξάρτητο κράτος, η κυβέρνησή της διαδραματίζει το ρόλο του καθοδηγητή στο έργο της δημιουργίας της παγκόσμιας πόλης, παρέχοντας τις απαραίτητες υποδομές και τα φορολογικά κίνητρα που θα θέλξουν τις ξένες επενδύσεις (Quah, 2000, σ.308).

⁷⁰ Εντύπωση προκαλούν τα διεθνή βραβεία που έχει αποκομίσει η πόλη από διάφορα κλιμάκια: η τρίτη καλύτερη ασιατική χώρα στην ποιότητα ζωής, η λιγότερο διεφθαρμένη πόλη στην Ασία, η πρώτη χώρα σε γενικές υποδομές, το δεύτερο ελκυστικότερο μέρος για τις βιομηχανίες, πρώτη σε διαφάνεια, ένατη στην τεχνολογική εξέλιξη και η πρώτη στη μεταναστευτική πολιτική, παγκοσμίως (Economic Development Board, 2009).

Η κυβέρνηση υπήρξε ο σχεδιαστής, ο διαχειριστής και ο πάροχος των υποδομών, καθώς και ο προωθητής επιλεγμένων οικονομικών στόχων (Dale, 2008, σ.49). Ακολουθώντας το παράδειγμα της Ελβετίας, η Σιγκαπούρη κατευθύνθηκε στην περιφερειοποίηση της πολιτικής της με τρεις μείζονες στόχους: i) την εδραίωση δεσμών με περιφερειακές οικονομίες, αναπτύσσοντας βιομηχανικά πάρκα σε τοποθεσίες - κλειδιά (άλλων χωρών) για την ανάπτυξή της, ii) τη διεύρυνση των σχέσεών της με πολυεθνικές εταιρείες, επιστρατεύοντας τα προαναφερθέντα βιομηχανικά πάρκα στο υπόλοιπο της Ασίας και επενδύοντας κεφάλαιο μαζί με τις εταιρείες στις περιοχές αυτές και iii) την ενθάρρυνση των επιχειρηματιών της χώρας να δημιουργήσουν παραρτήματα (των επιχειρήσεών τους) στο εξωτερικό ή να θεσπίσουν κοινοπραξίες με άλλους τοπικούς επιχειρηματίες (Bellows, 1995, σσ.56-57).

Το κράτος της Σιγκαπούρης έχει όλα τα στοιχεία ενός αναπτυσσόμενου δυτικού κράτους, όπως μια δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση⁷¹, είναι ένα κοσμικό κράτος, τα σύνορά του είναι πλήρως ορισμένα και δεν έχει εδαφικές διαμάχες. Η αντίληψη για την ασφάλεια και κατ' επέκταση για την εξωτερική πολιτική της χώρας ανατρέχει στη ρεαλιστική παράδοση (Ganesan, 1998, σ.577). Η πρωταρχική της ασφάλεια αφορά στην πολιτική και οικονομική της επιβίωση, σε ένα αβέβαιο και εχθρικό περιβάλλον. Η αυτοβοήθεια (μέσω της ανάπτυξης των εθνικών μέσων) και η ισορροπία ισχύος (με την ανάμιξη των μεγαλύτερων δυνάμεων στη νοτιοανατολική Ασία), είναι καίρια στοιχεία για τη διατήρηση και τη βελτίωση της ασφάλειάς της (Yah et al., 1988, σ.197). Η ρεαλιστική συμπεριφορά υιοθετήθηκε εξαιτίας των αδυναμιών της: μικρό μέγεθος, έλλειψη στρατιωτικού προσωπικού και πόρων, η θέση της σε ένα «μαλαϊκό» κόσμο, μέχρι πρότινος εχθρικό και η πρόσφατη δημιουργία και ανεξαρτησία του κράτους (Ganesan, 1998, σσ.578-579). Η ρεαλιστική της συμπεριφορά, όμως, απειλείται από την οικονομική της αλληλεξάρτηση και τη σταθερότητα που, πλέον, χαρακτηρίζει τη νοτιοανατολική Ασία. Η Σιγκαπούρη, μαζί με τους γείτονές της, «έχτισε» το άμεσο περιβάλλον της, μέσω της ανάπτυξης περιφερειακών κανόνων και θεσμών, όπως και μέσω υπό - περιφερειακών και περιφερειακών οικονομικών συνεργασιών (Ganesan, 1998, σ.580). Αυτοί οι θεσμοί και η οικονομική αλληλεξάρτηση, δεν έχουν ως τώρα αλλάξει τη σημασία της εθνικής αυτοβοήθειας, κάτι το οποίο παραμένει ακόμη και

⁷¹ Παρόλα αυτά, ένα κυρίαρχο κόμμα κυβερνά από το '59, το οποίο έχει μηδαμινές αντιστάσεις στις εκλογές που διεξάγονται κάθε πέντε χρόνια· όμως, το ΚΛΔ καταφέρνει να είναι συνεπές στις προεκλογικές του υποσχέσεις, να διατηρεί την οικονομική ανάπτυξη της χώρας σε υψηλά επίπεδα, να διατηρεί την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια και να επενδύει συνεχώς στα δημόσια στίπια (Velayutham, 2007, σσ.11-12).

σήμερα ο πυρήνας της ασφάλειας, της σκέψης και της συμπεριφοράς της Σιγκαπούρης⁷² (Ganesan, 1998, σσ.582-584).

5.3.4. Η κοινωνική και πολιτιστική διάσταση

Η κοινωνικοοικονομική διάσταση της παγκόσμιας πόλης αναφέρεται στον κοινωνικό της ιστό, ο οποίος απαρτίζεται από την απασχόληση του πληθυσμού της, τις δομές των κοινωνικών τάξεων της, το βιοτικό επίπεδο του λαού της, τους εργασιακούς και εκπαιδευτικούς θεσμούς της, την εθνική της σύσταση και τις πολιτιστικές και θρησκευτικές της αξίες. Η Σιγκαπούρη, ως παγκόσμια πόλη, παρέχει μια υψηλότερη αναλογία εργασιών υψηλών ικανοτήτων, έλκοντας μια ευρεία ποικιλία ειδικών και επαγγελματιών που είναι υψηλόμισθοι, κατέχουν πανεπιστημιακή μόρφωση και απαιτούν ένα βιοτικό επίπεδο πάνω από το μέσο όρο, βιοτικό επίπεδο που περιλαμβάνει τον πολιτισμό και την αναψυχή (Quah, 2000, σ.310). Η χώρα, διαθέτει ένα πολύ καλό ασφαλιστικό σύστημα που βρίσκεται στη δεύτερη καλύτερη θέση μεταξύ των χωρών της Ασίας (έπειτα από αυτό της Ιαπωνίας), παρέχοντας υψηλή σύνταξη στα πενήντα πέντε έτη. Η θέση της γυναίκας είναι αυτή που αρμόζει σε ένα αναπτυγμένο κράτος δυτικού τύπου, το επίπεδο της εγκληματικότητας είναι εξαιρετικά χαμηλό, όπως και της διαφθοράς και της ανεργίας, ενώ παρέχει παιδεία υψηλού επιπέδου: το Εθνικό Πανεπιστήμιο της Σιγκαπούρης και το Nanyang Technological University, κατατάσσονται ανάμεσα στα εκατό καλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου. (Dale, 2008, σ.51).

Η τρίτη φάση της συγκρότησης του έθνους στη δημιουργία της Σιγκαπούρης ως παγκόσμιας πόλης, αφενός κατευθύνεται από τη διπλή οικονομική και πολιτιστική πρόκληση της παγκοσμιοποίησης, αφετέρου, οι πολιτικές που ακολουθούνται προσανατολίζονται στην επιτυχία της χώρας στο παγκόσμιο φάσμα, αναγνωρίζοντας ότι αυτό θα επιφέρει την πολιτιστική πρόκληση λόγω της παγκοσμιοποίησης,

⁷² Στο στρατιωτικό κομμάτι υιοθετεί το δόγμα της αποτροπής, το οποίο υπαγορεύει την ικανότητα ξεκάθαρης και αποφασιστικής νίκης. Όμως, στο παρελθόν, η στρατιωτική στρατηγική άμυνας της Σιγκαπούρης εδράιωσε τη μεταφορά της «δηλητηριασμένης γαρίδας» για την περιγραφή της (στρατηγικής): αν το ψάρι - κυνηγός κατασπαράξει τη γαρίδα, θα υποστεί στομαχόπονο ή θα πεθάνει (δηλαδή και οι δύο θα υποστούν επιπτώσεις). Σήμερα, η στρατηγική της έχει να κάνει με την επιβίωση και τη νίκη της σε έναν ενδεχόμενο πόλεμο. Διαπιστώνεται, λοιπόν, μια μεταστροφή στο στρατιωτικό σχεδιασμό: από εκεί που αρχικά η Σιγκαπούρη θα ήταν ευχαριστημένη (κι ως ηττάτο) καταφέρνοντας ένα δυνατό πλήγμα στον αντίπαλο, τώρα η νέα τάση εμφανίζει την αστραπιαία και αποφασιστική νίκη της (Ganesan, 1998, σσ.585-598).

πρόκληση που συνίσταται στη διατήρηση της δέσμευσης του λαού της Σιγκαπούρης στον εθνικό στόχο. Για το λόγο αυτό, το κράτος υπήρξε ανέκαθεν παρεμβατικό στον οικονομικό και πολιτιστικό τομέα, στη διαχείριση του πληθυσμού και της εθνικής του ανάπτυξης (Velayutham, 2007, σσ.13-14). Από το '90 μέχρι σήμερα, εκπονήθηκαν από την εκάστοτε κυβέρνηση δύο στρατηγικές, προκειμένου η Σιγκαπούρη να διατηρήσει το καθεστώς μιας παγκόσμιας πόλης: i) η προώθησή της ως μιας παγκόσμιας πόλης για τις τέχνες και τον πολιτισμό (μέσω του ομώνυμου προγράμματος⁷³) και ii) η προώθηση της ανόδου του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της, ώστε να καταστεί η Σιγκαπούρη «κοσμοπολίτικη» και να πρεσβεύεται τόσο από την έννοια της παγκόσμιας πόλης, όσο και από την εθνικιστική της σύσταση. Η εν λόγω στρατηγική στόχευε στο να καταστεί μια κοσμοπολίτικη πόλη, με τρεις επιμέρους στόχους: την προσέλκυση του παγκοσμίου κεφαλαίου, την ενθάρρυνση των πολιτών να αποφύγουν τη μετανάστευση και την αναζήτηση ικανών αλλοδαπών να έλθουν και να εγκατασταθούν στη Σιγκαπούρη (Velayutham, 2007, σ.119). Από τη στιγμή που το ΚΑΔ προώθησε την ανάπτυξη στον πολιτισμό, μέσω της προαγωγής των τεχνών και της ανόδου του βιοτικού επιπέδου, η Σιγκαπούρη παρήγαγε ένα προφίλ μιας οικουμενικής τάξεως κοσμοπολίτικης παγκόσμιας πόλης. Εκτός από τα οικονομικά οφέλη που αποκόμισε από αυτή τη στρατηγική, η πολιτική πολιτιστικής ανάπτυξης αναδείχθηκε ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση του έθνους.

Από την άλλη μεριά, όμως, αρκετοί πολίτες προτιμούν τη μετανάστευση, είτε γιατί η Σιγκαπούρη έχει υψηλό κόστος ζωής, το οποίο είναι ρυθμιζόμενο και ασφυκτικό, είτε επειδή προτιμούν μια σταδιοδρομία στο εξωτερικό, όπου υπάρχει καλύτερη και λιγότερο απαιτητική εκπαίδευση. Μεταναστεύουν γιατί προτιμούν έναν ηρεμότερο τρόπο ζωής, γιατί δε θέλουν τα παιδιά τους να υπηρετήσουν για δυόμισι χρόνια στο στρατό, επειδή παντρεύονται ξένους οι οποίοι τους παίρνουν στην πατρίδα τους και τέλος, λόγω του αβέβαιου μέλλοντος της χώρας (Velayutham, 2007, σσ.124-125).

⁷³Το πρόγραμμα της «Παγκόσμιας Πόλης για τις Τέχνες και τον Πολιτισμό» προσέβλεπε στην εισροή επαγγελματιών καλλιτεχνών και ειδικών σε διάφορους τομείς των τεχνών, που θα καθιστούσαν ως κέντρο των δραστηριοτήτων τους τη Σιγκαπούρη, προκειμένου να προωθηθούν δουλειές στην υποκριτική, στη διαχείριση μουσείων, στην παραγωγή και τη διαχείριση θεαμάτων (shows), μιούζικαλ από το Broadway, όπερες, ταινίες, κονσέρτα. Θεσπίστηκαν το Φεστιβάλ Τεχνών, ανά δύο έτη, καλλιτεχνικές εκθέσεις, το Singapore Arts Festival, το World Music Arts and Dance (WOMAD) Singapore Festival, το Singapore International Film Festival, το International Comedy Festival, το Nokia Singapore Art and Singapore Writer's Festival. Επίσης, το πρόγραμμα αυτό στόχευσε σε μια στροφή στην αρχιτεκτονική (μέσω της Αρχής για την Αστική Ανάπτυξη (Urban Development Authority), στη διαφύλαξη της κληρονομιάς των κτιρίων και στη διατήρηση του χαρακτήρα και του χρώματος του αστικού χώρου (Velayutham, 2007, σ.131).

Έτσι, οι πολίτες της Σιγκαπούρης αμφιταλαντεύονται σε μια ζυγαριά, όπου στη μία άκρη βρίσκεται η οικονομική ανάπτυξη, η σταθερή κυβέρνηση, ο αποτελεσματικός κοινωνικός και αστικός σχεδιασμός και η άρτια διαχείρισή τους και στην άλλη η πολυτοποίηση των ανθρώπων της, η υψηλή καπιταλιστική συσσώρευσης και η υπερκαταναλωτική νοοτροπία, ένα αυταρχικό, αποστειρωμένο, βαρετό, υπερβολικά καθαρό, τακτοποιημένο και υγιεινό μέρος, χωρίς την εξωτική γοητεία, την αναρχία και το μυστικισμό άλλων ασιατικών χωρών (Velayutham, 2007, σ.126).

5.3.5. Η φυσική διάσταση

Η φυσική διάσταση της παγκόσμιας πόλης σκιαγραφείται από τις υποδομές της, το φυσικό της περιβάλλον και τα γεωγραφικά της χαρακτηριστικά. Η οίκηση είναι μια πολύ σημαντική πλευρά της ζωής σε μια παγκόσμια πόλη: η Σιγκαπούρη, με το πρόγραμμα δημιουργίας δημόσιων σπιτιών πέτυχε μια εκτενή αστική ανανέωση, βελτίωσε το φυσικό της περιβάλλον και μεταμορφώθηκε σε «πόλη των κήπων», με καθαρά ποτάμια, ανεπτυγμένες φυσικές υποδομές, ένα εξυπηρετικό οδικό δίκτυο και σύστημα μετρό (Wong και Goldblum, 2008, σ.13). Η χώρα μεριμνά για το περιβάλλον με τη βέλτιστη χρήση των περιορισμένων φυσικών πηγών της, συντηρώντας τη φυσική της κληρονομιά και τη βιοποικιλότητα, διασφαλίζοντας καθαρό αέρα με αυστηρούς νόμους για τους ρυπαίνοντες, κρατώντας το νερό σε επαρκή επίπεδα (Douglass και Daniere, 2008, σ.16), ανακυκλώνοντας και βελτιώνοντας τις υποδομές για τη δημόσια υγεία. Οι πολίτες της Σιγκαπούρης βρίσκονται σε περιβαλλοντική εγρήγορση και η χώρα προβαίνει σε εξωτερικές συνεργασίες για τα υπέρ - συνοριακά περιβαλλοντικά προβλήματα, επενδύοντας στην αειφορία, υιοθετώντας διεθνή πρότυπα για μια ανάπτυξη φιλική προς το περιβάλλον (πράσινη ανάπτυξη), με πολιτικές περιορισμένης κατανάλωσης ενέργειας, με την προώθηση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς και με αυστηρούς νόμους για την κατοχή και χρησιμοποίηση των ιδιωτικών αυτοκινήτων (Dale, 2008, σσ.6-7).

5.4. Παγκοσμιοποίηση και διαμόρφωση του έθνους

Χάρη στις αναπτυσσόμενες οικονομίες τους, η Βόρειος Κορέα, η Ταϊβάν, το Χονγκ Κονγκ και η Σιγκαπούρη, αναφέρονται ως οι «Τίγρεις της Ασίας» ή ως «Μικροί

Δράκοι⁷⁴», χαρακτηρισμοί που επεξηγούν την επιτυχία που είχαν οι χώρες αυτές, οι οποίες ενσωμάτωσαν τις κομφουκιανές⁷⁵ (ή ασιατικές) αξίες σε μια αποτελεσματική κυβερνητική πολιτική, παρέχοντας υψηλά επιτόκια αποταμίευσης, διαθέτοντας σκληρά εργαζόμενους πληθυσμούς, έχοντας μια ελεύθερη οικονομική αγορά και στηρίζοντας την εκπαιδευτική ανάπτυξη. Η προσήλωση της Σιγκαπούρης στις εν λόγω αξίες, έπειτα από την κρίση των ασιατικών αγορών (μέσα δεκαετίας '90), μετατοπίστηκε στην παγκοσμιοποίηση. Η ανησυχία που παρουσιάστηκε, από τη μεριά των ηγετών της, για το ρόλο της παράδοσης στη σύγχρονη εποχή και για τα ζητήματα διατήρησης του πολιτισμού και της εθνικής ταυτότητας της χώρας, επιτάχθηκε από τις αβεβαιότητες που παρουσιάστηκαν με την παγκοσμιοποίηση (Velayutham, 2007, σσ.1-2). Όσο κι αν ακούγεται περίεργο, η διαδικασία του εθνικού σχηματισμού προσομοιάζει με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης. Αυτό συμβαίνει, γιατί το έθνος - κράτος βασίζεται σε ένα ξεκάθαρο ορισμένο έδαφος, με συνεχή ιστορία και κοινή ταυτότητα· η παγκοσμιοποίηση εμπεριέχει τις διαδικασίες μέσω των οποίων τα κυρίαρχα εθνικά κράτη είναι καλυπτόμενα με δικτυωτή διάταξη και υπονομευόμενα από υπερεθνικούς δρώντες με ποικίλες προοπτικές ισχύος, προσανατολισμούς, ταυτότητες και δίκτυα, δυσκολεύοντας το σχέδιο του έθνους - κράτους να παράγει μια ομοιογενή εθνική ταυτότητα (Kwa, 2006, σ.137). Το γενικό αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης αποδυναμώνει ή και υποσκελίζει τις εθνικές μορφές πολιτιστικής ταυτότητας. Υπερεθνικά κινήματα και κοινότητες διασποράς οδηγούν στη χαλάρωση των ισχυρών ταυτοποιήσεων της χώρας με την εθνική κουλτούρα και, ταυτόχρονα, αλλά και ισοδύναμα, στην ισχυροποίηση άλλων πολιτιστικών δεσμών και υποταγών πάνω και κάτω από το επίπεδο του έθνους - κράτους (Velayutham, 2007, σ.5).

Στη Σιγκαπούρη το κράτος προηγήθηκε του έθνους, το οποίο ήταν το μέσο επίτευξης για την ανάπτυξη της χώρας. Από τη στιγμή που η Σιγκαπούρη είναι η πλέον παγκοσμιοποιημένη πόλη, σύμφωνα με τους δείκτες των διασυνοριακών ροών των αγαθών, των υπηρεσιών και των διεθνών επαφών, μια μοντέρνα πόλη με υψηλό

⁷⁴Το λεγόμενο «ασιατικό μοντέλο» έχει να κάνει με τον προσανατολισμό της οικονομίας προς το εξωτερικό, με εξαγωγές των κατασκευών, με υψηλούς δείκτες στις αποταμιεύσεις και στις ξένες επενδύσεις· οι τοπικές επιχειρήσεις είναι στενά συνδεδεμένες με την κυβέρνηση (Velayutham, 2007, σ.169).

⁷⁵Αξίες που επικεντρώνονται στην ανθρώπινη ηθική και στις σωστές πράξεις, ένα ηθικό, κοινωνικό, πολιτικό, φιλοσοφικό και θρησκευτικό σύστημα. Οι βασικές διδασκαλίες του κομφουκιανισμού τονίζουν τη σημασία της εκπαίδευσης στην ηθική εξέλιξη του ατόμου, ώστε το κράτος να μπορεί να κυβερνάται από την αρετή της ηθικής, παρά από τη χρήση υποχρεωτικών νόμων. Ο κομφουκιανισμός πρεσβεύει αξίες, όπως η ειλικρίνεια, οι ανιδιοτελείς σχέσεις μεταξύ των ατόμων, ο σεβασμός, ο αλτρουισμός, η οικογένεια, η ευγένεια, η μετριοφροσύνη, η τήρηση των υποσχέσεων, η αποφυγή των ανήθικων ανθρώπων, η επιστροφή στην παράδοση και η τήρηση των εθίμων (Levinson και Christensen, 2002, σσ.157-158).

βιοτικό επίπεδο, δεν έχει να φοβηθεί την παγκοσμιοποίηση, διότι χρειάζεται το εμπόριο και την αλληλεπίδραση με τις άλλες χώρες. Δεν μπορεί να δράσει έξω από το παγκόσμιο πλαίσιο και να οδηγηθεί σε εσωστρέφεια, εφόσον δεν κατέχει τους φυσικούς πόρους που θα εξασφαλίσουν την επιβίωσή της. Ούτως ή άλλως, η χώρα πάντα είχε στενή εξάρτηση με την περιφέρειά της και τον υπόλοιπο κόσμο και η παγκοσμιοποίηση ήταν το όχημα για την ανάπτυξή της. Θα πρέπει να διαχειριστεί σωστά τη θέση της, την ισχύ της και την εμπειρία της, για να διατηρήσει την εθνική της ταυτότητα. Δεν πρέπει να εκφεύγει της προσοχής κανενός το γεγονός ότι η χώρα δεν είχε ποτέ μια εθνική βάση στέρεα και παραδοσιακά δομημένη. Άρα, οι προσπάθειες για τη διαμόρφωση του έθνους (οι οποίες ως τώρα υπήρξαν επιτυχημένες) θα συνεχιστούν, όπως θα συμβεί και για όλες τις υπόλοιπες πόλεις και χώρες του κόσμου, διότι η παγκοσμιοποίηση έχει επιδράσει όχι μόνο πάνω στις παγκόσμιες πόλεις (απλά, σε αυτές οι επιπτώσεις είναι πολύ πιο φανερές), αλλά και πάνω σε όλα τα έθνη.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

6. Η Βενετία και η Σιγκαπούρη

Στο τελευταίο μέρος του παρόντος πονήματος γίνεται απόπειρα για μια σύγκριση μεταξύ της Βενετίας και της Σιγκαπούρης. Είναι εκ προοιμίου δύσκολη η προσπάθεια εντοπισμού κοινών στοιχείων ανάμεσα σε μια πόλη που έφτασε στην ακμή της κατά το μεταίχμιο του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης και σε μια άλλη, η οποία διαθέτει παγκόσμιες λειτουργίες και χρονικά τοποθετείται στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Εντούτοις και *mutatis mutandis*, «στην αναζήτηση μιας ιστορικής σύγκρισης για τη Σιγκαπούρη, πρωτεύουσα θέση κατέχει η Βενετία, ως σπουδαία ναυτική δύναμη και τόπος μεγάλης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Όπως η Βενετία λειτούργησε ως το δυναμικό κέντρο της Ευρώπης κατά την Αναγέννηση, η Σιγκαπούρη έχει παρόμοια λειτουργία κατά τον 21^ο αιώνα» (Leifer, 2000, σ.13). Η ανάπτυξη της Σιγκαπούρης εμφανίζει πολλά όμοια χαρακτηριστικά με εκείνα της Βενετίας του 12^{ου} - 15^{ου} αιώνα. Οι ομοιότητες αυτές συνίστανται στην καίρια σημασία της τοποθεσίας και των δύο, στο ζωτικό ρόλο του εμπορίου τους, στο ότι είναι εμπορικοί κόμβοι, στις υποδομές τους και στο σταθερό πολιτικό τους σύστημα (Huff, 1997, σ.39) και αποδελτιώνονται ιεραρχικά, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των δύο πόλεων, τα οποία ομοιάζουν περισσότερο μεταξύ τους. Το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου ασχολείται με τις αναλογίες που προκύπτουν από την περίπτωση της πόλης - κράτους της Βενετίας, αναλογίες που αναζήτησε η Σιγκαπούρη, προκειμένου να υιοθετήσει μια βιώσιμη μορφή μιας σύγχρονης πόλης - κράτους. Τέλος, παρατίθεται ένας σύντομος επίλογος, δίκην πρόβλεψης για το μέλλον.

6.1. Τρόπος ανάπτυξης

Το πρώτο καίριο κοινό στοιχείο ανάμεσα στις δύο αυτές πόλεις εντοπίζεται στον πανομοιότυπο τρόπο με τον οποίο αυτές αναπτύχθηκαν. Ζωτικής σημασίας γεγονός συνιστά το ότι υπήρξαν αποικίες⁷⁶. Αρχικά, «προϊόντα» αποικιοκρατίας και μετέπειτα μετααποικιακών πολιτικών δυναμικών, ανέπτυξαν εκείνες τις χωρητικότητες που τις οδήγησαν στη συσσωμάτωσή τους στο υπάρχον διεθνές σύστημα, διότι η αποικιακή τους προέλευση τους κληροδότησε μια «αστική μοίρα» στενά συνδεδεμένη με την εξελισσόμενη παγκόσμια οικονομία που, με τη σειρά της επέφερε μια μεγάλο βαθμού

⁷⁶Η Βενετία (9^{ος} και 10^{ος} αιώνας) ανήκε στη βυζαντινή αυτοκρατορία και η Σιγκαπούρη στη βρετανική (19^{ος} αιώνας).

προσαρμοστικότητα και την ανοχή σε συνεχείς αλλαγές, στον εξωτερικό προσανατολισμό τους και στις κοσμοπολίτικες ευαισθησίες. Επιπλέον και η Βενετία και η Σιγκαπούρη είναι τοποθετημένες σε γεωστρατηγικές θέσεις στην Ευρώπη και στη νοτιανατολική Ασία, αντίστοιχα. Αρχικώς, διαδραμάτιζαν ρόλο εμπορικών διαμετακομιστικών κέντρων (entrepôt), εξυπηρετώντας τις αυτοκρατορίες στις οποίες ανήκαν, ως εμπορικές πύλες (είσοδοι) για την περιφέρειά τους. Σταδιακά και αυξανόμενα, εμπλέκονταν σε ολοένα και περισσότερες εμπορικές δραστηριότητες, αναλαμβάνοντας τη διαχείριση και τη διαμετακόμιση μεγαλύτερων όγκων φορτίων και εμπορευμάτων. Έτσι, ανέπτυξαν με γεωμετρική πρόοδο τις υποδομές τους, το εμπόριο τους και την οικονομία τους κι όταν, τελικώς, ανεξαρτητοποιήθηκαν, ήταν τόσο ισχυρές, ώστε να καταστούν, εξαρχής, εμπορικές υπερδυνάμεις.

6.2. Πολιτική σταθερότητα

Η πολιτική σταθερότητα (εσωτερικά και εξωτερικά), που παρατηρείται στις δύο πόλεις επέτρεψε στην ηγεσία τους να στραφούν αποκλειστικά στην οικονομική πρόοδο. Απαλλαγμένες από εντάσεις που θα μπορούσαν να καταστήσουν στάσιμη την ανάπτυξή τους, η Σιγκαπούρη και η Βενετία κατάφεραν να είναι πάντα στην πρώτη γραμμή των παγκοσμίων εξελίξεων.

Οι πόλεις - κράτη του Μεσαίωνα έτειναν να κυβερνώνται από μια ολιγαρχία. Το μικρό τους μέγεθος συνετέλεσε στην επιδίωξη του μονοπωλίου της πολιτικής ισχύος από την πλευρά της ηγεσίας, υποβοηθούμενο από την ευημερία των κατοίκων τους και την αναγκαιότητα της πολιτικής σταθερότητας που αποτελούσε προϋπόθεση για την οικονομική τους ανάπτυξη (Huff, 1997, σ.40). Στα νεότερα χρόνια και η Σιγκαπούρη διατήρησε αυτό το μονοπωλιακό είδος διακυβέρνησης, αφού από το 1959 κυβερνάται από ένα και μοναδικό κόμμα, το οποίο, αφενός τηρεί τις προεκλογικές του δεσμεύσεις και αφετέρου παρέχει στους πολίτες της χώρας ασφάλεια και σταθερότητα.

Ένα πρόβλημα που προέκυψε στη Σιγκαπούρη -από τη στιγμή που απέκτησε την ανεξαρτησία της- και το οποίο δημιούργησε μια κάποια πολιτική αστάθεια, ήταν ότι, αρχικά, εξέλειπε ο υψηλός βαθμός εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο έθνος και η αίσθηση μιας κοινής εθνικής ταυτότητας (πράγμα που δε συνέβαινε στην περίπτωση της Βενετίας): το πρόβλημα αυτό, όμως, αντιμετωπίστηκε με τις προαναφερθείσες (βλ. πέμπτο κεφάλαιο) πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές πρακτικές. Από την άλλη μεριά, η Βενετία, από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής της ως ανεξάρτητη πόλη, υπήρξε παράδειγμα πόλης - κράτους, όπου πολύγλωσσοι και πολυ - εθνοτικοί πληθυσμοί

γέννησαν ένα είδος συλλογικού («βενετικού») εθνικισμού (Huff, 1997, σ.40), γεγονός που συνέβαλε κατά πολύ στη σταθερότητά της, όπως ακριβώς συνέβη και με την ανάπτυξη του εθνικισμού στη Σιγκαπούρη, έπειτα από τις επιτυχημένες προσπάθειες για τη διαμόρφωση του έθνους της.

Το πολίτευμα της Βενετίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «αριστοκρατική» ή «ολιγαρχική δημοκρατία», ενώ το αντίστοιχο της Σιγκαπούρης είναι η «κοινοβουλευτική δημοκρατία». Κοινός τόπος αυτών των πολιτικών συστημάτων είναι το ότι καμία δύναμη, πρόσωπο, αξίωμα ή οικογένεια δεν καθυποτάσσουν τη διακυβέρνηση και δεν καταχρώνται την εξουσία. Αντιθέτως, προωθείται η πρακτική της αξιοκρατίας, η οποία ενδυναμώνει έτι περαιτέρω την εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στην κυβέρνηση. Η Βενετία, όντως απολάμβανε μια καλή και αποτελεσματική διακυβέρνηση, ασχέτως με το ότι το πολίτευμά της ήταν, κατ' ευφημισμόν, η δημοκρατία. Τα κεντρικά όργανα της πολιτικής διοίκησής της σχημάτιζαν μια πυραμίδα με το δόγη και τους έξι συμβούλους του στην κορυφή, το Μεγάλο Συμβούλιο ακριβώς από κάτω και στη βάση της (πυραμίδας), τους Τεσσαράκοντα και τη Γερουσία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εξασφαλιζόταν ο έλεγχος στην εξουσιαστική αρχή. Στη Σιγκαπούρη, τα αντίστοιχα όργανα που ασκούν τον έλεγχο στην εξουσία είναι η αντιπολίτευση, μια επιτροπή εντός του κοινοβουλίου που διερευνά τα πεπραγμένα της κυβέρνησης και ένα συμβούλιο που ασκεί στενό έλεγχο στους κυβερνητικούς αξιωματούχους. Έτσι (και στις δύο περιπτώσεις), εξασφαλίζεται η ορθή διακυβέρνηση, η οποία γεννά την πίστη στην πόλη από τη μεριά των πολιτών της και το αίσθημα της ασφάλειας εντός της⁷⁷.

Οι πολίτες των δύο πόλεων - κρατών συμμετέχουν ενεργά στη διακυβέρνηση: στη Βενετία, η συμμετοχή των πολιτών επιτυγχάνεται με τη διαίρεση της πόλης σε περιοχές· κάθε περιοχή εκλέγει τους εκπροσώπους της στο Μεγάλο Συμβούλιο. Επίσης, τουλάχιστον στην αρχή της Βενετίας ως δημοκρατίας, ο δόγης πριν από τη

⁷⁷Το εκλογικό σύστημα της Βενετίας, στόχευε σε εκλογή βασισμένη στην ανάδειξη των μελών του Μεγάλου Συμβουλίου, στην αποφυγή προεκλογικών εκστρατειών και στη μείωση των πολιτικών ανταγωνισμών, σε ψηφοφορία από την ανώτερη αστική και από τις αριστοκρατικές τάξεις, στη βραχεία διάρκεια κάθε αξιώματος (6 - 12 μήνες), στο ότι μετά τη λήξη της θητείας κανείς ανώτερος υπάλληλος δεν μπορεί να υπηρετήσει στο ίδιο αξίωμα πριν την πάροδο δύο ετών, στην αποτροπή απόκτησης υπερβολικής εξουσίας και στην πάταξη του νεποτισμού, με τη λήψη νομοθετικών μέτρων. Από την άλλη, η Σιγκαπούρη κάνει εκλογές βασισμένες στην ανάδειξη ενός κυβερνώντος κόμματος, περιλαμβάνει έντονες προεκλογικές εκστρατείες, με τα κόμματα να παρουσιάζουν το πολιτικό τους πρόγραμμα, προβλέπει ψηφοφορία για όλους τους πολίτες (άνδρες και οι γυναίκες, οι οποίες στη Βενετία δεν είχαν δικαίωμα ψήφου) και η θητεία της κυβέρνησης διαρκεί πέντε έτη. Οποιοσδήποτε μπορεί να αναλάβει οποιοδήποτε αξίωμα, όσες φορές το επιτρέπει η λαϊκή βούληση, η εξουσία είναι υποκείμενη στη λαϊκή βούληση και ο νεποτισμός, λόγω της φύσης του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς και η κατάχρηση της εξουσίας, αποφεύγονται.

λήψη ορισμένων σημαντικών αποφάσεων συγκαλούσε δημοτικό συμβούλιο, αποτελούμενο από όλους τους άνδρες πολίτες, αριστοκράτες ή μη, συμβούλιο το οποίο είχε τη λειτουργία της αθηναϊκής εκκλησίας του δήμου, την υπέρτατη έκφραση της λαϊκής συμμετοχής στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Έτσι, οι άνθρωποι διαπνέονταν από ένα πνεύμα ένταξης στην πόλη που συνέβαλε ακόμη περισσότερο στην πολιτική σταθερότητα. Στη Σιγκαπούρη, εκτός από την ψήφο, η συμμετοχή των πολιτών εκφράζεται με την επιτροπή των κατοίκων στο κοινοβούλιο (Residents' Committee) και με την ύπαρξη των αυτό - βοηθούμενων κοινοτήτων, που αποτελούν ακόμη ένα κοινό στοιχείο των δύο πόλεων. Από τη μία, οι κοινότητες στη Σιγκαπούρη διαθέτουν «εθνική» χροιά, αφού απαρτίζονται από μέλη της ίδιας φυλής που μιλούν την ίδια γλώσσα και πιστεύουν στον ίδιο θεό. Από την άλλη, στη Βενετία, οι κομμούνες είχαν κοινωνικοοικονομική διάσταση, διότι αποτελούνταν από άτομα της ίδιας κοινωνικής τάξης και του ίδιου οικονομικού επιπέδου. Παρ' όλα αυτά, οι κοινότητες και οι κομμούνες έχουν την ίδια ακριβώς λειτουργία: την επιδίωξη, την προώθηση και την προάσπιση των συμφερόντων των μελών τους. Επομένως, όλες οι ομάδες των πολιτών αποκτούν φωνή και συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες της πόλης.

Επιπλέον, μεγάλο μέρος της πολιτικής σταθερότητας, οφείλεται στην ικανή και δεσμευμένη ηγεσία, στη διορατικότητα και την ικανότητα των ηγετών των δύο πόλεων και στο ότι ταλαντούχοι άνθρωποι εξυπηρετούν την κυβέρνηση. Το αποτέλεσμα της ικανής ηγεσίας είναι η ύπαρξη δικαιοσύνης και αξιοκρατίας στις επιλογές της κυβέρνησης και η αποφυγή φαινομένων απολυταρχισμού. Το ταλέντο και η ικανότητα ηγετών και πολιτών φέρνουν την ανάπτυξη, την ευημερία και, επομένως, την άνοδο του επιπέδου της ζωής της πόλης. Έτσι, εξασφαλίζεται η εμπιστοσύνη του λαού στην κυβέρνηση και λείπουν οι εντάσεις.

Τέλος, μια ουδέτερη εξωτερική πολιτική, όταν είναι αποτελεσματική, συμβάλλει στην εσωτερική πολιτική σταθερότητα. Η Βενετία ακολούθησε μια τέτοια πολιτική (έως το 15^ο αιώνα), η οποία της εξασφάλισε την ανάπτυξή της: διατήρησε καλές σχέσεις με τους γείτονές της και με τους εκάστοτε αντιπάλους της· υπήρξε μέλος της χριστιανικής Ευρώπης, ενώ, ταυτόχρονα, διεξήγαγε συνεχές και αδιάκοπο εμπόριο με τους μουσουλμάνους της Ανατολής, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη από τους «αλλόθρησκους». Η ουδετερότητά της τη βοήθησε να εκμεταλλευθεί στο έπακρο όλες τις ενδεχόμενες εμπορικές ευκαιρίες. Στις εξωτερικές σχέσεις και τις πολιτικές πρακτικές της, η Σιγκαπούρη ακολουθεί παρόμοια στρατηγική με τη Βενετία. Στη σύγχρονη εποχή, η ουδετεροποίηση μιας χώρας και η διατήρηση της ισορροπίας των δυνάμεων, μεταφράζεται από τη συμμετοχή αυτής της χώρας στους διεθνείς και

περιφερειακούς θεσμούς⁷⁸ (Huff, 1997, σ.40). Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Σιγκαπούρη διατηρεί τις καλές της σχέσεις με τους γείτονές της και τις υπόλοιπες χώρες, αναβαθμίζει την ισχύ της και αναπτύσσεται.

6.3. Οικονομία

6.3.1. Δύο κόμβοι

Από τη γέννησή της, η Βενετία ήταν ένα νησί, πόλη - κράτος χωρίς έδαφος. Άρχισε να μεγαλώνει και να ευημερεί κατά το 12^ο αιώνα, όταν οι άνθρωποι της άρχισαν να εμπορεύονται με την Ανατολή. Κατά την περίοδο της Αναγέννησης και, ειδικότερα, έπειτα από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, κατέστη εμπορική υπερδύναμη και η ισχυρότερη πόλη - κράτος του κόσμου. Χάρη στη γεωστρατηγική της θέση και τη ναυτική της ικανότητα αποτέλεσε τον κυριότερο εμπορικό κόμβο. Οι Βενετοί έμποροι ήλεγχαν τις μεγαλύτερες εμπορικές οδούς, μέσω της Μεσογείου. Το εμπόριο ευνόησε τη Βενετία και της απέφερε οικονομικοκοινωνική ευημερία. Η πόλη διέθετε τις καλύτερα ανεπτυγμένες υποδομές της εποχής. Το πρώιμης μορφής χρηματιστήριό της Βενετίας ενίσχυσε την οικονομική της δραστηριότητα, παρέχοντας ευκαιρίες για πολλές συναλλαγές. Η ηγεσία της πόλης υιοθετούσε πολιτικές και για τους ξένους εμπόρους (όπως την παραχώρηση αποθηκών στους Γερμανούς εμπόρους που δραστηριοποιούνταν στη Βενετία), πολιτικές που ευνοούσαν και τους διαφορετικής εθνικότητας εμπόρους (Δυτικούς, Εβραίους, Έλληνες και μουσουλμάνους). Οι παραπάνω παράγοντες συνέβαλαν στην ανάπτυξη της Βενετίας ως το κυρίαρχο εμπορικό σταυροδρόμι της προ - μοντέρνας Ευρώπης. Η πόλη - κράτος πρωτοπόρησε στην εμπορική επανάσταση, κατά το 14^ο αιώνα. Οι εμπορικοί συνεταιρισμοί, οι κοινοπραξίες, το σύστημα της κράτησης των διπλών βιβλίων εσόδων και η τήρηση αποδείξεων στις συναλλαγές εξελίχθηκαν για να διευκολύνουν το εμπόριο (Soe, 2003). Η Βενετία υπήρξε κέντρο διακίνησης του κεφαλαίου, των οικονομικών συναλλαγών και

⁷⁸Η Σιγκαπούρη διατηρεί διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις με 127 κράτη μέλη του ΟΗΕ του οποίου είναι μέλος, ενώ συμμετέχει και σε μια σειρά από τις γραμματείες του Οργανισμού. Συμμετείχε στις αποστολές διατήρησης της ειρήνης στο Κουβέιτ, στην Αγκόλα, στη Ναμίμπια, στην Καμπότζη και στο Τιμόρ, καθώς και στην εκστρατεία σταθεροποίησης του Ιράκ, κατά τον πρώτο πόλεμο στον Περσικό Κόλπο και στην αναδόμηση του Αφγανιστάν. Είναι μέλος των περιφερειακών οργανισμών της Ένωσης των Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) και της Οικονομικής Συνεργασίας Ασίας - Ειρηνικού (Asia - Pacific Economic Cooperation, APEC) (Meng, 1977, σ.187).

των τραπεζικών δραστηριοτήτων και για αιώνες, ήταν σπουδαίος εμπορικός κόμβος, ο οποίος ένωνε την Ευρώπη με την Ασία, τη Δύση με την Ανατολή.

Από την άλλη μεριά, η Σιγκαπούρη «προσανατολίστηκε στο να γίνει ένα “έξυπνο νησί”, ένα παγκόσμιο κέντρο για την επιστήμη και την τεχνολογία και ένα καίριο στρατηγικό σημείο στα παγκόσμια εμπορικά, τηλεπικοινωνιακά και πληροφοριακά δίκτυα» (Knoor, 1995, σ.1). Οι οικονομικοί δείκτες αποδεικνύουν ότι το κατάφερε: η οικονομία της κατατάσσεται ως η δεύτερη καλύτερη, η πιο ελεύθερη και η πιο ανταγωνιστική παγκοσμίως (Economic Development Board, 2007). Η χώρα αποτελεί κέντρο του διεθνούς εμπορίου, μια γέφυρα ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Είναι βάση για τη δραστηριότητα των γενικών επιτελείων των μεγαλύτερων πολυεθνικών εταιρειών, αφού φιλοξενεί 5.000 διεθνείς εταιρείες (Economic Development Board, 2007). Στις αρχές του '90, η οικονομική πολιτική της κατευθύνθηκε στην προώθηση της ανάπτυξης της πόλης - κράτους ως ενός διεθνούς επιχειρηματικού κόμβου και παγκοσμίου οικονομικού κέντρου στη νοτιανατολική, την ανατολική Ασία και τον Ειρηνικό. Μ' αυτόν τον τρόπο, πέτυχε το στόχο της ανάπτυξής της, καθιστάμενη ένα παλλόμενο και ισχυρό βιομηχανικό κέντρο με προσωπικό υψηλής εξειδίκευσης και γνώσης (Soe, 2003). Αυτή η παγκόσμια πόλη αποτελεί κατεξοχήν τόπο για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων· φημίζεται για την εξελιγμένη επικοινωνιακή δομή της, το παγκοσμίου τάξεως αεροδρόμιο της και τις λιμενικές της εγκαταστάσεις. Παρέχει υψηλότατο επιπέδου μεταφορικές, επικοινωνιακές και πληροφοριακές υπηρεσίες με τις αντίστοιχες υποδομές, αυξάνοντας, έτσι, την οικονομική ανταγωνιστικότητά της και την ποιότητα ζωής των πολιτών της, ενώ κατέχει μοντέρνο τηλεπικοινωνιακό σύστημα βασισμένο εξολοκλήρου στην ψηφιοποίηση, προσφέροντας μια ανοιχτή τηλεπικοινωνιακή αγορά για τις τοπικές και τις ξένες εταιρείες. Οι εν λόγω τηλεπικοινωνιακές υποδομές είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, που την καθιστά ταυτόχρονα και κόμβο ηλεκτρονικού εμπορίου (Soe, 2003).

6.3.2 Εμπόριο

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η Σιγκαπούρη και η Βενετία αναπτύχθηκαν τόσο πολύ, παρά το πολύ μικρό τους μέγεθος και την έλλειψη ενδοχώρας, καταφέροντας να καταστήσουν ενδοχώρα τους ολόκληρο τον κόσμο, χάρη στον παγκόσμιο προσανατολισμό της οικονομίας τους. Όπως παρατηρήθηκε, η ανάπτυξη της Βενετίας στον οικονομικό τομέα εξασφαλίστηκε από το εμπορικό της μονοπώλιο στη Μεσόγειο. Όταν απαλλάχθηκε από τους φόρους, τους οποίους οι υπόλοιπες πόλεις πλήρωναν

στο Βυζάντιο, προκειμένου να έχουν πρόσβαση στην επικράτειά του, η Δημοκρατία της Βενετίας αύξησε τον αριθμό των συναλλαγών της και κατάφερε να επικρατήσει ως η μόνη εμπορική δύναμη. Περαιτέρω, με την κατάληψη την Κωνσταντινούπολης (1204), ήλεγχε οικονομικά, σχεδόν όλο τον τότε γνωστό κόσμο. Παρόλο που οι ανταγωνιστές της (πόλεις της χανσεατικής ένωσης και η Γένοβα) ήταν ισχυροί, η Βενετία τους ξεπέρασε επιλέγοντας προσεκτικότερα τις εμπορικές της οδούς και επειδή ήταν ικανή να παρέχει μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων, χάρη στο γεωγραφικό εύρος των οικονομικών της δραστηριοτήτων. Λόγω της ναυτικής ισχύος της είχε τη δυνατότητα να προστατεύσει τα πλοία της από ενδεχόμενες επιθέσεις και να ενθαρρύνει την ελευθερία της πλοήγησης, η οποία αποτελεί ζωτικής σημασίας στοιχείο για το ναυτικό εμπόριο. Ακόμη και σήμερα, ο μεγαλύτερος όγκος του εμπορίου διεξάγεται μέσω θαλάσσης και, λιγότερο, μέσω αέρος και ηλεκτρονικά. Η Σιγκαπούρη, αντιλαμβανόμενη το οικονομικό όφελος, υποστηρίζει και εκμεταλλεύεται την πλοήγηση στη θάλασσα: διακινεί τεράστιες ποσότητες εμπορικού φορτίου και τα πλοία της διασχίζουν όλο τον κόσμο⁷⁹. Επίσης, χάρη στις υψηλού επιπέδου και αποτελεσματικές υπηρεσίες που παρέχει, καταφέρνει να κυριαρχήσει και στο εμπόριο δια αέρος, αλλά και στο ψηφιακό (Soe, 2003). Φυσικά, στην παγκοσμιοποιημένη εποχή, στην εποχή κατά την οποία ο οικονομικός ανταγωνισμός και η αλληλεπίδραση μεταξύ των χωρών βρίσκονται στο απόγειό τους, είναι ακατόρθωτο για τη Σιγκαπούρη να μονοπωλήσει τις εμπορικές οδούς και τις αγορές. Παρ' όλα ταύτα, διαθέτει την ικανότητα να κατέχει τέτοια ισχύ, ώστε να κατατάσσεται ανάμεσα στις πρώτες εμπορικές και οικονομικές δυνάμεις, διεθνώς.

6.3.3. Επικοινωνιακές υποδομές

Η επιτυχία μιας οικονομίας είναι ένα σύνθετο φαινόμενο και εξαρτάται από ένα ευρύ πλαίσιο παραγόντων, που κυμαίνεται από τη διακυβέρνηση έως το εκπαιδευτικό σύστημα και τον πολιτισμό. Καίριους παράγοντες της επιτυχημένης οικονομικής ανάπτυξης αποτελούν η επικοινωνία και οι μεταφορικές υποδομές. Η Βενετία του 13^{ου} - 15^{ου} αιώνα και η Σιγκαπούρη του 21^{ου}, εκτός από τις τεχνολογικές διαφορές τους έχουν πολλά εντυπωσιακά κοινά στοιχεία. Όπως προαναφέρθηκε, συνιστούν κέντρα συναλλαγών και εμπορίου για τις παγκόσμιες οικονομίες της εποχής στην οποία ανήκουν και υιοθετούν αποτελεσματικές στρατηγικές ανάπτυξης υποδομών για να εκμεταλλευτούν με το βέλτιστο τρόπο τις επιχειρηματικές και οικονομικές τους ευκαιρίες. Η ανάπτυξη των υποδομών είναι στρατηγικής σημασίας για έναν

⁷⁹Αποτελεί το 9^ο ισχυρότερο ναυτικό έθνος παγκοσμίως.

επιχειρηματικό κόμβο. Οι διαθέσιμες τεχνολογίες επικοινωνιών, κατά το Μεσαίωνα, καθώς και οι αντίστοιχες τεχνολογίες του σήμερα, απέχουν παρασάγγας. Ενώ οι μεταφορές και οι επικοινωνίες κατά το 13^ο αιώνα διεξάγονταν, κυρίως, με τα εμπορικά πλοία, σήμερα είναι πολύ πιο εκλεπτυσμένες. Όμως, παρά τις τεχνικές και τεχνολογικές διαφορές, τα επικοινωνιακά δίκτυα έχουν ακριβώς την ίδια λειτουργία. Οι τεχνολογίες αυτών των δικτύων επηρεάζουν τη διαδικασία της επικοινωνίας, αφού αλλάζουν την ταχύτητα, το κόστος, την απόσταση που μπορεί να διανύσει η πληροφορία, τον όγκο και τη λειτουργικότητά της. Αλλάζουν την πυκνότητα και τον πλούτο της πληροφοριακής ροής, τις σχέσεις, τις αλληλεξαρτήσεις και την αντίληψη των μερών που επικοινωνούν μεταξύ τους. Οι αλλαγές στη διαδικασία της επικοινωνίας, με τη σειρά της, γεννούν οικονομικές και κοινωνικές ευκαιρίες που αλλάζουν την κοινωνία (Garcia, 2001, σ.41). Η Σιγκαπούρη και η Βενετία, κατορθώνοντας να εκμεταλλευτούν τα εν λόγω δίκτυα, απέκτησαν το οικονομικό και εμπορικό πλεονέκτημα έναντι των αντιπάλων τους (για τη λειτουργία και τα συστατικά των επικοινωνιακών δικτύων, βλ. Παράρτημα, ν. Πίνακας 5, σ.119). Το πόσο ισοδύναμοι ή όχι είναι οι δύο κόμβοι, εξαρτάται από το οπτικό πρίσμα μέσω του οποίου παρατηρούνται. Αν εξεταστούν με βάση τις τεχνολογίες που εμπλέκονται στην πληροφοριακή υποδομή τους, τότε η διαφορά μεταξύ τους είναι τεράστια. Στη σύγχρονη εποχή, η Σιγκαπούρη είναι εξοπλισμένη με υψηλής τεχνολογίας συσκευές που εκτείνονται από υπέρ - υπολογιστές, έως πλέγματα των οπτικών ινών, υποδομές που οι Βενετοί δεν μπορούσαν καν να φανταστούν. Από την άλλη, η Βενετία του 13^{ου} αιώνα ήταν μια πόλη χωρίς καν ηλεκτρισμό αλλά, παρόλα αυτά, οι μεταφορικές και επικοινωνιακές της υπηρεσίες ήταν εξαιρετικά εξελιγμένες (Κνοορ, 1995, σ.1). Εξάλλου, σε δομικό επίπεδο, οι δύο πόλεις - κράτη είναι αξιοσημείωτα όμοιες στον τρόπο με τον οποίο η επικοινωνία τους και τα μεταφορικά τους συστήματα διατήρησαν κεντρικό ρόλο στις εμπορικές διαδρομές. Και οι δύο διαθέτουν δίκτυα αιχμής που τους συνέδεαν με τους εμπορικούς τους εταίρους και τους χάριζαν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα υπέρ τους. Η επιτυχία της οικονομικής προόδου των δύο πόλεων υπερτονίζει τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζουν οι μεταφορές και οι επικοινωνιακές υποδομές στην ανάπτυξη ενός εμπορικού κόμβου (Κνοορ, 1995, σ.2).

6.3.4. Λοιποί οικονομικοί τομείς

Στη Σιγκαπούρη και τη Βενετία, το εμπόριο και η οικονομία άνθισαν υπό τη στενή παρακολούθηση, την επιτήρηση και τον έλεγχο του κράτους. Και ίσως εδώ, να οφείλεται και η οικονομική σταθερότητα που επιδεικνύουν. Ανέκαθεν, το κράτος υπήρξε

ο ρυθμιστής των οικονομικών και των εμπορικών δραστηριοτήτων. Οι δεσμοί μεταξύ τους (κράτος - οικονομία) υπήρξαν πολύ στενοί και ποτέ δεν έσπασαν.

Παρόμοιες λειτουργίες φαίνεται να έχουν οι δύο πόλεις και στην παροχή εμπορικών υπηρεσιών. Διαθέτουν ένα μεγάλο αριθμό γηγενών και αλλοδαπών πολιτών, οι οποίοι απασχολούνται στις εμπορικές υπηρεσίες (όπως στις τραπεζικές εργασίες, την ασφάλεια, τις πιστωτικές συναλλαγές). Η Βενετία, για να εξυπηρετήσει τους εμπορικούς της σκοπούς, παρείχε πρωτοπόρες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και ίδρυσε ιδιωτικές τράπεζες (και μία κρατική, που συντόνιζε τις υπόλοιπες). Η Σιγκαπούρη, στο εσωτερικό της, επίσης, διαθέτει μια πλειάδα ιδιωτικών τραπεζών, ξένων και τοπικών, καθώς και κρατικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

Ακόμη, ένα κοινό στοιχείο στην οικονομία των δύο πόλεων συνιστά η κατασκευή. Εντός των γεωγραφικών ορίων τους υπάρχουν εργοστάσια που κατασκευάζουν τα εξαγωγικά τους προϊόντα. Κύριες κατασκευές της Βενετίας είναι το γυαλί, το σαπούνι, τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα και τα βιβλία. Στη Σιγκαπούρη, τα ηλεκτρονικά και ηλεκτρικά προϊόντα, τα χημικά και φαρμακευτικά, ο εξοπλισμός μεταφορών, συντήρησης αεροσκαφών και ναυπηγικών επισκευών, τρόφιμα και ποτά, εξοπλισμός εκτύπωσης και έκδοσης, τα πλαστικά (Jacobs, 1985, σ.59). Οι δύο πόλεις - κράτη, με την κυριαρχία τους στο εμπόριο, τις κατασκευές και τις υπηρεσίες, καταφέρνουν να προσελκύσουν ολοένα και περισσότερους επαγγελματίες από άλλες χώρες, στοιχείο που τους δίνει μια κοσμοπολίτικη χροιά⁸⁰, μια χροιά παγκόσμιας πόλης.

⁸⁰ Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις κοινωνικές πρακτικές των δύο πόλεων. Κατ' αρχάς, επένδυσαν στην προσέλκυση του ξένου ταλέντου, σε ξένους ανθρώπους με ξεχωριστές ικανότητες οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στις πόλεις λόγω των ευκαιριών και του υψηλού βιοτικού επιπέδου που αυτές προσέφεραν. Στη Βενετία, ενώ οι γηγενείς, εκτός από τις κομμούνες δε σχημάτιζαν άλλες κοινότητες, στη Σιγκαπούρη οι ξένοι, προκειμένου να εργαστούν, ενσωματώνονται στις εθνικές κοινότητες των γηγενών. Οι κύριες ομάδες αλλοδαπών που προσελκύνονται από τη Βενετία είναι οι τεχνίτες και οι μελετητές, ενώ στη Σιγκαπούρη παρατηρείται η έλευση όλων των ομάδων τεχνιτών και των επαγγελματιών, φτωχών ή πλουσιών. Το πανεπιστήμιο της Σιγκαπούρης και το τεχνολογικό της ινστιτούτο βρίσκονται στα εκατό καλύτερα του κόσμου. Παρομοίως, η Βενετία, με την προσάρτηση της Πάδοβα, αποκτά ένα από τα καλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου. Οι δύο πόλεις επένδυσαν χρόνο και χρήματα για την τέχνη και είναι φημισμένες για την αρχιτεκτονική τους. Η Σιγκαπούρη είναι γνωστή για τις σύγχρονες τέχνες, η Βενετία για τα έργα ζωγραφικής, τα μωσαϊκά, τις ελαιογραφίες, τις νωπογραφίες. Τέλος, οι δύο πόλεις - κράτη προσελκύουν τουρισμό χάρη στις υποδομές τους και την ανάπτυξη των τεχνών και της οικονομίας. Αποτελούν κοσμοπολίτικες πόλεις, με χαρακτηριστικά που καθιστούν τη Σιγκαπούρη παγκόσμια πόλη και τη Βενετία οικουμενική.

6.4. Αναζητώντας πρότυπα και αναλογίες

Αρκετές χώρες ακολούθησαν το πρότυπο της ανάπτυξης της Βενετίας προσαρμοσμένο κατάλληλα στις ιστορικές, τις πολιτικοοικονομικές και κοινωνικές συνθήκες καθ' εκάστη χρονική περίοδο. Κυρίως, όμως, το μοντέλο της Βενετίας προσιδιάζει καλύτερα στη Σιγκαπούρη, λόγω των εξωτερικών κοινών στοιχείων τους, δηλαδή τη νησιωτική φύση, το μικρό μέγεθος, την έλλειψη ενδοχώρας και την πολιτική μορφή (είναι και οι δύο νησιά - πόλεις - κράτη). Έτσι, η Σιγκαπούρη μπορεί να ακολουθήσει τον τρόπο της Βενετίας και να μάθει απ' αυτόν, προκειμένου να μην υποπέσει στα ίδια σφάλματα που οδήγησαν τη δεύτερη στην πτώση.

Η Σιγκαπούρη (ανόμοια με τη Βενετία) αντιλήφθηκε ότι η βιώσιμη βάση για την ευημερία της και την εξασφάλιση πόρων δεν μπορεί να είναι μόνο το εμπόριο και, ακόμη κι αν ήταν, θα έπρεπε να έχει πλεονέκτημα έναντι των άλλων, πράγμα εξαιρετικά δύσκολο στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και δεδομένου του μικρού μεγέθους της. Ως εμπορικός κόμβος που εξυπηρετεί την ανατολική και νοτιοανατολική Ασία, υιοθέτησε την εμπορική στρατηγική της Βενετίας. Βασίστηκε στους τομείς του εμπορίου και των υπηρεσιών που υιοθετήθηκαν από την επιρροή της βιομηχανοποίησης, ως τη θεσμική διαδικασία συγκερασμού της αλληλεπίδρασης των παγκόσμιων οικονομικών δυνάμεων και των τοπικών παραγόντων που θεσπίστηκαν κοινωνικά και εμπεδώθηκαν ιστορικά (Velayutham, 2007, σ.1): έτσι, εξαρτώμενη από την παγκοσμιοποίηση, αναπτύχθηκε. Η Βενετία, η οποία βασίστηκε αποκλειστικά στο εμπόριό της, όταν ήρθε αντιμέτωπη με τον ανταγωνισμό από την Ολλανδία, την Αγγλία και τη Γαλλία, στράφηκε (πολύ καθυστερημένα) στην εδαφική επέκταση προς την ιταλική ενδοχώρα και στις επενδύσεις στη γεωργία και στις κατασκευές, με συνέπεια να χάσει την οικονομική της ανταγωνιστικότητά σε όλους τους τομείς της οικονομίας και, τελικά, να μαραζώσει. Παρά το ότι η Σιγκαπούρη διαθέτει μόνο βιομηχανίες (και όχι γεωργία), το δίδαγμα από τη Βενετία ήταν ότι, προκειμένου να αναπτυχθεί και να εξασφαλίσει πόρους, έπρεπε να διαφοροποιηθεί και να αναπτύξει άλλους δρόμους και άλλους τομείς, διότι γεωγραφική επέκταση δε νοείται στη σύγχρονη εποχή, ενώ η οικονομική επέκταση έχει όρια και περιορισμούς (Low, 2002, σσ.8-9).

Η Σιγκαπούρη είναι ταυτόχρονα ένα έθνος και μια παγκόσμια πόλη. Ενώ τα έθνη έχουν ξεκάθαρα εδαφικά σύνορα, συνεχή ιστορία και κοινές ταυτότητες, οι παγκόσμιες πόλεις είναι περισσότερο ταυτισμένες με τη σύγχρονη παγκόσμια οικουμένη. Η άποψη ότι η πόλη - κράτος της Σιγκαπούρης μπορεί να είναι μια βιώσιμη μορφή ενός σύγχρονου κράτους βασίζεται στην ιστορική αντίληψη του ρόλου που διαδραμάτισε η Βενετία κατά το Μεσαίωνα, με την έννοια ότι είχε μια παγκόσμια λειτουργία και αντιπροσώπευε το

μωσαϊκό της παγκόσμιας κουλτούρας. Η Βενετία ήταν αποκομμένη και διαχωρισμένη από την κοινωνική μορφή του έθνους - κράτους, διότι ποτέ δεν κατέβαλε προσπάθειες δημιουργίας έθνους, οι οποίες θα αποσκοπούσαν στον ορισμό των συνόρων της και στη δόμηση της πόλης με βάση την παραγωγή μιας εθνικής κουλτούρας. Αντιθέτως, άνθισε χάρη στην πολιτιστική της οργάνωση ως παγκόσμια πόλη, η οποία κατοχυρώθηκε ως ξεχωριστό μέρος, με τη δική της εξελισσόμενη ιστορία και ταυτότητα (Guan, 2002, σ.118).

Η πόλη - κράτος της Σιγκαπούρης είναι πράγματι ένα ξεχωριστό μέρος. Ένα μικρό νησί, στη νότια άκρη της μαλαϊκής χερσονήσου, χωρίς ενδοχώρα, με πολυεθνικό πληθυσμό, αποτελούμενο από μια κινεζική πλειονότητα, σε μια περιφέρεια περιβαλλόμενη από μουσουλμανικές χώρες και η πιο αναπτυσσόμενη χώρα της νοτιοανατολικής Ασίας. Στο διάβα του χρόνου, προσέλκυσε μετανάστες από την ανατολική, τη νότια και τη νοτιοανατολική Ασία, οι οποίοι αναζητούσαν μια καλύτερη τύχη και γι' αυτό εγκαταστάθηκαν στη χώρα. Ως εδαφική και διοικητική οντότητα το νησί είναι εξολοκλήρου προϊόν αποικιακού εκμοντερνισμού. Η κυρίαρχη ελίτ, που κληρονόμησε το μηχανισμό του αποικιακού κράτους, ακολουθώντας την ανεξαρτησία της Σιγκαπούρης το '65, άρχισε να αναπτύσσεται σε ένα μοντέρνο έθνος - κράτος. Η πολιτική διεργασία της διαμόρφωσης του έθνους και η έννοια του «ανήκειν» μέσω του κράτους, ήταν το κλειδί του κοινωνικό - πολιτιστικού σχηματισμού της (Guan, 2002, σ.118).

Η αναζήτηση αναλογιών από τους ηγέτες της Σιγκαπούρης⁸¹ εστίασε στο ιστορικό πρότυπο της πόλης - κράτους, το οποίο προηγήθηκε του έθνους - κράτους. Η Αθήνα

⁸¹Η Σιγκαπούρη δεν ήταν η πρώτη χώρα που είδε τη Βενετία ως υπόδειγμα παγκόσμιας πόλης, από την οποία μπορούσε να διδαχθεί. Έναν αιώνα πριν (προς τα τέλη 19^{ου}), ο Βρετανός Πρωθυπουργός Disraeli, μίλησε για την «αξιοσημείωτη ομοιότητα ανάμεσα στις συνθήκες της Μεγάλης Βρετανίας και της Δημοκρατίας της Βενετίας». Όπως η Σιγκαπούρη, οι Βρετανοί στο τέλος του 20^{ου} αιώνα έψαχναν για αναλογίες του μέλλοντός τους, διότι η Βρετανία, όπως η Βενετία νωρίτερα, είχε μια εμπορική αυτοκρατορία στη διάθεση της και κυβερνιόταν από μια αριστοκρατική ολιγαρχία με επικεφαλής έναν πτλούχο μονάρχη. Η πολιτική που ακολουθήθηκε από τη μεριά της Βρετανίας, εξαρτήθηκε κατά πολύ από τις βρετανικές προοπτικές του βενετικού παρελθόντος. Η απόφαση της Βενετίας να αντιμετωπίσει τις νέες εδαφικές μοναρχίες της Ευρώπης στις αρχές του 16^{ου} αιώνα ήταν, σύμφωνα με το 19^ο αιώνα της ιστοριογραφίας της Βενετίας, το σημείο καμπής της ιστορίας της, όταν απομακρύνθηκε από τη θάλασσα, προσπαθώντας να γίνει μια ηπειρωτική δύναμη. Αν αυτό ήταν το παράδειγμα προς αποφυγή, τότε η Γηραιά Αλβιόνα θα έπρεπε να «χτίσει» τη δύναμή της στη ναυτική ισχύ της και στην αποικιακή αυτοκρατορία. Αυτή η αναλογική επαγωγή της Βενετίας βοήθησε το Ηνωμένο Βασίλειο να μεταμορφώσει το «χαμηλό» ιμπεριαλισμό των μέσο - Βικτωριανών εμπόρων και ιεραποστόλων, στον «υψηλό» ιμπεριαλισμό των υποπρόξενων και αντιβασιλέων (Guan, 2002, σ.131).

και η Βενετία έγιναν προτιμητέα παραδείγματα· και οι δύο ταίριαζαν και ομοίαζαν στη Σιγκαπούρη (γεωγραφικά μικρές και περιορισμένων πηγών οντότητες, πλην όμως εξέχουσες ναυτικές δυνάμεις). Ο τρόπος ανάπτυξης της Αθήνας και της Βενετίας (οι οποίες κατείχαν αρχικά μικρότερο έδαφος από τη Σιγκαπούρη) δημιούργησε μια μακροχρόνια σφραγίδα στο ιστορικό τοπίο και μια αναλογία, την οποία η Σιγκαπούρη φαίνεται να δημιουργεί με τις δύο αυτές πόλεις, ότι δηλαδή, επιβίωσαν χάρη σε πολιτικά συστήματα που υπήρξαν μπροστά από την εποχή τους. Η αθηναϊκή λύση στα πολιτικά ζητήματα (δημοκρατία και σταθερή διακυβέρνηση) αναβίωσε στις ιταλικές πόλεις - κράτη του 12^{ου} αιώνα και, ειδικότερα, στη Βενετία, που κατάφερε να υποστηρίξει αυτήν την αθηναϊκή προσέγγιση στη διακυβέρνησή της και την πολιτική της για τους επόμενους αιώνες. Όπως εκείνες, η Σιγκαπούρη έπρεπε να έχει μια καλύτερη και πιο διορατική διακυβέρνηση από τους γείτονές της και τον άμεσο κόσμο της (γεωπολιτικό περιβάλλον), προκειμένου να επιβιώσει. Περαιτέρω, η Βενετία επέζησε και αναπτύχθηκε όχι μέσω του ελέγχου του εδάφους, αλλά μέσω του ελέγχου του εμπορίου. Στην ακμή της, ήλεγχε το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου από την Ασία στην Ευρώπη και δημιούργησε ένα δίκτυο πόλεων που ήλεγχαν το παγκόσμιο εμπόριο κατά το 13^ο αιώνα, καθιστάμενη εμπορικός κόμβος και μια οικουμενική πόλη. Για να γίνει η Σιγκαπούρη μια πόλη διεθνούς κύρους, έπρεπε να καταστεί και αυτή κόμβος παγκόσμιου εμπορίου: ισχυροποιήθηκε ως διαμετακομιστικό κέντρο για την αναδιανομή εισαγόμενων κατασκευαστικών προϊόντων, τροφίμων και τοπικών πρώτων υλών. Ως πόλη - κράτος που βασιζόταν στο εμπόριο, η εξωτερική της πολιτική έπρεπε να κατευθύνεται από την εξωτερική πολιτική του εμπορίου της (όπως ακριβώς συνέβη στην περίπτωση της Βενετίας). Υπήρξε υποστηρίκτρια χώρα για ένα πιο ελεύθερο εμπόριο ανάμεσα στα μέλη του ASEAN· με τη Συμφωνία για τις Ελεύθερες Ζώνες Εμπορίου (Free Trade Areas) μεταξύ των μελών του Οργανισμού, η Σιγκαπούρη επεξέτεινε την εμπορική ενδοχώρα της και στα μέλη του ΟΟΣΑ και πιο συγκεκριμένα, στις ΗΠΑ. Επίσης, πιστή στο οικονομικό άνοιγμά της, προσπάθησε να επικυρώσει εμπορικές συμφωνίες με την Κίνα και πλέον, συμμετέχει ενεργά και στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (Guan, 2002, σ.109).

6.5. Αντί επιλόγου

Το πώς μεταφράζεται η ιστορία της Βενετίας, θα διαμορφώσει τα είδη των παραδειγμάτων, τα οποία οι ηγέτες της Σιγκαπούρης θα ερμηνεύσουν, αναγνωρίζοντας ως αναλογία τους τη Βενετία. Η υπόθεση ότι το γεγονός που θα καθορίσει την επιβίωση και την ευημερία ή την κατάρρευση της Σιγκαπούρης θα είναι η εξάρτησή της

από το παγκόσμιο δίκτυο της, η ποιότητα και η εξειδίκευση των υπηρεσιών της και η ανταγωνιστικότητα της αγοράς της ως ένα διαμετακομιστικό κέντρο, θα κριθεί από τον ιστορικό του μέλλοντος· το καίριο ζήτημα αφορά στη μακρόχρονη επιβίωση της πόλης - κράτους. Συγκρινόμενη με τη Βενετία, η Σιγκαπούρη μπορεί να έχει ακόμη μεγαλύτερη επιρροή στο σχηματισμό του ιστορικού τοπίου και, *ipso facto*, να είναι ο καταλύτης για την άνοδο και την εξέλιξη των πόλεων - κρατών στον παγκόσμιο χάρτη. Τους δύο τελευταίους αιώνες, το έθνος - κράτος επισκίασε και ενσωμάτωσε την πόλη - κράτος. Είναι πιθανό, λαμβάνοντας υπόψη την έντονη διεθνή συζήτηση για την από - εθνικοποίηση, που προκαλείται λόγω της κυριάρχησης των παγκοσμίων πόλεων στα πολιτικοοικονομικά διεθνή δρώμενα, ο κόσμος να γίνει μάρτυρας της αναβίωσης της πόλης - κράτους με τη μορφή των σύγχρονων μεγαλουπόλεων. Όπως παρατηρήθηκε, αυτές οι πόλεις «διάγουν βίο» ξεχωριστό από το έθνος - κράτος, εντός του οποίου βρίσκονται. Έτσι, οι εν λόγω ανακατασκευασμένες πόλεις - κράτη, ανακαθορίζουν το τοπίο του έθνους - κράτους, διότι καθίστανται γεννήτριες πλούτου και ανάπτυξης και δημιουργοί ενδοχώρας, χρησιμεύοντας ως νέα κέντρα για την οικονομική δραστηριότητα, τη διακυβέρνηση και την κοινωνική οργάνωση· ταυτόχρονα, λειτουργούν ως πόλεις - κράτη σε όλες τις εκφάνσεις τους, εκτός από το όνομα.

Βιβλιογραφία

- Anderson, P. (1985), *Lineages of the Absolutist State*, London: Verso.
- Barker, C. (2004), *The Sage Dictionary of Cultural Studies*, Thousand Oaks (CA): Sage.
- Bellows, T. J. (1995), «Globalization and Regionalization in Singapore: A Public Policy Perspective», στο *Asian Journal of Political Science*, Δεκέμβριος, τομ.3 (2), σσ.49-71.
- Benevolo, L. (1997), *Η Πόλη στην Ευρώπη*, μτφρσ. Α. Παπασταύρου, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Benjamin, G. (1976), «The Cultural Logic of Singapore's "Multiracialism"», στο Hassan, R. (επιμ.), *Singapore, Society in Transition*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, σσ.115-133.
- Bernstein, S. και Milza, P. (1997), *Ιστορία της Ευρώπης*, τομ.1, *Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη, 5^{ος} - 18^{ος} Αιώνας*, 4^η έκδ., μτφρσ. Α. Κ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Black, C. F. (2001), *Early Modern Italy: A Social History*, London - New York: Routledge.
- Braudel, F. (1995), *Υλικός Πολιτισμός, Οικονομία και Καπιταλισμός, 15^{ος} - 18^{ος} αιώνας*, τομ.1, *Οι Δομές της Καθημερινής Ζωής: Το Δυνατό και το Αδύνατο*, μτφρσ. Α. Ασδραχά, Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τραπέζης.
- Braudel, F. (2001), *Γραμματική των Πολιτισμών*, μτφρσ. Α. Αλεξάκης, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Brenner, N. και Keil, R. (2005), «Editors' Introduction: Global City Theory in Retrospect and Prospect», στο Brenner, N. και Keil, R. (επιμ.), *The Global Cities Reader*, London - New York: Routledge, σσ.1-16.
- Castells, M. (επιμ.) (2004), *The Network Society: A Cross - Cultural Perspective*, Cheltenham (UK): Edward Elgar.
- Chambers, D. S. (1970), *The Imperial Age of Venice, 1380 - 1580*, Orlando (FL): Harcourt College.
- Cipolla, C. (1980), *Η Ευρώπη πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση*, μτφρσ. Π. Σταμούλης, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Contarini, G. (1969), *The Commonwealth and Government of Venice*, Cambridge (MA): Da Capo.

- Dale, O. J. (2008), «Sustainable City Center Development: The Singapore City Centre in the Context of Sustainable Development», στο Wong, T. C., Yuen, B. και Goldblum C. (επιμ.), *Spatial Planning for a Sustainable Singapore*, New York: Springer, σσ.31 - 58.
- Della Francesca, P. (2007), «The Italian City - States of the Renaissance», *Carrie* [online], 07/04, τομ.3 (3), στο http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03 [πρόσβαση στις 26/03/2009].
- Douglass, M. και Daniere A. (2008), «Urbanization and Civic Space in Asia», στο Douglass, M. και Daniere A. (επιμ.), *The Politics of Civic Space in Asia, Building Urban Communities*, London - New York: Routledge, σσ.1-18.
- Dugger, W. M. και Sherman, H. J. (2002), *Evolutionary Theory in the Social Sciences*, τομ. 4, *Social Evolution and Institutional Economics*, London - New York: Routledge.
- Dürschmidt, J. (2000) *Everyday Lives in the Global City: The Delinking of Locale and Milieu*, London - New York: Routledge.
- Economic Development Board (2008), *Annual Report 2008*, Singapore: Economic Development Board.
- Epstein, S. R. (2000), «The Rise and Fall of Italian City - States» στο Hansen, M. H. (επιμ.), *A Comparative Study of Thirty City - State Cultures*, Copenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters, σσ.226-257.
- Ganesan, N. (1988), «Singapore, Realist cum Trading State», στο Alagappa, M. (επιμ.), *Asian Security Practice: Material and Ideation influences*, Stanford (CA): Stanford University Press, σσ.579-610.
- Garcia, L. (2001), «The Architecture of Global Networking Technologies», στο Sassen, S. (επιμ.), *Global Networks, Linked cities*, London - New York: Routledge, σσ.39-70.
- Garrett, M. (2001), *Venice: A Cultural and Literature Companion*, Northampton (MA): Interlink Books.
- Gibbon, E. (2005), *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 5^η έκδ., Kensington (CA): Blue Unicorn.
- Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press και Stanford (CA): Stanford University Press.
- Guan, K. C. (2002), «Relating to the World: Images, Metaphors and Analogies», στο Da Cunha, D. (επιμ.), *Singapore in the New Millennium: Challenges Facing the City - State*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, σσ.108-132.
- Gieyszter A. (2003), «Υπαιθρος και Πόλη, Κοινωνίες και Κράτη», στο Αρβελέρ, Ε. και Αymard, Μ. (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι*, τομ.1, *Αρχαιότητα, Μεσαίωνας, Αναγέννηση*, 3^η έκδ., μτφρσ. Π. Μπουρλάκης, Αθήνα: Σαβάλλας, σσ.298-341.

- Hack G., Barkin, D. και LeRoy, A. (1996), «Global City Regions: Searching for Common Ground», *Lincoln Institute of Land Policy*, [online], 08/01, τομ.8 (3), στο <http://www.lincolninst.edu/pubs/PubDetail.aspx?pubid=528> [πρόσβαση στις 04/06/2009].
- Hale, J. R. (1975), *Renaissance Venice*, London: Faber and Faber.
- Harvey D. (1989), *The Urban Experience*, Baltimore (MD): The John Hopkins University Press.
- Hay, D. και Law, J. (1989), *Italy in the Age of the Renaissance, 1380 - 1530*, London: Longman.
- History of Democracy, (2005), *History World*, [online], σσ.1-4, στο <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?ParagraphID=ghr#ghr> [πρόσβαση στις 19/02/2009].
- History of Venice, (2006), *History World*, [online], σσ.1-6, στο <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=aa43> [πρόσβαση στις 07/03/2009].
- Hooker, R. (1999), «Background to the Italian Renaissance», *Washington State University* [online], 06/06. τομ.6 (9), στο <http://www.wsu.edu:8080/~dee/REN/BACK.HTM> [πρόσβαση στις 13/03/2009].
- Howard, D. και Quill, S. (2004), *The Architectural History of Venice*, 2^η έκδ., New Haven (CT): Yale University Press.
- Huff, W.G. (1997), *The Economic Growth of Singapore: Trade and Development in the Twentieth Singapore*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobs, J. (1985), *Cities and the Wealth of Nations: Principles of Economic Life*, New York: Vintage Books.
- Jones, P. (2004), *The Italian City - State, From Commune to Signoria*, 2^η έκδ., Oxford - New York: Oxford University Press.
- Knoop, C. I. (1995), *Singapore Unlimited: Building the National Information Infrastructure*, Boston (MA): Harvard Business School.
- Knox, P. L. και Taylor, P. J. (επιμ.) (1995), *World Cities in a World - System*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuhn, T. S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Press.
- Kwa, C. G. (επιμ.) (2006), *S. Rajaratnam on Singapore: From Ideas to Reality*, Singapore: World Scientific Publishing Company.
- Kyo, E. C. Y. και Quah, J. S. T. (1989), *Religion in Singapore: Report of a National Survey*, Singapore: Ministry of Community Development.

- Lane, F. C. (1973), *Venice: A Maritime Republic*, Baltimore (MD): The John Hopkins University Press.
- LeBlanc, R. (2008), *Singapore: The Socio - Economic Development of a City-State, 1960-1980*, New York: Cranendonck Coaching.
- Lee, E. (1989), «The Colonial Legacy», στο Sandhu, K. S. και Wheatly, P. (επιμ.), *Management of Success: The Moulding of Modern Singapore*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, σσ.3-52.
- LeGoff, J. (1993), *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, μτφρσ. Ρ. Μπενβενίστε, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Leifer, M. (2000), *Singapore's Foreign Policy, Coping with Vulnerability*, London - New York: Routledge.
- Levinson, D. και Christensen, K. (επιμ.) (2002), *Encyclopedia of Modern Asia*, τομ.4, New York: Charles Scribner's Sons.
- Low L. (2002), «The Limits of a City - State: Or Are There?», στο Da Cuncha, D. (επιμ.), *Singapore in the New Millennium: Challenges Facing the City - State*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, σσ.1-25.
- Madison, A. (2007), *The World Economy*, τομ.1, *A Millennial Perspective*, New Delhi: Academic Foundation.
- Mallet, M. (1998), «The Northern Italian States», στο Allmand, C. et al. (επιμ.), *The New Cambridge Medieval History VII, c.1415 - 1500*, Cambridge: Cambridge University Press, σσ.547-569.
- Martin, J. και Romano, D. (2002), «Reconsidering Venice», στο Martin, J. και Romano, D. (επιμ.), *Venice Reconsidered: The History and the Civilization of an Italian City - State, 1297 - 1797*, Baltimore (MD): The John Hopkins University Press, σσ.ι-xviii.
- Martines, L. (1988), *Power and Imagination: City - States in Renaissance Italy*, 2^η έκδ., Baltimore (MD): The John Hopkins University Press.
- McNeill, W. (1974), *Venice: The Hinge of Europe, 1081 - 1797*, Chicago: University of Chicago Press.
- Meng, H. W. (1977), «By the Way of an Introduction: Singapore and the Concept of a Global City», στο Boo W. T. (επιμ.), *The Future of Singapore: The Global City*, Singapore: University Education Press, σσ.99-112.
- Merrington, J. (1986), «Πόλη και Ύπαιθρος στη Μετάβαση προς τον Καπιταλισμό», στο Dobb, M. et. al., *Η Μετάβαση από τον Φεουδαλισμό στον Καπιταλισμό*, μτφρσ. Π. Γρεβενίτης, Αθήνα: Θεμέλιο, σσ.117-161.
- Ministry of Trade and Industry (2008), *Economic Survey of Singapore 2007*, Singapore: Ministry of Trade and Industry, σσ.93-143.
- Morris, J. (1990), *The Venetian Empire: A Sea Voyage*, 2^η έκδ., London: Penguin.
- Murray, G. και Perera, A. (1995), *Singapore: The Global City State*, New York: St. Martin's Press.

Naisbitt, J. (1997), *Megatrends Asia*, New York: Simon and Schuster.

Nicol, D. M. (1999), *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, 3^η έκδ., Cambridge: Cambridge University Press.

Nicholas, D. (2004), *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου: Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη, 312 - 1500*, μτφρσ. Μ. Τζιαντζή, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Norwich, J. J. (1989), *A History of Venice*, 4^η έκδ., New York: Knopf.

Olds, K. και Yeung, H. W. (2005). «Pathways to Global City Formation: A View from the Developmental City - State of Singapore», στο Brenner, N. και Keil, R. (επιμ.), *The Global Cities Reader*, London - New York: Routledge, σσ.392-399.

O'Sullivan, A. και Sheffrin, S. M. (2004), *Economics: Principles in Action*, Upper Saddle River (NJ): Pearson Prentice Hall.

Pirenne, H. (2003), *Οι Πόλεις του Μεσαίωνα: Δοκίμιο Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας*, μτφρσ. Π. Μούτουλας, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Quah, J. S. T. (1977α), «Singapore: Towards a National Identity», στο *Southeast Affairs 1997*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, σσ.203-239.

Quah, J. S. T. (1977β), «Values and Developments in Asia: A Historical Illustration of the Role of State», στο *International Sociology*, Σεπτέμβριος, τομ.12 (3), σσ.301-305.

Quah, J. S. T. (1978), «The Origins of the Public Bureaucracies in the ASEAN Countries», στο *Indian Journal of Public Administration*, Απρίλιος - Ιούνιος, τομ.24 (2), σσ.417-438.

Quah, J. S. T. (1990), «Government Policies and Nation - Building», στο Quah, J. S. T. (επιμ.), *In Search of Singapore's National Values*, Singapore: Institute of Policy Studies, σσ.51-76.

Quah, J. S. T. (2000), «Globalization and Singapore's Search for Nationhood», στο Suryadinata, L. (επιμ.), *Nationalism and Globalization: East and West*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, σσ.71-101.

Regnier, P. (2000), «Singapore, a Global City - State into the Twenty - First Century», στο Henke, H. και Boxill I. (επιμ.), *The End of the "Asian Model"*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, σσ.51-78.

Robertson, R. (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage.

Salvatorelli, L. (1969), *Sommario della Storia d' Italia: Dai Tempi Preistorici ai Nostri Giorni*, 3^η έκδ., Torino: Einaudi.

- Sassen, S. (2000), «The Global City: Strategic Site / New Frontier», στο Engin Fahri Isin, E. F. (επιμ.), *Democracy, Citizenship and the Global City*, London - New York: Routledge, σσ.18-61.
- Sassen, S. (2001), *The global city : New York, London, Tokyo*, 2^η έκδ., Princeton (NJ): Princeton University Press, 2001.
- Scammel, G. V. (1981), *The World Encompassed: The First European Maritime Empires, c.800 - 1650*, Berkeley (CA): University of California Press.
- Schumman, R. (1986), *Italy in the Last Fifteen Hundred Years*, Lanham (MD): University Press of America.
- Segbers, K. (2007), «Global Politics and the Making of Global City Regions», στο Segbers, K. et al. (επιμ.), *The Making of Global City Regions: Johannesburg, Mumbai / Bombay, Sao Paulo and Shanghai*, Baltimore (MD): The Johns Hopkins University Press.
- Simon, D. (2005), «The World City Hypothesis: Reflections from the Periphery», στο Brenner, N. και Keil, R. (επιμ.), *The Global Cities Reader*, London - New York: Routledge, σσ.67-72.
- Skinner, Q. (1996), *The Foundations of Modern Political Thought*, τομ.1, *The Renaissance*, 8^η έκδ., Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, M. P. (2001), *Transnational Urbanism: Locating Globalization*, Oxford: Blackwell.
- Soe, Y. (2003), «Communication Infrastructure and Economic Development: Comparative Analysis of Singapore and Venice», *Global Media Journal*, [online], τομ.2 (12), στο <http://lass.calumet.purdue.edu/ccagmi/sp03/graduatesp03/gmi-sp03grad-soe.htm> [πρόσβαση στις 02/06/2009].
- Spruyt, H. (1996), *The Sovereign State and its Competitors*, 2^η έκδ., Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Stopford, M. (2009), *Maritime Economics*, 3^η έκδ., London - New York: Routledge.
- The Global Cities 2008 Index, *Foreign Policy*, [online], Νοέμβριος / Δεκέμβριος, τομ.8 (1), στο http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4509&page=1 [πρόσβαση στις 04/06/2009].
- Tregonning, K. C. (1969), «The Historical Background», στο Ooi, J. και H. D. Chiang (επιμ.), *Modern Singapore*, Singapore: University of Singapore Press, σσ.14-31.
- Vasil, R. K. (επιμ.) (1994), *Asianising Singapore: The PAP's Management of Ethnicity*, Singapore: Heinemann Asia.
- Velayutham, S. (2007), *Responding to Globalization: Nation, Culture and Identity in Singapore*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Waley, D. (1996), *The Italian City - Republics*, 9^η έκδ., New York: McGraw - Hill.

Weber, M. (2003), *Η Πόλη*, μτφρσ. Θ. Γκιούρας, Αθήνα: Κένταυρος.

Wirtz, J. και Chung, C. M. Y. (2006), «Singapore», στο Pecotich, A. και Shultz II, C. J. (επιμ.), *Handbook of Markets and Economies: East Asia, Southeast Asia, Australia, New Zealand*, London - New York: M. E. Sharpe, σσ.536-581.

Wong, T. C. και Goldblum C. (2008), «Sustainability Planning and its Theory and Practice: An Introduction», στο Wong, T. C., Yuen, B. και Goldblum C. (επιμ.), *Spatial Planning for a Sustainable Singapore*, New York: Springer. σσ.1-16.

World Bank (1999), *World Development Report 1998 / 99: Knowledge and Development*, Washington D.C.: Oxford University Press.

Yah, L. C. et al. (1988), *Policy Options for the Singapore Economy*, Singapore: McGraw - Hill.

Yew, L. K. (1963), «Will Malaysia Succeed?», στο *Malaysia Comes of Age*, Singapore: Ministry of Culture.

Yew, L. K. (1982), «The Search for Talent», στο Jayakumar, S. (επιμ.), *Our Heritage and Beyond*, Singapore: National Trades Union Congress. σ.79-91.

Yew, L. K. (1998), *The Singapore Story: Memoirs of Lee Kuan Yew*, Singapore: Times Editions.

Καραπιδάκης, Ν. Ε. (1996), *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης, 5^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Κοτζιάς, Ν. (2004), *Το Ενεργητικό Δημοκρατικό Κράτος: Εθνικό Κράτος και Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Καστανιώτης.

Φεουδαρχία, *Livopedia*, [online], στο <http://www.livopedia.gr/index.php/Φεουδαρχία> [πρόσβαση στις 07/03/2009].

Παράρτημα

| | | |
|-------|---------------------|-----|
| i. | Πίνακας 1 | 115 |
| ii. | Πίνακας 2 | 116 |
| iii. | Πίνακας 3 | 117 |
| iv. | Πίνακας 4 | 118 |
| v. | Πίνακας 5 | 119 |
| vi. | Χάρτης 1 | 120 |
| vii. | Χάρτης 2 | 121 |
| viii. | Χάρτης 3 | 122 |
| ix. | Χάρτης 4 | 123 |
| x. | Χάρτης 5 | 124 |

i. Πίνακας 1:

ο πληθυσμός των μεγαλύτερων δυτικών ευρωπαϊκών πόλεων (1500 - 1800).

| Πόλεις | 1500 | 1600 | 1700 | 1800 |
|------------------------------|---------|---------|---------|---------|
| Ιταλία | | | | |
| Νεάπολη | 150.000 | 281.000 | 216.000 | 427.000 |
| Βενετία | 100.000 | 139.000 | 138.000 | 138.000 |
| Μιλάνο | 100.000 | 139.000 | 138.000 | 138.000 |
| Φλωρεντία | 70.000 | 70.000 | 72.000 | 81.000 |
| Γένοβα | 60.000 | 71.000 | 80.000 | 91.000 |
| Ρώμη | 55.000 | 105.000 | 138.000 | 163.000 |
| Μπολόνια | 55.000 | 63.000 | 63.000 | 71.000 |
| Παλέρμο | 55.000 | 105.000 | 100.000 | 139.000 |
| Γαλλία | | | | |
| Παρίσι | 100.000 | 220.000 | 510.000 | 581.000 |
| Λυών | 50.000 | 40.000 | 97.000 | 100.000 |
| Ρουέν | 40.000 | 60.000 | 64.000 | 81.000 |
| Μπορντώ | 20.000 | 40.000 | 50.000 | 88.000 |
| Κάτω Χώρες | | | | |
| Αμβέρσα | 40.000 | 47.000 | 70.000 | 60.000 |
| Γάνδη | 40.000 | 31.000 | 51.000 | 51.000 |
| Βρυξέλλες | 35.000 | 50.000 | 80.000 | 74.000 |
| Μπρυζ | 30.000 | 27.000 | 38.000 | 32.000 |
| Άμστερνταμ | 14.000 | 65.000 | 200.000 | 217.000 |
| Γερμανία/ Αυστρία | | | | |
| Νυρεμβέργη | 36.000 | 40.000 | 40.000 | 27.000 |
| Κολωνία | 30.000 | 40.000 | 42.000 | 42.000 |
| Λίμπεκ | 24.000 | 23.000 | 22.500 | 23.000 |
| Ντάνσιγκ | 20.000 | 50.000 | 50.000 | 40.000 |

| | | | | |
|---------------|--------|---------|-------------------------------|---------|
| Βιέννη | 20.000 | 50.000 | 114.000 | 231.000 |
| | | | Ιβηρική Χερσόνησος | |
| Γρανάδα | 70.000 | 69.000 | 61.000 | 55.000 |
| Βαλένθια | 40.000 | 65.000 | 50.000 | 80.000 |
| Λισαβόνα | 30.000 | 100.000 | 165.000 | 180.000 |
| Βαρκελώνη | 29.000 | 43.000 | 43.000 | 115.000 |
| Κόρδοβα | 27.000 | 45.000 | 28.000 | 40.000 |
| Σεβίλλη | 25.000 | 90.000 | 96.000 | 96.000 |
| Μαδρίτη | 0 | 49.000 | 110.000 | 167.000 |
| | | | Βρετανία | |
| Λονδίνο | 40.000 | 200.000 | 575.000 | 865.000 |

Πηγή:

Madison, A. (2007), *The World Economy*, τομ.1, *A Millennial Perspective*, New Delhi: Academic Foundation, σ.54.

ii. Πίνακας 2:

ο πληθυσμός της Βενετικής Αυτοκρατορίας (1557).

| | |
|-----------------------------------|-----------|
| Πόλη της Βενετίας (Ριάλτο) | 158.000 |
| Νησιά της λιμνοθάλασσας | 50.000 |
| Ίστρια | 52.000 |
| Δαλματία | 93.000 |
| Νήσοι Ιονίου | 52.000 |
| Κρήτη | 194.000 |
| Ιταλική ενδοχώρα | 1.542.000 |
| Σύνολο | 2.141.000 |

Πηγή:

Madison, A. (2007), *The World Economy*, τομ.1, *A Millennial Perspective*, New Delhi: Academic Foundation, σ.53.

| | Beta+ | MELBOURNE LOS ANGELES BARCELONA JOHANNESBURG WASHINGTON MANILA ATLANTA BOGOTA NEW DELHI SAN FRANCISCO TEL AVIV BUCHAREST BERLIN HELSINKI OSLO DUBAI GENEVA COPENHAGEN RIYADH HAMBURG CAIRO | Gamma+ | PANAMA CITY CHENNAI CASABLANCA BRISBANE DENVER VANCOUVER STUTTGART QUITO ZAGREB GUATEMALA CITY CAPE TOWN MINNEAPOLIS SAN JOSE (CR) SANTO DOMINGO LIUBLJANA SEATTLE SHENZHEN MANAMA | High sufficiency | COLUMBUS PHOENIX CLEVELAND ADELAIDE TEGUCIGALPA GLASGOW MONTERREY DHAKA HYDERABAD (INDIA) SAN JUAN HANOI LAHORE TUNIS LYON LEEDS KANSAS CITY TAMPA PITTSBURGH ORLANDO BELGRADE CHARLOTTE INDIANAPOLIS LA PAZ OSAKA CANBERRA GEORGETOWN (CB) MANAGUA ASUNCION BALTIMORE BRISTOL ST LOUIS BOLOGNA ACCRA NASSAU OTTAWA COLOGNE LAUSANNE MEDELLIN SACRAMENTO SAN JOSE (CA) MILWAUKEE RICHMOND LAS VEGAS | Sufficiency | CHRISTCHURCH MEMPHIS HAMILTON (BER) JERUSALEM KRAKOW BELFAST PORTO ALEGRE CHENGDU NASHVILLE BASEL HONOLULU PUNE OMAHA RALEIGH REYKJAVIK NEWCASTLE DARESALAAM MACAO VALENCIA HARTFORD LUSAKA DURBAN CURITIBA LEIPZIG ABERDEEN MARSEILLE BAKU CALI DRESDEN LIVERPOOL ANKARA PENANG SALT LAKE CITY MUSCAT AUSTIN GABORONE TIANJIN PUEBLA WINNIPEG HARARE NAGAYA NANJING TASHKENT DALIAN SOUTHAMPTON TIJUANA KAOHSIUNG CITY TULSA ROCHESTER SEVILLE EDMONTON SKOPJE STRASBOURG HALIFAX LABUAN KINGSTON (JAM) BIRMINGHAM (USA) UTRECHT GENOA CINCINNATI JOHOR BAHRU TBLISI BREMEN NANTES CARDIFF ARHUS ABU DHABI NEW ORLEANS CHIHUAHUA HANNOVER QUERETARO BUFFALO QUEBEC TURIN CEBU BILBAO LIBREVILLE BORDEAUX POZNAN |
|--|-------|--|--------|---|---------------------|---|-------------|--|
| | | | Gamma | GUADALAJARA ANTWERP CALCUTTA PHILADELPHIA ROTTERDAM PERTH LAGOS MANCHESTER AMMAN PORTLAND RIGA WELLINGTON DETROIT GUAYAQUIL | | | | |
| | Beta | BANGALORE LUXEMBOURG JEDDAH MUNICH KUWAIT DALLAS BOSTON KIEV LIMA MIAMI | Gamma- | PORTO ST PETERSBURG EDINBURGH TALLIN SAN SALVADOR SAN DIEGO PORT LOUIS CALGARY BIRMINGHAM (UK) ALMATY ISLAMABAD DOHA VILNIUS COLOMBO | | | | |
| | Beta- | HOUSTON JIANGZHOU DUSSELDORF SOFIA BEIRUT NICOSIA KARACHI MONTEVIDEO RIO DE JANEIRO MONTREAL BRATISLAVA NAIROBI HO CHI MINH CITY | | | | | | |

iii. Πίνακας 3:

οι πόλεις, σύμφωνα με την Ομάδα Έρευνας και το Δίκτυο για την Παγκοσμιοποίηση και τις Παγκόσμιες Πόλεις (Globalization and World Cities Study Group and Network, GaWC). Διακρίνονται σε Παγκόσμιες Πόλεις τάξης Α, Β και Γ (όσο πιο πολλές λειτουργίες διαθέτουν ως παγκόσμιες πόλεις, τόσο πιο υψηλά κατατάσσονται).

Πηγή:

GaWC (<http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2008t.html>).

| Ranking | City | Dimension | | | | |
|---------|------------------|-------------------|---------------|----------------------|---------------------|----------------------|
| | | Business Activity | Human Capital | Information Exchange | Cultural Experience | Political Engagement |
| 1 | New York | 1 | 1 | 4 | 3 | 2 |
| 2 | London | 4 | 2 | 3 | 1 | 5 |
| 3 | Paris | 3 | 11 | 1 | 2 | 4 |
| 4 | Tokyo | 2 | 6 | 7 | 7 | 6 |
| 5 | Hong Kong | 5 | 5 | 6 | 26 | 40 |
| 6 | Los Angeles | 15 | 4 | 11 | 5 | 17 |
| 7 | Singapore | 6 | 7 | 15 | 37 | 16 |
| 8 | Chicago | 12 | 3 | 24 | 20 | 20 |
| 9 | Seoul | 7 | 35 | 5 | 10 | 19 |
| 10 | Toronto | 26 | 10 | 18 | 4 | 24 |
| 11 | Washington | 35 | 17 | 10 | 14 | 1 |
| 12 | Beijing | 9 | 22 | 28 | 19 | 7 |
| 13 | Brussels | 19 | 34 | 2 | 32 | 3 |
| 14 | Madrid | 14 | 18 | 9 | 24 | 33 |
| 15 | San Francisco | 27 | 12 | 22 | 23 | 29 |
| 16 | Sydney | 17 | 8 | 27 | 36 | 43 |
| 17 | Berlin | 28 | 29 | 12 | 8 | 14 |
| 18 | Vienna | 13 | 31 | 29 | 11 | 9 |
| 19 | Moscow | 23 | 15 | 33 | 6 | 39 |
| 20 | Shanghai | 8 | 25 | 42 | 35 | 18 |
| 21 | Frankfurt | 11 | 43 | 19 | 13 | 34 |
| 22 | Bangkok | 18 | 14 | 23 | 41 | 13 |
| 23 | Amsterdam | 10 | 38 | 25 | 12 | 56 |
| 24 | Stockholm | 25 | 33 | 13 | 16 | 27 |
| 25 | Mexico City | 34 | 23 | 32 | 9 | 11 |
| 26 | Zurich | 30 | 20 | 8 | 31 | 54 |
| 27 | Dubai | 21 | 19 | 14 | 44 | 44 |
| 28 | Istanbul | 32 | 13 | 34 | 43 | 8 |
| 29 | Boston | 37 | 9 | 35 | 33 | 50 |
| 30 | Rome | 31 | 30 | 30 | 15 | 22 |
| 31 | São Paulo | 16 | 36 | 31 | 27 | 23 |
| 32 | Miami | 33 | 21 | 26 | 39 | 21 |
| 33 | Buenos Aires | 40 | 16 | 43 | 25 | 12 |
| 34 | Taipei | 20 | 49 | 21 | 40 | 15 |
| 35 | Munich | 29 | 27 | 49 | 18 | 36 |
| 36 | Copenhagen | 36 | 41 | 16 | 42 | 28 |
| 37 | Atlanta | 38 | 24 | 39 | 21 | 32 |
| 38 | Cairo | 48 | 28 | 17 | 45 | 10 |
| 39 | Milan | 24 | 42 | 41 | 28 | 37 |
| 40 | Kuala Lumpur | 22 | 46 | 40 | 49 | 38 |
| 41 | New Delhi | 47 | 50 | 20 | 46 | 35 |
| 42 | Tel Aviv | 51 | 45 | 38 | 17 | 31 |
| 43 | Bogotá | 46 | 26 | 51 | 34 | 25 |
| 44 | Dublin | 41 | 39 | 48 | 30 | 48 |
| 45 | Osaka | 54 | 32 | 45 | 29 | 51 |
| 46 | Manila | 43 | 48 | 47 | 38 | 26 |
| 47 | Rio de Janeiro | 44 | 47 | 50 | 22 | 46 |
| 48 | Jakarta | 42 | 40 | 36 | 51 | 41 |
| 49 | Mumbai | 39 | 37 | 53 | 52 | 52 |
| 50 | Johannesburg | 45 | 55 | 37 | 48 | 45 |
| 51 | Caracas | 52 | 54 | 44 | 55 | 42 |
| 52 | Guangzhou | 49 | 53 | 54 | 50 | 30 |
| 53 | Lagos | 58 | 56 | 46 | 60 | 53 |
| 54 | Shenzhen | 50 | 59 | 57 | 56 | 47 |
| 55 | Ho Chi Minh City | 55 | 52 | 58 | 53 | 58 |
| 56 | Dhaka | 59 | 51 | 55 | 54 | 49 |
| 57 | Karachi | 56 | 57 | 52 | 59 | 55 |
| 58 | Bangalore | 53 | 44 | 60 | 57 | 60 |
| 59 | Chongqing | 60 | 60 | 56 | 47 | 57 |
| 60 | Kolkata | 57 | 58 | 59 | 58 | 59 |

iv. Πίνακας 4:

κατάταξη των εξήντα μεγαλύτερων πόλεων, με βάση τους εξής τομείς: i) την επιχειρηματική δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα εντός τους, ii) το ανθρώπινο κεφάλαιο που διαθέτουν, iii) τις υπάρχουσες πληροφοριακές ροές, iv) τις πολιτιστικές εμπειρίες των πολιτών τους και v) την πολιτική (κυβερνητική) εμπλοκή στην οικονομική δραστηριότητά τους.

Πηγή:

The Global Cities 2008 Index, *Foreign Policy*, Νοέμβριος / Δεκέμβριος, том.2 (8), σ.2.

ν. Πίνακας 5:

αναλογικά με το πώς οι τεχνολογίες δικτύων διαφέρουν μεταξύ τους, η Garcia (2001) εντοπίζει αυτές τις διαφορές σε συστατικά στοιχεία, σε χωρητικότητες και λειτουργίες. Αυτό το τριμερές πλαίσιο, παρέχει ένα πολύ χρήσιμο εννοιολογικό σύμπλεγμα για τη διεξαγωγή μιας συγκριτικής ανάλυσης των επικοινωνιακών δικτυακών υποδομών της Βενετίας και της Σιγκαπούρης.

| Λειτουργίες δικτύου | Βενετία: συστατικά δικτύου | Σιγκαπούρη: συστατικά δικτύου |
|------------------------------|---|--|
| Παραγωγή μηνύματος | - ανθρώπινη πληροφορία | - ανθρώπινη πληροφορία - μηχανογραφημένα συστήματα |
| Αναμετάδοση μηνύματος | - κοινωνικά / επιχειρηματικά δίκτυα (εμπορικές, οικογενειακές ομάδες) - μέσω επίγειου ταχυδρομείου και θαλάσσιας μεταφοράς | - κοινωνικά / επιχειρηματικά δίκτυα (εμπορικές, οικογενειακές ομάδες) - μέσω επίγειου ταχυδρομείου, θαλάσσιας και εναέριας μεταφοράς - τηλεπικοινωνιακές τεχνολογίες μετάδοσης (δορυφόρος, οπτικές ίνες, ραδιοκύματα, μικροκύματα) |
| Ερμηνεία μηνύματος | - ανθρώπινη πληροφορία | - ανθρώπινη πληροφορία - μηχανογραφημένα συστήματα |
| Αποθήκευση μηνύματος | - χαρτί | - χαρτί - φιλμ - ηλεκτρονική μνήμη |
| Αρχιτεκτονική Δικτύου | - κλειστή | - ανοιχτή |

Πηγή:

Soe, Y. (2003), «Communication Infrastructure and Economic Development: Comparative Analysis of Singapore and Venice», *Global Media Journal*, [online], τομ.2 (12), στο <http://lass.calumet.purdue.edu/ccca/gmj/sp03/graduatesp03/gmj-sp03grad-soe.htm> [πρόσβαση στις 02/06/2009].



vi. Χάρτης 1:

οι πόλεις - κράτη της κεντρικής και βόρειας Ιταλίας (13^{ος} - 15^{ος} αιώνας).

Πηγή:

History World (<http://history.howstuffworks.com/european-history/history-of-italy3.htm>).



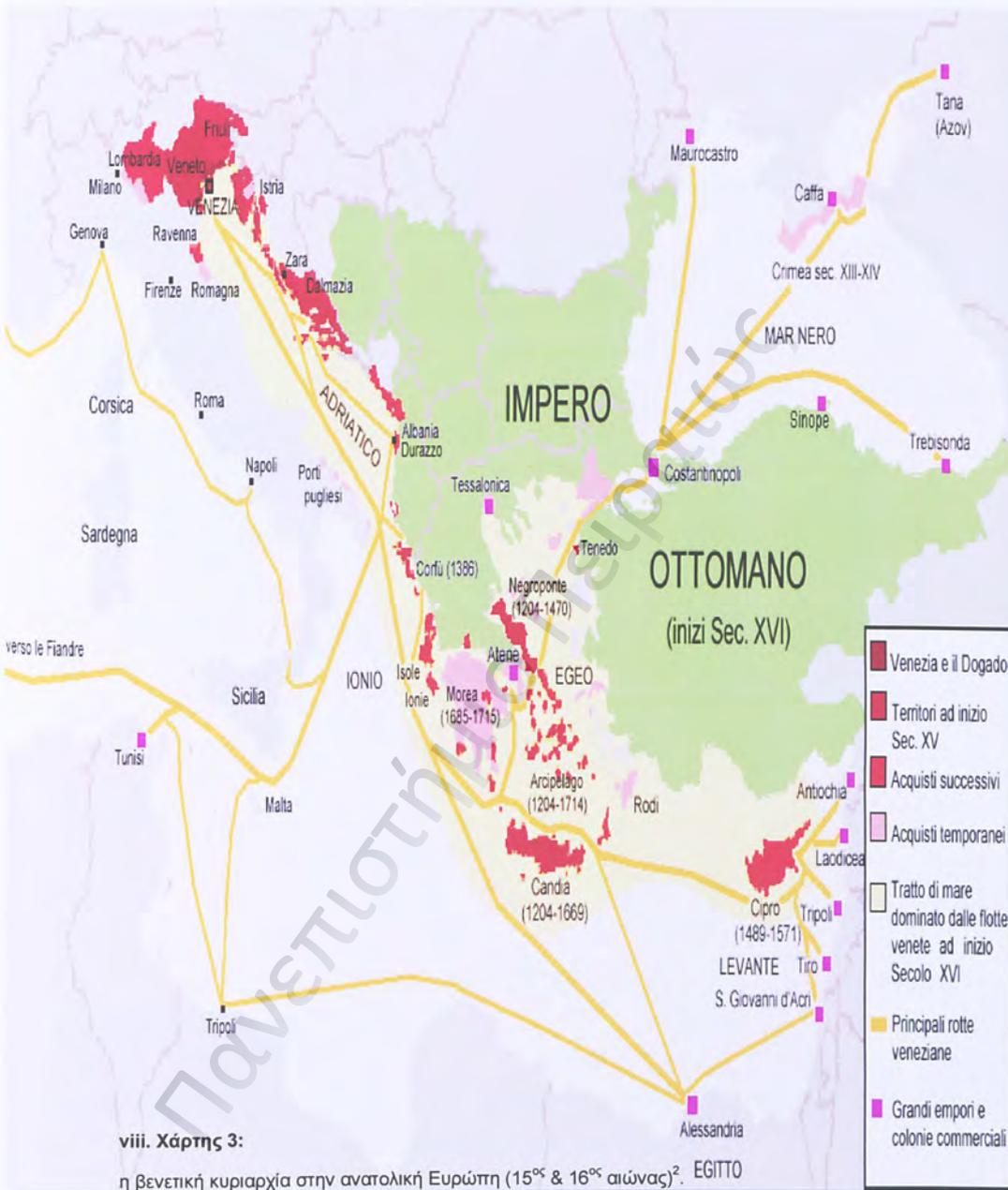
vii. Χάρτης 2:

οι ευρωπαϊκές εμπορικές οδοί (13^{ος} & 14^{ος} αιώνας)¹.

Πηγή:

All Empires Online History Community (www.allempires.com/.../Commercial-routes.jpg).

¹Εμπορικές οδοί της χανσεατικής ένωσης, της Βενετίας, της Γένοβας, κύριες ηπειρωτικές εμπορικές οδοί, πόλεις - μέρη αγορών, πόλεις τραπεζικών δραστηριοτήτων.



Πηγή:

Wikimedia (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Repubblica_di_Venezia.png).

²Η Βενετία & το Δουκάτο, βενετικά εδάφη στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, επόμενες εδαφικές κτήσεις, προσωρινές κτήσεις, μεγάλες εμπορικές αποικίες & κέντρα συναλλαγών.

